

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Евген Маланюк: Над Дністром	401	Дзякомо Леопарді: Думки	448
Сергій Кушніренко: Золотий		Р. К.: Україна й Німеччина в сві-	
Херувим	403	товій війні	454
Феррі Чізані: Александріївські		А. Коник: Сінгапур, бастион брі-	
ночі	410	тійської імперії	460
Ростислав Волошин: До пробле-		О. В. Остання ставка	463
ми самогубства М.Хвилювого	419	Станарсль: Хоч верть круть, хоч	
Іван Коровицький: Поетичні тво-		круть верть...	466
ри й поетичні образи	426	М. Л.: З пресового фільму	469
Евген Маланюк: До справжнього		Бібліографія	472
Шевченка	429	Від Адміністрації	478
Курт Ріс: За кулісами Голівуду	440		

РІЧНИК V

КНИЖКА 6

ТОМ II

ЧЕРВЕНЬ

1937

Адреса редакції й адміністрації: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

Чекове conto П. К. О. 500-371.

Відновляйте передплату

НА

ВІСТНИК

Передплата на „ВІСТНИК“

в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23
платні згори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.
Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1937 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні
від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата виносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників
„Вістника“ виносить половину.

А ДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500,371

Українське Слово

незалежний суспільно-політичний часопис

Редакція і адміністрація: **Ужгород**, пл. Корятовича 11.
Річна передплата — Кч. 50, піврічна — Кч. 26. Місячна Кч. 5.50

Дм. Донцов

НАША ДОБА І ЛІТЕРАТУРА

СТ. 136. ЦІНА 4 зл.

Збірник статей: 1. Криза нашої літератури 2. Росія чи Європа 3. Роздвоєні душі 4. Естетика декадансу 5. Мистецтво для мистецтва чи для життя і інші.

Вже вийшло 2 число Квартальника „Вістника“ за 1937 р.

Р. КЕРЧ

ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ

ц. зл. 1.50

Евген Маланюк

Над Дністром

1

Дністер тече прудкіш. Яри стрімкіш, ніж наші.
Мов круча — річище.

Та щось дихне — і враз
Південне небо — лазурева чаша,
І вічністю зітхає час.

І все стирається — розлука, зморшки, роки.
І все вертається — дідизна, юність, даль.
Знов простір виника' безмежний і високий,
Дзвінкий, як синь, прозорий, як кришталь.

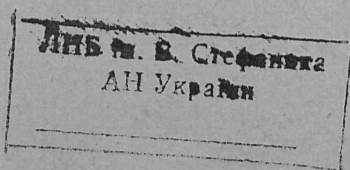
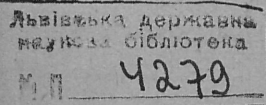
2

Високий правий беріг. Голоси
Доносяться над срібним плесом лунко.
При березі дорога. І мажара
Порожняком потойбіч торохтить.
На душогубках пропливли рибалки.
Мов кришталева — тиша над Дністром.

Замкнути очі — і на мить немає
Цих двадцяти важких чужинних літ,
Що проорали чоло і поклали
На плечі труд безкрилий, що навік,
Навік прожерли в серці порожнечу.

Замкнути очі — і зника' Дністер,
І замість нього котиться Синюха.

По цей бік — наш город (ті самі верби,
І баклажани, й дині, й кукурудза),
А по тім боці, в тій ото хатині
Сидить Карайгуз, славний і страшний.

Рибалка в літі, у зимі — мисливий,
 А цілий рік — п'яниця... Недарма
 Його дружина все, було, виводить,
 Що »тяжко жити за п'яницею«
 (Хоча й не знать, для кого було тяжче).

Він із корчми до дому припливав
 В ночі човном і, боячися жінки,
 Всю ніч сидів на камні прибережнім,
 Співаючи сумних пісень всю ніч...

У тьмі, було, прокинешся і чуєш
 Глухий, далекий голос самоти
 І безнадії — то співав Карайгуз.

В тім співі був і спогад про минуле,
 І давня спрага волі степової,
 І темний гнів нащадка, й виклик долі, й
 Терпка нудьга, і запорозька лють...

І страшно було, і кричать хотілось,
 І з уст сухих само зривалось: »мамо!«
 І мама тіною легкою з'являлась,
 Казала »спи«, хрестила і зникала,

І медом зліплював повіки сон.

3

Шумить серпневий вітер, майже
 Херсонський, майже степовий.
 Мій вітре простору, заграй-же
 Про молодість і даль! Повій,

Повій на чорну Україну,
 Де вод і зор давно чортма,
 Де кожен рік, де кожду днину
 Бездонна поглина' тюрма.

Повій і голос, що не стих ще,
 І той вогонь, що ще не згас...
 О, ще самотніше, ще тихше
 Молімось про вогненний час!

Сергій Кушніренко

Золотий Херувим

I

Починається звичайно тим, що колега-співмешканець позичає в мене невеличку суму грошей. Йому треба заплатити помешкання, бо в противному випадку викинуть його на брук. Я зовсім бідний, щоб вдоволити його просьбу і позичаю десь у знайомих, мало що не з третіх рук належну суму. Він бере гроші і заявляє, що під словом чести зверне мені їх на умовлений речинець. А кінчається тим, що колега не встані віддати мені належність і його слово чести залишається в повітрі. Але справа не в грошах, ані в контролюванні чистісенької гідності, а просто такого роду річі псувають взаємовідносини, настрої і т. д... І здається мені тоді, що моя душа деревляніє, відмовляє сприймати красу оточення, або просто: настає сумерк в душі. В першій ліпшій хвилині виходжу з дому і блукаю десь, марнуючи час майже без цілі. Моя товаришка, а може навіть сімпатія, знає про се, але не хоче вона знати моєї душі. Вона мене не може зрозуміти. Ім'я моєї дівчини звучить дуже скромно: Ніта. Воно цілком асоціюється з імям Ніли, яку я колись любив і з якою ніколи не був знайомий. Про те вона була реальним предметом мого зацікавлення, а не маревом. Ніта також живе. Я не перестаю думати, що колись дуже багато розповім читачеві про сю дівчину, тільки вся біда в тім, що ось такі стани душі роззброюють мене цілковито і я замість велитенської поведи, обтяжуючої моє задимлене серце, приношу до дому кілька сірих фраз. Ніта колись читала мої листи і треба признати, що використала їх знаменито. Коли я приходжу до неї задуманий, вона зазирає мені в очі і все бачить. Ніта не звичайна дівчина — се лисичка.

— Мій хлопче, — каже вона мило і улесливо. — Ти сьогодні повість чи поему задумав?... Ага... ти вагаєшся поміж поезією і прозою. Ти не знаєш на яку ногу стати... Ти переживаєш кризу вагання...

Потім вона говорить про мистецтво. Проза, поезія — тільки форма. А правдива краса у неї може втілитися навіть у недоладних стрічках.

Десь у сусідній кімнаті шумить музична авдіція, над дахами висять вечірні хмари... Я перестаю іритуватися і хочу стиснути «лисичці» руку, але вона починає сміятися, потім падає на ліжко, потім знов сміється. А потім раптом поважніше...

— Так, так, треба стояти на двох ногах, щоб чути певним...

— Ніто, досить про се, — інтерпелюю я, але вона знов говорить.

— Ти, мабуть, хотів сказати, що бусел і на одній нозі перестояє цілі години?

— Я нічого не хотів сказати.

— А я хотіла сказати, що літератор не має права бути імпотентом.

— Ніто, не рахуєшся зі словами...

— Ах, вибач, — не в дослівному значінні.

Після сього я знов хвилююся. Ніта сміється.

В найбільш незручний момент вискакую на вулицю і зникаю в юрбі. Місто реве, дзвонить, грає. Блищать тротуари, красуються реклями... Я спішу десь берегом непривітної ріки і намагаюся себе переконати, що се звичайний spacer. Я не втікаю від дійсності, я заглядаю їй в самі очі, алеж ось: — дерев'яна моя душа і сумерк в ній.

А може се дрібнички, видумки, фанаберії?

Сідаю під бетонним мостом і збираю кінці думок до купи.

На міст вривається з грюком поїзд. Він робить стільки галасу, якби десь починала працювати артилерійна стійка. Потім я почуваю, що не можу сидіти на одному місці. Мене тягне десь в густо залюднені квартали. Але ось я зупиняюся і дивлюся чорт знає куди. Романтик? — стрибає в думці. А Ніта сказала «романтик», — надскакує друга, а потім від тих думок аж роїться. — Сімфонія, — думаю я і дивлюся на зелений метеор, що точиться по небі. Але се не метеор, сеж літак з орієнтаційним знаком відпливає в тьму ночі. І раптом мені хочеться піти до Ніти і перепросити її.

За що? Невже ми сварилися? Ні, я мушу поцілувати пальчики сієї дівчини. І я йду центром міста. Почуваю себе свіжим і сильним. Цілу дорогу мене напасте мільодія пісні: *Била жінка мужика* і я ломаю голову над проблемою асоціацій. Але ось число 19. Вхожу в кімнату і не застаю нікого.

— Вас просили зачекати, — звертається до мене з чемністю дверник.

Я дивлюся на нього і бачу в його очах такий самий блиск, як в очах Ніти. Крім того вони зовсім подібні до Нітиних. І за се я його люблю — мало того, що він — її батько. На столі повно паперів. Переглядаю газети і спостерігаю поміж ними стрічки, писані характером, подібним до мого. Витягаю і читаю:

— І от знов цілком несподівано для себе пишу знайвнілі речення і сам не знаю пощо і для кого. Вибачте, я знаю до кого, алеж все так химерно складається!... Скажете: хамелеон в письмі, бо писав скісно, а тепер навсторч. Ні! Характер мій нормально односторонній, се звичайно справа

пера: одним вигідніше писати скісно, другим просто і т. д. Ніло! Я знов виходжу з дрібниць, алеж мені хотілося стільки Вам розповісти! Знаєте, я починаю вникати (о, вибачте!) у Ваше життя глибше, аніж колинебудь вникав. Сьогодні розпочалася правдива зима, бо повітря інше пахне і на душі чомусь свобідніше. Я стільки маю клопотів, що аж дивно, коли усвідомлю собі легковаження нинішності, коли подумаю, що я блукаю по місті самотний аж до болю і... може бути, дармо силкуюся відчутти, чи зрозуміти, чи просто довідатися: що з Вами? Що Ви робите, як на Вас впливає початок зими? А може Ви серйозна, як ніхто і не бавитеся в сентіменти? Мені так цікаво, так цікаво. І невже носитиму Вас у собі, як сфінкса? Невже се мусить бути явище нормальне, що хтось комусь посвячує безліч уваги, а «той хтось» не знає і знати про се не повинен? Для мене справа ясна: я мушу Вас повідомити, а решта мене не обходить — *vogue la galère!*...

— Ніло! Сьогодні увечері я зустрічав зиму. Се не значить, що я сидів у теплій кімнаті з книжкою в руках і дивився як грань у печі попеліє — я ходив по місті свіжий і легкий, я вдихав морозне повітря і разом перфуми прохожих дам. Я йшов крізь метушливі юрби — сам не знаю куди. З вітрин усміхалися манекени, образи, посуда, або ковдри і чудові гобеліни. Вулиця виглядала, як у казці-феєрії, тому що її освітлювали різноманітні реклами; вони або нагадували пульсуючу кров у жилах, або так блакитніли маєстатично, як казкові серпанки. Автомобілі сімфоніли, трамваї і т. д. і т. д... Я думав про Київ і про Винницю... Не так давно...

На сих словах моя увага обривається — хтось стукає в двері. Се до сусідів. Обличчя моє горить, як полум'я. Невже се мої листи? До Ніли? Коли? Якимже способом вони — у Ніти? І очі знову по стрічках:

... — мости зірвано, кораблі спалено. Алеж се приватна і нудна справа. Я так відбігаю від теми! Ніло! Коли я думаю про Вас, то рівночасно з Вашою особою асоціюється в моїх думках хризоліт — яснозелений, дорогий камінь з золотим відтінком. Се так мене дивує! Яж навіть не знаю, які у Вас очі! Ніло! Не беріть мого листа за жадну анаграму чи взагалі загадку — я пишу хаотично і се перший, вистарчаючий доказ, що думки мої щирі. Яка вагота вражін! А між иншим цікавите мене також і тому, що Ви нераз така сумна. Я думаю так: панночка, що зраджує свій смуток — мусить бути під гнетом, мусить щось переживати. Алеж Ви — діловита, отже одна чи дві сумні міни се ніщо. Чомуж, чому Ви останній раз мали в своєму обличчі стільки чогось нового, що вяжеться з настроями, чогось іронічно ідкого? Чи Ви знаєте, яке цікаве для мене

кожде джерело жіночої психології? Чи не сказав я Вам за богато? Ніло! Сьогодні я ходив далеко — аж на залізничний міст. Від маленьку мене цікавили машини, я любив сплети блискучих рейок, що ведуть у поля — Бог знає куди... Сьогодні я довго стояв на мості, задивлений в листопадовий вечір. Мені бракувало когось, що мігби зрозуміти моє серце... Зелені семафори кликали в романтичне невідоме, так як у Києві, коли мені було заледви п'ятнадцять літ... А коли пролітав під мостом святочно ілюмінований експрес — мені пригадувалась моя юдаїдушна подорож на захід. Так жадібно вдихав я суміш білої пари з димом антраціту... І знов блищали рейки — втікали в манячливі перспективи, де блимали зеленоокі семафори, де однаково стояв тихий вечір листопада...

— Се завдяки Вам я пережив удруге свою придимлену юність, що зів'яла раз назавше, як цвіт таліпотової пальми...

За стіною хтось видрібцем крочить. Я знаю, що се Ніта і ховаю листа поміж газети.

— Застала? — вривається її дзвінкий альт в кімнату. Я приймаю її досить змішано.

— Вибач, Ніто, — звертаюся до неї, — чи се справді мої річі у тебе?

Я показую лист і вибачаюся, що непрохано осмілився перечитати.

Ніта знов сміється і я приходжу до переконання, що вона спеціально виставила ці рукописи для дальшого поборювання мене. Чиж справді?

— Як бачиш, мій хлопче, листи се твої, але я їх у тебе не крада. Чи пам'ятаєш минулорічну прогульку? Ти тоді був п'яний, зв'язався мені зі свого *credo* і вручив мені якісь «манускрипти». Ти казав, що вони зілюструють твою химерну душу. Не знаю, коли ти їх писав, але знаю до кого...

— Отже до кого?

— До Ніли! — Чорні очі дівчини спалахують вогнем. — Чи ти її знаєш?

— Ні, не знаю, але десь бачив.

— А я також бачила... на маніфестаціях... першого травня вона брала активну участь. Чи уявляєш собі її ентузіязм: «нехай живе соціалізм»! Зрештою, вона і між студентами знана.

— Ніто, пощо те все?

— Пощо? — перебиває вона мене. — Можна лазити по лябірінтах фантазії, але не губитися. Я розумію, ти пишеш: «мені сотий раз являється проблема: жінка і принцип»... Се ніби вічний рецидив — хвороба твоїх заінтересовань, алеж...

— Ніто! А якщо я скажу: жінка і психе?

— А може ти хочеш сказати: жінка і Психея?

— Ніто! Я прийшов до тебе, щоб поцілувати твої пальчики, але ти мене рішуче розчаровуєш...

— Так? Прийшов скаламутить плесо молитовно тихої гіпокрені?

— Добраніч! — кидаю на сих словах увічі дівчині і зникаю.

Знов місто жує залізо, метушаться юрби, горять реклями...

А у мене хаос в думках і сумерк в душі.

Сумерк в душі... Се так понуро і грізно...

Ночі в сьому місті також химерні. Се тому, що воно переповнене простітутками, п'яницями, шибениками... А може ще й тому, що о дванадцятій проривається з пристані захриплий бас пароплава. Він так гуде, що аж комахи бігають по плечах.

І мимохіть пригадується революція. Тоді такі сигнали сповіщали про щось жахливе і несамовите.

Вночі я довго не можу спати. А рано мій колега-співмешканець ходить легенько на пальцях, щоб мене не збудити і сонце дивиться в моє ліжко. І хочеться мені сміятися ввічі товаришеві, бо вчора він ще гримав дверми і поводився свobodно, а сьогодні мовчить. Се тому, що минув речинець вплати позичених грошей. Вчора він жартував, зачислюючи себе до типів чисто нордичних, оповідав про дівчину Славу і обіцяв, що вирушить колись в подорож доокола гльобу. Одним з мандрівних пунктів буде Капштадт. Звідти він напише дочці багатого промисловця листа і Слава не витримає з заздрости.

Мені хочеться крикнути: *homunculus!*

Але стримуюсь і вдаю, що сплю. Товариш снідає похапцем і відходить тихенько, як привид. Я звичайно встаю і починаю співати: *ой і не гаразд...*

А за годину вже сиджу в університетській аудиторії.

Йде весна. Розвиваються каштани, дзвонять водограї.

На гзимсах університету ревню воркують голуби. Трогуарами спішать студенти. Часом око затримується на червонім светрі одної зі слухачок. Тоді пригадується мініатюрна композиція Семенка, що звучить так:

Червоноплямиться за огорою —

То мила йде.

Підхоплено влучно.

В авлі я запалюю цигарку і проходжуюся. Звичайно що 15 хвилин бе годинник. Я сказавби, що се не годинник, а ціла музика, або мідні тарелі. На превелике моє здивовання зустрічаю в коридорі загадкову постать, що стало пускає струмки диму. Вдаю, що не бачу. А вона — «зеленоплямиться за колюмнами»... Я не помиляюся — се Ніла

йде. За хвилину під ногами біліють цілі рої летючок і ніхто не знає, звідки вони взялися.

В мому серці накипає лють. А в душі знов сумерк. Дерев'яніє вона, хоч і корчиться в спазмах. Сьогодні я відвідаю чорноокого дверника і розповім Ніті-лисиці про суть щастя.

II

Вдома у нас синьо аж темно. Се друзі «гонять» в преферанс. Один Олексій не грає — теольог, якого ми називаємо теозофом. Він сьогодні тверезий. Ніколи йому не бракує доброго гумору, хіба грошей. Олексій — галичмен співає:

*Раз на варті я стояв
коло магазину,
Такий мене страх узев,
Що мало не згинув...*

Входжу. Витаюся. Олексій звичайно натякає на бутельку «чистої». А в кімнаті шумить преферанс, витракують карти і струється дим.

Хапаю свою тежку і зникаю. З кімнати доноситься фальшивий голос Олексія:

*— Гальт! Вер да? — Дивлюся,
То моя Маруся.*

В місті розгортається вечір. Я бреду і думаю. Ніто! Ніто! Недавно ти мене зустріла, як незнаного типа, що натякав на якісь чудернацькі пропозиції, але тепер ми вже такі близькі. Я вірю, що запаную над твоїм серцем, хоч ти така юрлива і практична. Я знаю, що життя прозвучить скороминулою сонатою і що ти допоможеш мені виловити з нього найкращі рубіни — дорогоцінності, що кривавляться на самому дні шалених круговоротів... Я знаю, що се не по мужеськи: звіритися зі своїх почувань... бути де-вчим наївним... любити наприклад моменти, коли вечір осідає повільною темрявою і діти десь бавляться верескливо... І самотність пливе в душі, як зачарований корабель...

Ніта відробляє лекції. Всеж таки се не перешкаджає їй покинути працю, принести на стіл чай і гуторити зовсім по дитячи.

— А я тебе чекала. Знаєш, мені снилося, що ти на війну пішов.

— Так? Ніточко, без тебе я не пішовби.

— Маєш! — захлиснується вона сміхом. — З бабою на війну не ходять. Сагайдачний, що зробив?

Потім Ніту кличе батько і добрих пів години я сиджу за столом сам. Так дивно стає, коли дивлюся на її книжки, зшитки, словники. Здається, що я знов учнем.

Але Ніта тільки при книжках звертає на себе увагу пильної учениці. В других випадках вона є моїм провідником, порадицею, критиком. Часом вона стає цілком поважною жінкою.

Ось вона повертає. Допиваємо чай. Потім кінчаємо Салюстія.

А потім вона сідає близько коло мене і каже мені на вухо, що ми сьогодні самі.

— Ніто-лисочко, я хотів з тобою поговорити, хочеш?

— Чому ні, — відповідає мені теплий голос і ми починаємо дискусію.

Вона в сто процентах погоджується зі мною.

— Ти кажеш, що немає щастя без нещастя. Що людина підноситься на верхівя моральності тільки тоді, коли вихідним пунктом для неї буде середовище багна... Добре, тільки я се трохи вузше розумію.

— А як ти се розумієш?

— Я, мій хлопче, маю на думці амплітуду душевних вагань.

Я починаю догадуватися, перериваю розмову, але Ніта говорить далі.

— От візьмем хочби й такі моменти, коли душа артиста затрачує здібність сприймання. Є люди, що роблять з сього трагедію. Залазять в лабіринти чорної фантазії, або сиплять наріканнями на оточення, обставини. Я думаю, що тут рада дуже проста: не треба в таких моментах стригтись під анахорета, тільки з відповідною дозою стоїцизму піднести голову вище! Стадія мутної кризи пройде і знов серце повеселішає. Чи так?

— Так, Ніто, але я хотівби не порушувати сього.

— Може знов утічеш? Двері відчинені — прошу.

Ніта трохи іритується і молоді її груди підносяться нерівномірно. Мені стає ніяково і я раптом резігную зі всіх можливостей запанувати над сею дівчиною.

— Хвилинка тільки. Ми завше кінчаємо на особистих справах. А я просто хотів сказати, що рація по моїй стороні в слідуючій: якщо зпід мого пера вийде колись новеля, чи повість, де я експромтом складатиму недоладні речення, то я вірю все таки, що не тільки ти, але й багато інших літературних снобів здолають відцифрувати зпоміж стрічок мою невимовну тугу, що склонює мене блукати хочби й по лабіринтах фантазії. Вони зрозуміють також, що період сумерку в душі се період творчої муки. Вистарчить тільки прийняти до відома, що та туга (в конструктивному значінні) кидає мене на розшуки за чимсь новим, цікавим і треба з тим погодитися, що се не химерність, а правдивий мотор творчих змагань. Непотрібним фантастом я бувби тоді, колиб стало хорував на хронічне пригноблення і від-

сепаровувався від дійсного світа. Чи ти розумієш мене, Ніто? Чи ти розумієш?...

Але Ніта мовчить. Дзвонить кімнатний годинник. На вулицях — трамваї. Ніта думає. А може вона нічого не думає. Я підходжу близько-близько і хочу її стиснути в обіймах. Карі кучері лякають мене, як табу диких полінезійців. Потім я опановуюся. — Ніколи! Ніколи, хоч се навіть лежить в інтересі мужчини. Ніколи!

Після сього я відходжу до вікна і дивлюся на блискавиці.

Десять хвилин, п'ятнадцять, двадцять... і я беру капелюха.

— Добраніч! — вибач, що засидівся...

— Виходжу. Вже майже в дверях доганяє мене Ніта і

— Євгене!

Дивлюся: очі горять, як у батька. Потім вона кидається мені на шию і сплітає свою праву руку в солодкий перстень.

Дивно так, що тіло її тремтить і соромно.

Ніта не звичайна дівчина — се лисичка. Вона догадується її опановує себе. Потім шепче мені на ухо, що ще ніколи не любила і що те все дуже комічне...

Додому я йду мов з похмілля. Мені радісно і біжать за мною уривки з дешевих куплетів:

Гальт? Вер да? Дивлюся...

і ще щось таке.

Вдома я нікому не розповім про сьогодні.

Бож і не новина: — дівчина цілувала.

А по мойому се виходить инакше: в душі заткнуто чорний прапор... вона здеревяніла — сумерк...

І раптом влітає золотий Херувим.

Феррі Чізані

Александріївські ночі

(Докінчення)

Коли (відмовляючись прилучитися до його війни) я без жалю зробив прикрість мойому полковникові з генерального штабу, рішив я бодай піти на руку настроям князя. Я почав розважно:

— Чи Ваша Високість, напевно так добре знаючи єгипетську душу...

Я не договорив. Сестрінок короля почав сміятися:

— Алеж дорогий пане, я не знаю нічого, згідно не багато про єгипетську душу. Мегемет Алі, основоположник

нашої династії був наполовину альбанцем і наполовину турком, але в родині всі стали турками. В королівській палаті панує не арабська, аде турецька мова; а без французької мови, якої вживає король в розмові з своїми міністрами, був би він без зв'язку з своїм народом. Додайте до цього наше закордонне виховання. Один набіль (князів син) покінчив науку в католицьких місіях, інший виховався в паризькому колежі.

Ну і чи король Фуад не провів найкращих років своєї молодости в артилерійській школі в Турині? Се помилка приписувати Фуадові і італьофобські почування. Коли перед кількома роками італійський монарх відвідав Александрію, король Єгипту хотів перехрестити найкращу вулицю міста імям Віктора Емануїла. Щойно брітійський високий комісар запротестував проти цього проєкту. Десятикілометровий бульвар, де сто разів повторялася б італійська назва! Щож можна було ще охрестити, колиб так Його Величність Юрій приїхав звидіти Александрію?

Старший кельнер відновив безалькогольні напитки гостей у фезах: оранжада, кава, вода Віші. Англійський полковник замовив для нас обох шампана. Його Високість продовжував:

— Передовсім краска наскірка допоможе вам відрізнити турка від иншого музульманина. Ми є білошкірі. Зокрема наші жінки мають яскраво білу шкіру. Крім цього — наша ідеальна чемність. Турок є джентельменом ісламського світу.

Очевидачки я гарно „пописався“ перед князем з моєю „єгипетською душею“. Я поденервований пустився перебоєм.

— Ваша Високість натякнули про симпатії короля для Італії. Чи можу витягнути з цього висновок, що на королівському дворі існують протибрітійські настрої?

Князь показався дипломатом:

— Коли англійці дадуть нам цілковиту незалежність, ми зможемо бути приятелями, ба навіть союзниками. Але до того часу...

Відтак, повертаючи нагло до загального напрямку розмови, сестрінок Його Величності спитав:

— Що думаєте про країну, пане?

— Ваша Високосте, вже двадцять літ, як я не бачив Єгипту. Я щойно приїхав, але вигляд цього кабареу повчає мене вже, що край не терпить надто від кризи. В теперішній годині не знайдете в Парижі ніодного заведення цього роду, де всі столи булиби заняті, як тут цього вечора тай ще публікою, яка так мало рахувалася з грошем.

— Не довіряйте зверхнім познам. Той неспілий поворот до добробуту є мабуть тільки переходовий. Добру половину тутешніх гостей творять англійські старшини в цивільних одягах. Ту породу туристів завдячуємо дипломатичному напруженню. Так само завдяки побоюванням війни пішла вгору бавовна: „госса“, що є ще далеко від вирівнання катастрофаль-

ної „бесси“ останніх років... Всеж таки користи, що їх має торгуючий Єгипет з присутності брітійської армії не моглиби зменшити в націоналістичному Єгипті волю незалежності.

Важко уявити собі, до якої степені доходить патріотизм країни та ще менше — непередбачені форми, в яких виявляється сей патріотизм... Киньте оком на ту пару, там, при столі на боці, за оркестрою. Вона в рожевому, він з ненакритою головою, себто християнин. Ось вам росіянин. Совети не мають свогого представництва в Єгипті, отже росіяни підлягають єгипетським судам. Нещодавно вкрав він тисячу фунтів в одному з чужинецьких банків, отже приблизно сімдесятьпять тисяч франків. Вислано приказ арештувати того злодія, який не старається навіть сховатися, але якого ніодин єгипетський полісмен не хоче арештувати. Чому? Бо гроші вкрадені в чужинецькому, християнському банку, а той чужинець і християнин пропущує їх з музультманською та єгипетською співачкою!

— Після сього, що ви сказали мені Ваша Високосте, я уявляю собі, як ваш нарід масово виходить на вулицю, ставить барикади і, як в Ірляндії, гонить силою англійця, коли він отягається ще йти з власної охоти.

— Я не є вашої думки, — відповів князь. Ми маємо тепер в Каїрі криваві маніфестації студентів. Але я не вірю, що сей рух огорне народні маси. Єгиптяни не є тільки миролюбці, але і мирні. За ніяку ціну вони не хочуть війни, навіть, як-щоб їм сказати, що вона є конечна для здобуття миру. Вони є до тої степені мирні, що міністерство оборони стрічає непереможні труднощі при бранці щорічного військового контингенту, дозволеного Великою Брітанією. Велика Брітанія признала нам право мати активну армію з двадцяти тисяч людей на п'ятнадцять мільонів населення.

— Тому, що кождий рекрут має право викупитися п'ятьдесятьма фунтами, нема жертв, на які не здобуласяб родина, щоби одному з її членів заощадити прикрість надягнути однострій; щоби роздобути квоту 50 фунтів, усі жінки в хаті посвячують свої клейноти, а молода сестра не вагається продатися в подружя багатому старикові. Ось чим треба пояснити собі те, що тільки найбідніші з бідних познайомлюються з касарнями. Мало того, в переддень побору зникає більша частина покликаних. Сього року міністр оборони оголосив виказ 13.203 таких неслухняних. На таке число тільки 23 арештовано, так мало поліція старається переслідувати те, що вона не вважає злочином.

Тому, що в сій хвилині увага князя звернулася кудиінде, я звернув мою увагу на лівого сусіда, пашу. „Фез, отже музультманин! — міркував я. Оливкова барва шкіри, отже єгиптянин! Паша — отже консерватист! Три причини, щоби сей чоловік був ворогом Англії — румі, Англії — інтруза, Англії з її соціалістичними, комуністичними та революційними союзами!“

Питаю отже просто з мосту.

— Пашо — починаю. — Пашо, як я відгадую вашу нетерпеливість, з якою ви ждете дня, коли сей облудний Альбїон буде мусїти вкїнцї покинути долину Нілю!

— Дякую вам за ваші новорічні побажання! — відповів паша. Але я вважаю, вкупі з усіми європейцями в Єгипті, почавши від французів, моїх земляків і навіть незгіршого гурта італійців, що кінець брітійської опіки над тою країною бувби для всіх катастрофою.

Тепер я вже здурнів.

— Ви не є отже музульманин, єгиптянин? — промимрив я.

— Ані єгиптянин, ані музульманин. Я — француз з Ніци, незгірший католик.

— Але звідки в такому разі сей титул паші, сей фез, ся оранжада?

— Я є пашою, очевидно, але моє прїзвище є Дїпон. Дїпон-паша, чи не знаменито се годиться? Приїхав тут ще перед тридцятьма роками. Поталанило мені. Одна з приман Єгипту, аж до тепер, се те, що можна в ньому заїнсталюватися на ціле життя, збогатитися, стати достойником і те все без потреби позбуватися своєї національності, ані відрікатися своєї віри. Фез? Національне накриття голови. Ношу його з пошани до країни, де я був щасливий. Оранжада? В товаристві музульманів я відзвичаївся від алькоголю. Що ж до сеї медалі Почесної Легії (він показав на свою бутонерку) я здобув її, як француз і на війні; значить се, що добре навоювавшись, я не хотївби починати нову різню, до якої Англія хоче нас втягнути.

— Алеж — кажу — заявляючися проти політики санкцій, ви повинні бути за незалежністю Єгипту, так як усі французи, льогічні з самими собою.

— Ні, пане! — відповів Дїпон-паша. Можна рівночасно бути противником санкцій і з цілих сил бажати, щоби Англія далі зістала зверхником Єгипту... Цигарку?

Мій співбесїдник протягнув мені золоту папіросницю. Минула хвилина, потрібна, щоби викинути з грудей клуб запашного диму і паша продовжував:

— Чи ви знаєте, що се таке близький Схід? Земля фанатїзму і масакр, де кожного разу, коли Європа відвертається плечима, сильний користує з нагоди знищити слабшого. — Ой, ти не думаєш, як я? Чах, чах! — І вже меншість вислана на кращїй світ. В 1929 році англїїдї зробили помилку зрікаючися свого мандату в Іраці. Не минув рік, коли занотовано так звану революту курдів і масакру курдів. В 1931 році: так званий асїрійський бунт і масакра асїрійців. 1933 р.: так званий бунт бедуїнів і масакра бедуїнів. Кожного разу се була більшість, що робила: чах! чах!

Тимчасом полишилася ще одна меншість, що не думала так само, як загал іракїїдів. Алеж і не перешкаджала нікому

та меншість. Вона жила, відтягнувшись в далекі гори, де присвячувалася культові чорта. Називали тих людей „езідісами“. — Бог є скінченою добротою, — сказали вони собі; ми нічим не ризикуємо, коли трохи його занедбуємо, якраз стільки, щоби відмовити кілька молитов до чорта. Чорт — прасила лиха, є далеко небезпечніший: вимагає, щоби зайнятися ним, щоби схлібляти йому, кадити і боготворити його, одинокий спосіб, щоби бідні люди могли відвернути від себе його руїнницьку долоню...

Мимо такого розумовання, іракійці рішили одного дня, що езідіси вже досить нажилися.

Зорганізовано монструальну бійню і повигублювано всіх звеличників чорта, мов зайців: чоловіків, жінок, дітей. Не хочучи сказати, що колиб англійці покинули Єгипет, на другий день єгиптяни вигналиби відразу всіх чужинців. Не можна увільнитися протягом двадцятьчотирох годин від мільона людей. Але всеж таки „ексмісія“ відбуваласяб принайменше серіями, починаючи від народів, найменше здатних до спротиву: вірменів, жидів, греків. Черга на французів булаб на передостанньому місці, на італійців — на останньому. Але без сумніву більшість наших земляків відіхалася сама, під загрозою експропріацій, надмірних податків і тисячі різних переслідувань. На тих, що вперлисяби зістати, кинулосяб товпу. Єгиптяни, такі лагідні, коли брати їх по одному, є дуже легкі до підбехтання, коли вони — в масі. Тоді вони здібні до найгірших звірств. В дійсности вони ненавидять християн. Каїрські студенти не кричать лише: „Геть з Англією!“ але також „Єгипет для єгиптян!“

— Їх ксенофобія звернуласяб зараз проти французьких капіталів: Суецький канал, якого 60% акцій є в наших руках, Земельний Фонд, Лйонд Банк, Геліополіс, який є французький, дарма, що його основником був барон Імпейн; французько-бельгійські трамваї, цукроварні високого Єгипту і т. д. І не кажіть мені, що сього не булоби! Погляньте на те, що діялося в Туреччині! Прогнано французькі місії, зачинено французькі банки, вивласнено французькі залізниці, геть — всіх французів! Туреччина, колись така гостинна для європейців взагалі, а для французів зокрема, стала замкненою країною, де, від часів афери Лютуса французькі транспортні кораблі уникають навіть причалювати.

— Розгляньтесь довкола! Спитайте французів в Александрії і в Каїрі! Не знайдете ніодного, який не сказавби вам: „Нам добре тут, у тіні Англії!“ Очевидно, наші земляки не живуть тут обслуговувані хмарами льокаїв з болерами, вишиваними золотом, в палатах, де співають водограї. Якщо всі французи в Єгипті не є мільонерами, багато з них є багаті, а навіть ті, яким найменше пощастило, живуть вигідно мимо кризи. Завдяки капітуляціям, які сягають ще часів Франсуа І

і Великого Турка, ми не платимо ніякого податку, а судити нас можуть тільки наші консульські трибунали і мішані суди де присутність наших судіїв нам забезпечує справжню справедливість. В 1882 році, по націоналістичній революції Арабі-Паші, французький парламент у висліді красномовного успіху Клеманса зліквідував кабінет Фрейсіне і покидаючи єгипетських французів на поталу музульманському фанатизмові, вислав нашу флоту до Порт Саїду, щоби там громадилася, поки нас масакровано в Александрії та в Каїрі. Без причально-го корпусу англійців, ніхто з французів у Єгипті не був би лишився в живих.

— І ви хотілиби, щоби зрікаючись своєї опіки над єгиптянами, англійці полишили нас з життям і добром фантазії раси, що продовж сорок століть гнула спину під палицею двадцятьох різних панів і яка гнеться більше ніж колинебудь, простягаючи руку по бакшіш! Чи знаєте, що вистане вміти читати та писати, щоби заслужити собі титул ефенді і що число ефенді сягає ледви півтора мільона! Значить, що тринадцять і пів мільона інших єгиптян неписьменні.

— Уявляю собі, яке булоб тут життя європейців, коли відіхалиби відсіль англійський судовий радник, що гамує підкупність єгипетських судів; і англійський фінансовий радник, що охороняє добро чужинців перед єгипетською захланністю; і старшини англійської поліції, без яких єгипетські мауїки розпаношилисяб тут так, як маляндрини у Франції в XIV столітті; і сирдар англійський, який дбає про те, щоби єгипетська армія не уподібнилася до китайської; і вкінці високий англійський комісар, який для добра ладу вимагає не раз, щоб повісили десять єгиптян за кожного чужинця, що його єгипетська товпа живцем закаменувала або спалила. Колиб Англія пішла геть з Єгипту, життя тутешніх французів сталосяб життям французів в Абісінії, себто не до видержання, з тою хіба ріжницею, що в Абісінії Франція мав тільки кілька тузинів емігрантів тоді, коли тут нас є двадцять тисяч.

— Не думайте, що я спеціально люблю англійців, але я мушу віддати їм справедливість. Вони є найсправедливіші і найчесніші з володарів, а також найдешевші. Вони правлять мільонами туземців горсткою адміністраторів. Нема іншої кольтонії на світі, де туземці і поселенці булиби такі свободні, як в англійській кольтонії! Не відчувається англійської зверхности, яка встряває в діло тільки з поліційної konieczности, або коли її імперіяльні шляхи загрожені. Навіть погорда, яку проявляють англійці у відношенні до всього, що неанглійське дає у висліді ще одну гарантію більше їх лібералізму. Один з високих англійських комісарів, якого спитали, чому він не робить нічого, щоби поширити свою рідну мову над берегами Нілю, мав звичай відповідати: „Французька мова ви-старчаюча для єгиптян“.

— З Александрії до границі Судану все є французьке:

школи, театри, написи на склепах, назви вулиць. Князі, паші, беї, ефенді, хтонебудь навчився сілябізувати, насамперед сілябізував по французьки. В Каїрі виходить стільки французьких часописів, що і в Марсєйлі... З тим всім, якщо ви атакуватимете Англію, Ідена, Блюма і Тореса, Англію політики санкцій, Англію, що через свою впертість, гордість і монструальний егоїзм загрожує спровокуванню нової світової війни, я буду поборювати її разом з вами, ту Англію Великої Женеvської Льожі. Але хай ніхто не накидається на Англію сірдарів і високих комісарів, Англію Кіченера, лорда Аленбі і сєра Лемпсона, Англію — згїрдливу опікунку єгипетських французів, але всеж таки опікунку! Присутність сєї Англії тут є нам конче потрібна.

Тепер прийшла черга на інтерв'ю з беєм-адвокатом. Нахилиючись до могого вуха, паша сказав:

— Тамтой, сє представник Єгипту фараонів. Не може бути хиткості в його переконаннях.

Отже нарешті справжній єгиптянин!

— Пане — кажу до бея-адвоката — пане, само собою зрозуміле, що ви мусите бути проабісінцем?

— Природно. Чи не є Абісінія останнім ще вільним африканським краєм? Сє вистарчає, щоби вияснити мою сїмпатію для негуса.

— Отже таким робом можна бути рівночасно проабесінцем і протианглійцем?

— Чому ні. Більшість єгиптян плакає сєй парадокс. Але не я. Якраз хочу вам сказати, що я репрезентую Єгипет фараонів: я коптієць, чистий від всякої арабської домішки. Я християнин. Наша церква була заснована святим Марком. Ось чому я є подвійно проабісінцем: як африканин і як коптієць. Але треба, щоби всі єгиптяни думали, як я... Чорт, мої земляки музультани не забувають, що між народами підлеглими негусові (впевнювано навіть, що переслідуваними ним) є племена іслямської віри... В консеквенції... Зрештою не так дуже давно Єгипет вів війну з Абісінією. Було сє 1876 р. Наші відділи посунулися аж до Гарару і булиб зайшли аж до Аддіс Абеби, якщоб Англія не була післала чоловіка з Інтєлідженс Сєрвіс, Кіркама, щоби він зорганізував спротив абісінської армії.

— Як коптієць вважаю, що Англія поступила мудро, не допускаючи до того, щоби прапор півмісяцем ісляму повіяв над християнською столицею, але менше мудро зробить Англія, коли відмовить Єгиптові незалежність. Ми є меншиною, вісімсот тисяч коптів серед моря чотирнадцяти мільонів музультанів. Ви знаєте долю меншин на близькому сході. Ось чому, хоч політика санкцій наражає на великі грошові втрати моїх співвизнавців з горішного Єгипту (ми продавали Італії бавовну за два мільйони фунтів стерлінгів, десяту частину нашої продукції), мені неможливо заявитися проти Англії.

Князь був турком, паша французом, бей коптом. Я звернувся до четвертого феза, ефенді-журналіста, щоб йому сказати:

— Може скажете мені, мій дорогий земляче, де віднайти вкінці модерного єгиптянина, єгиптянина музульмана і англофоба?

Журналіст обкинув поглядом сальо кабaretу, де гомоніла трохи п'яна юрба: в барі танцюристкі намовляли мужчин до п'яття тоді, коли на паркеті дансінгу просовгувалися пари під ритм танга, обійняті тіла, очі в очах.

— Модерний єгиптянин, музульманин і англофоб є тут рідким гостем! — відповів мій земляк. — Все те, що ви тут бачите, є радше більше або менше мішаниною сірійців, ливанців, вірменів, левантійців, франків, як колись говорилося. Є ще серби, румуни, болгарі, греки, альбанці, балканці, не враховуючи туди всіх тих, які самі не знають чим вони є. Єгипет, якого шукаєте, знайдете назовні, в нещасливій армії чистильників чобіт і продавців какагусть, також на берегах Нілю, де в сизому вечорі феллах, вертаючи з праці на наводненому полі, заїздить до своєї хати з сушеної глини, сидючи верхи на волі та з жінкою, що йде пішки позаду; вкінці в Каїрі, в благородній, але немудрій товпі студентів, що голосними криками домагаються парламенту... Щож до мене, я волю сказати вам негайно, що хоч і ношу я фез, я не є місцевим підданим, себто я є єгиптянином, який не є ані музульманином, ані коптійцем. Я ізраїльтянин.

— Отже проанглієць і, природно, протиталієць?

— Ви помиляєтеся! — відповів він. Я є проти Англії.

— Проти Англії? Ви відвертаєтеся від Англії, традиційної опікуни ізраїльтян, від Англії, яка в час миру відмовила арабам Льюренса великодержави, яку вона обіцяла їм підчас війни за ціну їх співпраці проти Туреччини. Відмовила вона тільки тому, щоби приподобатися жидівському світові. Для користи сього останнього та сама Англія створила штучну палестинську державу.

— Від того часу Англія нас зрадила! Вона зрадила нас в тій же самій Палестині, де ми сподівалися бути в себе, поміж собою, в захисті перед переслідуваннями. Отже, там нас є всього триста тисяч жидів проти мільона арабів, наших смертельних ворогів. Заселення країни нашими є питанням життя і смерті для нас. Та високий англійський комісар не тільки заборонив музульманам продавати нам їх землі але в додаток забороняє візд нових жидівських імігрантів і то в хвилині, коли оборонившись від арабів кісовими стрілами, нам треба відбити картками до голосовання їх напади в законодатній раді, де на нещастя ми знайдемося в меншості! Коли жидівський світ не є ще проіталійський, в усякому разі він не є вже більше проанглійський.

Полковник покинув нас, щоби піти до бару за своєю

танцюристкою живота. („Віденська дівчинка, дуже гаряча й!“). У фотелі, полишеному полковником, розсівся тепер сестрінок короля.

— Ну і якжеж дорогий пане — питається він мене — до яких висновків дійшли ви по тих всіх оборончих промовах?

— Я дивуюся передовсім, як може Ваша Високість не бачити, що відїзд англійців з Єгипту був би рівнозначний з кінцем династії Мегемет Алі? Молоді єгиптяни проженуть короля таксамо, як молодотурки прогнали султана.

Князь всміхнувся.

— Алеж кождий знає про те в палаті. Ціла королівська родина знає, що разом з незалежністю, себто разом з парламентарізмом і демагогією, що прийдуть тоді невідклично, політики будуть швидко намагатися позбутися короля, князів, князівен, набілів і набіль. Що ж до пашів, скоро доведених до нужди, то вони підуть конкурувати з продавцями какагуст, підчас коли беї збільшать число чистителів черевиків. Ми знаємо теж, що незалежність буде нещастям для країни: сіндікалістичні агітатори переконують феллаха, що він є експлоатований, нещасний і він швидко домогатиметься підвишки платні; природна річ, що тоді, коли підуть вгору кошти роботизни, зростуть кошти виробу єгипетської бавовни, яка не знайде більше покупця на світовому ринку.

Се не все. Позбавлений англійських вояків і їх оборони, Єгипет буде мусіти всіми силами творити справжню армію і справжню флоту, видатки, які зараз зазначаться підвишкою податків. Не обійдеться також без шахрайства, зродженого з політики, бо і як уникне злочинства парламентарний устрій в країні, де заледви тринадцять відсотків населення вміє тільки прочитати своє ім'я і прізвище. Особисто я обмежуюся до обсервування, як котимось до катастрофи. Але є інші члени родини, напр. князь Туссум, які свідомо починаються до сеї катастрофи. Але я розумію його дуже добре...

— Ми знаємо всі, що незалежність не принесе щастя Єгиптеві. Можливо навіть, що тоді єгиптянам буде значно гірше поводитися, аніж сьогодні. Але се не є причиною, щоби відмовляти єгиптянам тої незалежності, хайби навіть від неї вони мали згинуті. Не треба супротивлятися сьому, що ви звете еволюцією, і що є попросту вищою волею. Не забувайте, що я є турком; належу до найбільш фаталістичного ісламських народів. Так було написано! Аллах є великий, а його воля справедлива!... А тепер, мій пане, філіжаночку кави зі мною, правдивої турецької кави?...

Принесено каву, але маючи серце не в порядку від лихого шампана полковника, я не торкав моєї філіжанки... Нагло завважив я, що чоло Його Високости червоніє; він підійнявся і з холодним уклоном несподівано зникнув, а за ним феши паші, беї та ефенді. Тільки той останній припізнився кілька хвилин за своїми товаришами і мав час шепнути мені:

— Ви зневажили королівського сестрінка, відмовившись пити його філіжанку кави! Очевидно ви не могли знати... Бобачите тут в Єгипті такий звичай і ще недавно, коли хтось з великих достойників хотів позбутися меншого достойника, запрошував його на каву, на каву в одинацятій годині... Ті звичаї вийшли вже тепер з моди. Але сам факт, що ви відмовляєтеся від напиту, яким вас хочуть вгостити, здається говорити: „Мій друже, я не маю ніякого довіря до Тебе!“ Таку відповідь вважають одною з найтяжших образ.

Отже таким робом я образив ціле товариство: королівського сестрінка — не випивши його кави, полковника, відмовляючись „злучити його війну“, французького пашу — вважаючи його хибно прихильником єгипетської незалежності, бея-адвоката — імпутуючи йому протианглійські почування і вкінці жидівського ефенді — вважаючи його прихильником Великої Британії. І всі ті люди, яких я образив, пімстилися, лишаючи мене самого в обличі рахунку до заплати. Рахунок був на п'ятсот п'ястрів, трохи більше, ніж чотириста франків.

Коли я покидав кабаре, світанок ледви зорів, але вже чистильники пробігали вулицею, шукаючи жертви. Чотирох єгиптян в довгих халатах муфті і діточих шапках, купую ки- нулися на мої ноги, двох чистильників на один черевик.

Там, в долині рефлектори англійської фльоти замітали ясними смугами морську глибіню.

Ростислав Волошин

До проблеми самогубства М. Хвильового

Чотири роки тому в травні у Харкові поповнив самогубство Микола Хвильовий. Не довелося йому здійснити погрози, киненої жартома в бік літературних співдізників: — „Я думаю прожити сто п'ятьдесят років“*). Того весняного дня, напередодні московсько-українського зїзду т. зв. пролетарських письменників у Москві, він — власною рукою — вкотив своє, в роздвіті, життя.

„Якби не розв'язувати „загадки Хвильового“ й його наглої смерті — писалося в одній статті в *Вістнику* — розв'язка буде проста. Загадка смерті в сім випадку була й загадкою життя. Хочби він навіть сам натиснув курок револьвера, зброю вложила йому до рук та сама „велитенська, фатальна“ сила, як він її звав, яка нищила його за життя, яка забила Чупринку і Міхновського, звела в ранню могилу Шевченка і П. Грабовського, зробила божевільним Гоголя, поми-

*) Вступна новела Твори т. I.

наючи масу інших „незнаних вояків“ пера: Москва“**). Таке насвітлення питання передчасної смерті Хвильового в своїх висновках болоче було по большевикофільських (1933 рік!) настроях деяких кругів української суспільности; тому викликало на адресу його автора правдивий шал люті з боку тих кругів і закид — „переяскравлювання“ советської дійсности. Відповідь на обвинувачення Москви в смерті Хвильового, а тим самим і відповідне насвітлення самого факту самогубства мусіли з'явитися на шпальтах большевицької преси поза границями ССРСР. Тамбо дискутувати над офіційною версією його смерті нікому не доводилося, ані не хотілося... І „валаамова ослиця“ заговорила... В 4-ій і останній книжці львівської *Критики*, (був. *Нові Шляхи*) за липень 1933 з'явилася стаття п. Авеніра Коломийця під багато-обіцяючим заголовком — *Герць на могилі*. Присвячена ніби небіжчикові-письменникові, а властиво написана „з приводу відгуків фашистівської преси на смерть М. Хвильового“ — як про се свідчив підзаголовок. В тій статті автор і ті що за ним стояли — мали замір „розправитися“ і з „фашистівською пресою“, і з статтею в *Вістнику*, що правила за „сінтезу з сих усіх (фашистівських — Р. В.) статей“; йшло їм про те, щоби підважити уаргументовані цитатами з писань Хвильового і відомими подіями з його життя — твердження про протимосковське наставлення цілої творчости Хвильового. Стаття у *Критиці* яка, на бажання московських можновладців з Кремля і їхнього тодішнього експонента на Галичину, вийшла зпід пера Авеніра Коломийця — залишиться назавжди проречистим документом людської (чи може специфічно малоросійської) мерзенности. Не буду тут передавати ані її змісту з довгими матеріялістично-історіософічними розважаннями про сучасність ССРСР, ані ходу її думок, не маю заміру полемізувати з її виводами чи дискутувати над її твердженнями — зупинюся тільки на деяких її місцях, що торкаються безпосередно чи посередно „загадки Хвильового“.

П. А. К-ець намагається довести головню дві речі: що Хвильовий не зважаючи на свій „націоналістичний“ ухил, був послідовним комуністом й його теорія про орієнтацію на „психологічну Європу“ була — „тільки переходовим етапом, ухилом від комуністичної лінії“ (ст. 39); що „він, мислячи класовими категоріями, не міг виступати проти Москви в державно-національному розумінню“; нарешті, що не Москва звела його з цього світу, але „українська і російська контрреволюція“... (стор. 50).

„Хвильовий — комуніст, відданий син своєї класи“ — читаємо там. А трохи вище, на доказ комунізму Хвильового, приводиться його вислів, що він закоханий в „загірній комуні“ та що найкраще слово для нього — „чека“. В сьому місці під-

**) Д. Донцов *Микола Хвильовий* Вістник кн. 7-8 за 1933 р.

ходимо до дуже делікатного питання, на яке влучна відповідь вимагає глибокої інтуїції та докладного знання не лиш творчості Хвильового, але і обставин, серед яких доводилося йому працювати: до питання про відношення його до комунізму. Тут стверджу лише: комуністом — Хвильовий безперечно був. Але чи лишився ним і пізніше, коли усвідомив собі, що большевізм — се маска червоного московського імперіялізму? Чи залишився ним до смерті?

Нічого дивного, коли в ранніх творах Хвильового можна знайти слова захоплення і віри в здійснимість „загірної комуні“. (О, він хотів вірити, на перекір „скепсісові“ — свого часу: — „...з висоти свого незрівняного нахабства плюю на слинявий „скепсіс“ нашого скептичного віку... Я вірю!“ — писав він у *Вступній новелі*). Але якою далекою була ся його вимріяна, ідеальна, „загірна“ комунa від здійснюваної большевиками! Реальна підсовєтська дійсна дійсність хутко вводить коректуру в ентузіастичне захоплення Хвильового большевицькою романтикою. Та й захоплення се — повторюю, — було більш — на кредит, випливало більше з його горячої віри неофіта, аніж з переконуючої сили об'єктивних фактів: бо сі свідчили якраз про що інше. Для Хвильового наступає доба вагань і шукань. „Невже я зайвий чоловік, тому що люблю безумно Україну?“ — виривається — може й підсвідомо — письменникові з глибини сумнівами точеної душі (*Редактор Харк*). Де-далі сумнів перетворюється в певність, що „зіли сукини сини революцію“. В душі поета повстає протест проти того, щоб „оспівувати всяку сволоч... тільки тому, що вона зветься комуністами“. Щораз частіше відбивається в творах Хвильового „національний рефлекс“, якби я його назвав, — ростуть протиставлення українського народу — московському і України — Московщині. („Мій дід крепак був, розказував, як колись такіж паничі теж установлювали владу“). „Іванов — пітерський слюсар — читаємо в *Чумаківській комуні* — а українську мову знає краще за українців. (Буває). Так міркує: нац-справа, мов вон (се, здається, в Кавказького), а на мову — плювають. „За якою наказуєте? За китайською? Будь ласка!“ Але Іванов каже: „У нас в Пітері так. Ми, пітерські, так. Словом, авторитет Пітера не порушений. А Пітер — се Іванов“. Приходить на думку відношення москалів-священиків до питання українізації (формальної!) Православної Церкви на Волині. — „Якою мовою прикажете? Китайською, „по-германськи? — будь ласка. Але зміст Церкви залишається старий — московський в офіційному забарвленні“. (Чит. статті на церковні теми в VI, IX, X кн. *Вістника* за 1936 р.)

Від сього висновку Хвильового, тернистим шляхом шукань і досвідів, вже недалеко й до його полум'яного гасла — Геть від Москви — до „психологічної Європи“.

Світоглядова криза перебута Хвильовим завершується

у *Вальдшнепах* — сьому „націоналістичному романі“ — як назвала його большевицька критика. Тут бачимо вже досить ясні і виразні твердження на адресу комунізму: що „Маркс зовсім чужерідний елемент для нашої країни“*); що „комуністична партія потихесеньку та полегесеньку перетворюється на звичайного „собрателя землі рускої“. Не входячи в соціально-програмові нюанси симпатій чи антипатій Хвильового, в радикалізм його переконань, чи краще їх революційність, мусимо з цілою рішучістю ствердити, що з офіційним комунізмом в інтерпретації московського большевізму він фактично — зірвав. Сам виразно на иншу віру не перейшов, але скрижалі старої розбив, збунтувався проти її жерців, і став голосити елементи нової віри, близької і зрозумілої нам. Антімасовізм в літературі, орієнтація на „психологічну Європу“ — „минулу, сучасну, буржуазну, пролетарську, вічну, мінливу“ — зате „геть від Москви“ і зпід її впливів, культ сильної людини — „чорнокнижника з Вюртенбергу“ — доктора Фавста — ось ті гасла, що він їх кидав. В боротьбі за нову людину піднімав Хвильовий повний келих за „вольових“ людей.

Чи могли міститися ці кличі в рамках офіційного московського большевізму — даремне питати. Так розгорілася боротьба між Хвильовим, що голосив собі і українському народові (не кляси) нову віру та червоною Москвою з „самоотверженнями хахлами“, що боронили старої віри. Се був конечний зудар двох вір. Боротьба революційного українства, якому патронував Хвильовий — з „всесоюзним міщанством“ і Москвою.

„Хвильовий — комуніст, відданий син своєї кляси, — кляси, панове фашисти, передусім кляси“ — істерично вигукує в полемічному запалі п. Ав. К-ець. Але не аргументує свого твердження. Се й зрозуміло. Не пасують до „випрацьовання“ Коломийців цитати з Хвильового („...вклоняюся тобі мій героїчний народі“... Редактор *Карк*). Тому він ні словечком не згадав і про найкращий та найбільший твір письменника — *Вальдшнепи*, що стільки шуму наробив в СССР та ще більше крові напсував большевикам. Щоб довести всю силованість та фальш голословного твердження *Критики*, — вистане зацітувати один з багатьох уривків з *Вальдшнєпів*. Герой роману — Дм. Карамазов „знайшов собі хвіртку в другорядній на його (колись! — Р. В.) погляд ідеї відродження нації і ся хвіртка могла спасти кожного з них та направити заподіяні ним для народу жертви“... Відродження нації, панове совхолуї, не кляси!

Цінічними кпинами тхне від вислову тогож автора, що „не Москва переслідувала Хвильового, а його свідомість власної помилки. Ота примара йшла за ним усі дні його життя... гнітила його, параліжувала розмах“ (стор. 49).

*) *Синій листопад*.

Як далеке було світовідчування Хвильового психіці тої унтер-офіцерської вдови, що сама себе висікла різками! Даремне сі питоменно-московські риси вічно-„каючихся“ — то в один, то в другий бік — людей намагається підсунути п. А. К-єць покійному письменникові. І скільки огиди та облуди в сьому свідомо-продуманому помислі. Виходилоб, що Хвильовий дійшовши до переконання про „шкідливість“ своїх літературних гасел, кається. По опублікуванню першої частини *Вальдшнепів* і по тій бурі, що з приводу їх появи схопилася в триєсерії, — усвідомивши їх ролю, як „води на млин української контрреволюції“ — „добровільно“ палить другу частину сього роману і кається вдруге: засилає себе сам робком на Донбас — на покуту, де пише *оповідання*, якто „Петро... примусив свою корову працювати на користь колективу“ (*Вісти* 5 IV 1933). Але порушене „пролетарське сумління“ дальше ість його і він напередодні московсько-українського зїзду письменників, на який не міг прибути як колишній Хвильовий, а не хотів також бути там — на зїзді — тільки як „бездушний мебел“ — „для декорації“ як писав А. К-єць — застрілвся.

Тяжко вигадати більшу наругу над памятю покійного письменника, аніж оті глупі розважання услужних совписьмак. Правда, Хвильовий двічі писав відповідні „покаянні“ заяви до „всемогучої“ компартії, але їх ролю не трудно вяснити.

Хвильовий пише *Вальдшнепи*. Відомо, що стало творитися в большевицькому казані з появою I-ої частини сього роману. „Від ухилу в прірву“ — так сформулювали нове становище письменника критики-партійці. Чи може після сього мати якесь значіння його попереднє каєття — так практикований зрештою в червоній сатрапії спосіб утриматися на поверхні життя і часто — при життю? Чи у новому сьому — найбільшому творі — намагається Хвильовий затерти свій попередний „ухил“ — що зробилиб напевно морально зломані одиниці? Алеж де там! „Від ухилу в прірву!“ Розшифрований і на сей раз „любезними землячками“, письменник уважає за вказане ще раз покаятися. Але Москва вже йому не вірить. Наступає заслання — в Донбас, заборона писати про „психологічну гру сюжетів і незвичайних ситуацій.“

Та Москві й сього мало: зближається московсько-український зїзд письменників і на нього має їхати Хвильовий. Він, неприєднаний ворог усякої Москви, фірмант українсько-московської боротьби, — мавби говорити дітірамби на зїзді на честь тієїж Москви та її літератури?! Коли ціна, за яку поет міг знову вернутися до літератури, стає аж так висока, коли важить за все досі ним написане, Хвильовий сходить з літературної й життєвої сцени. Свідомий того, що іншої можливости в „щасливій країні рад“ нема, тільки або стати слухняним кльовном літератури (що вибрали „колишні“ Тичина, Рильський) або... І він вибрав ту другу можливість. В

боротьбі, яку вів з Москвою переможений був не раз, але навіть за ціну життя і слави не став посміховищем з власної волі перед ворогами, воліючи смерть від наруги. Так закінчив своє життя — „мятежний Коля“**).

В *Редакторів Каркові* писав Хвильовий з огидою про соціально-демократів, що „метрополії беруть“, — „розумієте в мітрах соціально-демократи? Се жаж,“ не можучи очевидно зрозуміти того вічного духового „шатанія“ своїх земляків. Але що написавби він, колиб знав, що „герць на могилі“ справлятимуть йому „марксістські“ критики з недокінчених православних богословів?!

Та на сьому не вичерпується проблема смерти Хвильового в ширшому розумінні. Бо не встигла ще стаття з *Критики* побачити світ, як наспіла вістка про самогубство (чи вбивство) визначного большевика, українця з походження, бувшого наркомоса УССР — Скрипника в Москві. Щож роблять хахли з *Критики*? Чи завдають собі труда вдуматися в сенс останніх подій, проаналізувати причини сих явищ? Де там! У томуж таки числі *Критики* друкують зрадаговану в прихильному тоні клепсидру Скрипникові (щож,—патрон!), а від редакції дають таку примітку до статті про Хвильового: „Напередодні видання сеї статті до друку, преса принесла звістку про самогубство Миколи Скрипника, б. наркомоса УССР. Фашистівський табір старим своїм звичаєм і сей випадок старатиметься скапіталізувати для своїх контрреволюційних цілей і пропаганди. Однак—і сей свіжий випадок, се зброя в руки не контрреволюції, а якраз проти неї, бо се тільки дальше й більш рішучо стверджує слушність міркувань, поданих в нашій статті. Самогубство М. Скрипника не змінєє ні на йоту всіх наших тверджень, навпаки — актуалізує їх і загострює, — тому віддаємо сю статтю до друку без змін, з повною свідомістю ваги сього нашого виступу в так відповідальний і поважний мент. Питанням про самогубство М. Скрипника займемося в одному з найблизших чисел“**).

Історична декларація редактора А. Крушельницького!

Питанням про самогубство М. Скрипника йому вже не довелося займатися, бо він виїхав до ССРР. А большевицькі газети з половини грудня 1934 принесли коротку вістку, що в числі розстріляних в Києві (13-15 XII 1934) з засуду військової колегії українських поетів і письменників (Влизько, Косинка, Фальківський і інші) є й імена двох синів Крушельницького.

Якось на сей раз і оборонців Москви так багато як у випадку з Хвильовим (і Скрипником) не знайшлося і — див-

*) З промови над могилою небіжчика.

**) *Критика* кн. 4 липень 1933 стор. 38.

но ніхто не писав, що не Москва, а не — досить чисте пролетарське сумління Крушельницьких — знищило в СРСР їх родину.

По тім випадку — наступило в Галичині розчулююче „навернення“ до т. зв. національного табору багатьох з найблизших співробітників *Нових Шляхів* і *Критики*, „розкаяння“ найзавзятіших донедавна совітофілів. Але насправду — на мою думку — не маємо чого з них так тішитися, бо по суті вони не змінилися, тільки — „дознали розчарування“ чи „заводу“ — як самі кажуть. З браку своїх варстатів праці — влилися до національного організму (о, їх приймили — як мучеників!), приносячи з собою свій „душок“ і засвоєні у своєму товаристві „хвати“. Та інтелігентська падлина розкладається тепер і затроює наш організм. Докази сього можна цілими жменями збирати кожного дня.

На сьому можнаби було скінчити з порушеною проблемою, колиб не ще один багатомовний факт в звязку з історією родини Крушельницьких — на сей раз в нашому т. зв. національному таборі. Як він zareагував на подію з Крушельницькими? Ухвалив протест! (*Діло* 20 XII 1934), який дав новошляхівцям патент, що працювали „хоч на свій спосіб і по своєму розумінню, але для української культури.“

Хвильового — який активно підносив протест проти Москви, вони не признають (навіть „росіянина“ з нього зроблять!), але тих, що прокладали „нові шляхи“, тих „заслуги для української культури“ — визнають. І боронитимуть проти кожного, хто схоче показати їх в правдивім світлі. Боронитимуть в ім'я „солідарности раси“ і шанування „традицій“.

Як та дитяча забавка „Ванька-встанька“ з оловяною кулею на долі, що встає — скількиб ви її не клали, навіть на голову ставили — так і та малоросійська психіка говорить при кожних обставинах з „наших любезних земляків“.

І пригадується блискуча характеристика українців такого типу у Хвильового, устами чужинця: „Ефто пятой вагон — антірціональної. І скажу я тобі, братец, про народи. Ла-тиш — ефто тіш, смірної народ, мудрай; оврей — тож ні-чяво. Ходя — катаяць аль тутарін — суворай і вернай народ. А вот ефто-т хахол — паняхіда: как завоя про поля аль про девчину — тьякай!“ (*Кім у чоботях*).

Панахидники!

Іван Коровицький

Поетичні твори й поетичні образи

У *Вістнику* ч. 4 за 1937 р. уміщено статтю п. В. Реш-Лозовського: *Краса — без приписів і без вимог*. Тому, що автор статті полемізує тут зо мною, не можу втриматися від приємности продовжити розпочату дискусію.

Пригадаю коротенько мої головні твердження. Потєбня, а за ним д-р Е. Пеленський, та д-р К. Чехович, в'яжуть слово з образом (т. зн., що образ — властиво поняття, в первісній добі його життя). Всупереч їх гадкам, я пригадав інші гадки про те, що існують поетичні образи без узагальнювальної сили й, що поезія навіть знає окрему царину позаобразового ділання (лірика).

Ті самі слова можуть дати поетичний образ, а можуть і не дати — це залежить, хто їх уживає. Я писав, що поетичний образ мусить бути створений дійсним мистцем — „інакше — нехай задовольнить і сотки вимог — залишиться образом не-поетичним.“

Далі: „ум“ і „уява“ чинник неістотний в сприйманні поетичного образу. Маланюкового образу „баладу згуби дико танцювала“ я не можу сприйняти ані уявою ані умом. Якщо захочемо образ розглядати — він губиться: „його ми бачимо, але він неоглядальний.“

Статтю свою я закінчив твердженням, що цілу низку неясних нам явищ (стихійні національні рухи, тяга до мистецтва й ин.) треба розв'язувати, прийнявши нову площину, нову суть космосу — „красу непідлеглу ніяким приписам.“

Мій опонент дозволив собі великий ухил, твердячи, неначе я писав, що не треба розуміти мистецького твору й що зовсім зайве його аналізувати.

Далі вже авторові легко підсовувати мені уявляльні мої твердження, що в творчому процесі мистця не бере участі „ця сила душі, що її називаємо умом.“ Заспокою автора: бере в дуже значній мірі й не тільки при мистецьким, чи науковим творенні, але й при розумінні створеного. Інакше дискусія сходиться на інші рейки.

І в нас вона зійшла на питання про твір і образ. Твір, безперечно, повстає з діяльною участю розуму; інакше втралиб своє значіння, як виховний чинник, усе красне письменство. Тому власне відрізняємо (поза їх мистецьким рівнем) Шевченка від Семенка й поезію О. Ольжича від поезії М. Рудницького.

Тому нам і цінні всі афекти мистців, що й ми, разом з ними входимо „серед трубного грому“ туди, куди ввійшли

вони (до речі — я говорив про поетичний образ, як ефект, а п. В. Реш-Лозовський говорить про афект — очевидне непорозуміння).

Пізнання — коли відкривці кілометрами запускаються в стратосферу — є дійсна поезія. Це — люди, що рвуть очі з „дерева краси“, що про нього я писав.

Ум — і разом „казковість, наївність“? Так. Напевно І. Фравко дійсно почував себе Мойсеем, зміг наївно сягнути (як сягають діти) через довгі століття й фізично відчувати спрагу, спеку, бунти й боротьбу півдня. Рильський напевно бував і „лоцманом“ і „господарем вілли“. Про цю дитинність чудово пише Леся Українка в „Казці про велита“, пише „з простотою святою“, як все в її очах жило своїм казковим життям „навіть в груші цій старій ми певности не мали.“

Бо мистецький геній вертає нас до дитинства (до едності), коли все в середині, — нічого поза нами.

Колиб Франко писав наївно, змішуючи поняття, терміни, вислови — це булоб, дійсно, смішне, — але коли він, в процесі свого творчого перевтілення, був сам наївний і змушує нас дитинно йому вірити, то це зовсім не смішне. Це свідчить тільки про те, що він дійсний мистець, що творить широко.

Наївні, негідні уваги є теперішні писаннячка Тичини, алеж який відмінно наївний був він коли писав про це, що „я був не я“, про предків, що встали з могил, про „сонця творчого хітон“, про „золотий гомін“.

Ні, я не злегковажив поезії. І, якщо можемо аналізувати й ставити вимоги до літературного твору, то поетичний образ таки лишається тайною мистця. І це, що в Маланюка

Мозок видряпатись не годен
Зміцно збитої кулі кісток

тільки підтверджує мою гадку, що поетичного образу краще мозком не сприймати.

Цей образ ще не багато тратить від аналізування. Але, припустім, що Маланюк уживби слів, що з них виходилоб, що мозок „видряпується з міцно збитої кулі кісток“. Подібний вислів у Маланюка напевно бувби прекрасний поетичний образ, але розглядаючи цей образ, ми побачилиб не зовсім естетичну картину сірої маси, що вилазить з під черепа поета. Насолода (передовсім естетична) зниклаб. Значить, в самім поетичнім образі є щось, що ділає поза уявою, поза значінням простої сполуки звичних, для цього образу, слів. Це, що давніше пробували окреслити терміном ліричного чуття.

П. Реш Лозовський хіба не перечеить, що тільки в якимсь дуже давнім, первіснім мисленні слово вязалося з образом і, що в царині „прозаїчного“ мислення звичайно проходить шляхом внутрішньої мови, без співділання образів, — уяви. Щось приблизне відбувається й при сприйманні поетичних образів.

„Срібло тиші“ для моєї уяви дуже просте і дуже складне, — але це ясний, читкий образ в мові Антонича, а сміш-

ний вислів в мові інших, коли він ужитий недокладно. Слова ці набирають значіння образу (не знаю, чи потрапивби я його переказати своїми словами) в мові. Отож образ не залежить від слова, чи від слів, а тільки від того, хто і як ці слова вжив. І його (образу) не вдасться пояснити, як вислід застосування різних висловлювальних середників, нпр. епітети і ин.

Якщо поетичний образ сприймаємо передовсім уявою, то тоді мистецтво, що вимагає закінчености й точности, полягатиме на так непевнім й дуже зріжничкованим моменті, що їм є уява, инша для кожного сприймача. Поетичний образ — підвалина поезії ділає безпосередно як поза уявою, так й поза чистою мисленністю. Якщо не приймемо сього, не зможемо пояснити собі багато явищ творчости.

Не прийнявши чогось третього, не підійдемо до давнього світу, що його відчувала древня людина й що тепер відкривається нам в різних явищах буття (це розвиваю ширше в окремій статті). В поезії є насамперед міт й наука про це мусть бути підвалиною „поетики“.

Почуваю обовязок подякувати авторові за відкриття мені ідеології *Вістника*. Без нього я ніколи не подумавсяб, що „ідеологічною лінією“ *Вістника* є „приписи й вимоги“. Вимоги внутрішні, вимоги, що про них так гарно колись говорив Ніцше (такі вимоги, що їх має й краса й поетичні образи), але ніколи „приписи“, що їх можна залишити иншим „ідеологічним лініям“, а що від них тріщать усі „демократичні“.

Так мало говорить Мусоліні про „приписи“, а звичайно про щось инше: „боротьба — це зачало усіх речей, бо життя повне суперечностей: воно й кохання і ненависть, біле й чорне, день і ніч“ або: „раса, це справа чуття, а не дійсність, 95 відсотків чуття“, а гітлерівська Німеччина присвоїла собі Ніцше-„анархіста“.

Аналогічно можнаб сказати, що не можна вкласти в „приписи“ поетичного образу. До нього можна поставити тільки одну „вимогу“, що я й зробив в своїй статті, — щоб його створив мистець. Зате від поетичного твору можемо вимагати застосування „приписів“ — мистецького, естетичного, громадського, національного й т. ин.

Великі полотна картин ділають на нас всесторонно: ум, уява, чуття, воля й ин. Але тільки до картин поганих малярів або літографій можна підходити занадто близько. Инакше побачимо тільки дивну сполуку „безсенсних“ потягнень пензлем. Чому маляр вдарив пензлем так, а не инакше? Його тайна. Самого руху пензля не навчимося, як не навчимося, потрібної для поетичного образу, сполуки слів.

Кожде фізичне тіло можемо розанатомувати до якихсь електронів, якихсь неділок, що далі не поступимо. Далі — тайна, як і в поетичнім образі, сій неділці поезії.

П. Реш-Лозовський забуває, що не важне все те, що

зв'язане з красою, як відірваним поняттям, а важне вміння перебувати в тім, що, нехай, хоч і протилежне, протирозумове — є найістотніше.

У *Федоні*, Гіппій скаржиться, що Сократ і його друзі не вміють „мислити мітами“: „ви речей в цілому не розглядаєте“, а товчете „прекрасне і всі позосталі речі, роздрібляючи їх в мовах... Через це від вас виховуються такі прекрасні і за своєю природою цілістні тіла істот“ (мої підкресл. *І. К.*).

Ціцерон сказав в творі *Про обов'язки*, що людині є питома зглиблювання правди. Пізнання таємниць вважаємо за невідкличне для щасливого життя. Але при цьому не належить приймати речей недоведених за доведені.

Поради Ціцерона хочеться пригадати мого опонентові. Не біймося признати щось за тайну, — менш наукове буде все розв'язувати й пояснювати.

Висше сказане дає мені підставу не погодитися з автором статті *Краса без приписів і вимог*, й затримати свої попередні погляди на поетичний образ.

Евген Маланюк

До справжнього Шевченка^{*)}

Ані великою помилкою, ані надто химерним парадоксом не буде твердження, що Тараса Шевченка — живого і немертвельного — уздірили ми допіру по історичній провесні 1917 року. І з того часу вдивляємося все напруженіш і уважніш в його невинно зростаючу постать.

Потрібне було аж тектонічне зрушення історії, потрібен був аж племін того вогню, що в нім „її, окраденую, збудять“, потрібні були аж мартівські *іди* України, щоб в диму і пожежах революції, з першими судорожними відрухами поволі притомніючого Лазаря, побачили ми здавалосяб знайоме, але якеж відмінне обличчя, і відчули тисячекратно спотужнілий, палючий і спалюючий дух.

Тільки ми, читаючи тепер, напр. Костомарова, як то „муза Шевченка роздирає завісу“, як то „і страшно, і солодко, і болюче, і спляюче було зазирнути туди“, — вповні, а навіть ще гостріше уявляємо собі враження перших слухачів його поезії, враження його сучасників. „Волосся настовпжилось в мене на голові“ писав старий Основ'яненко. „Широко він обняв Україну з її могилами кривавими, з її страшною сла-

^{*)} Вступне слово виголошене на академії Української Студентської Громади у Варшаві с. року.

вою... і з того часу всі в нас поділились на живих і мертвих" — пророко додавав Куліш.

Кажу тільки ми, себто покоління мартівських ід і наступні.

Аджеж ні для кого не є таємницею, що 80-90 роки минулого століття, врешті і особливо останні десятиліття перед роком 1917, не виключаючи й доби 1905, можна загально окреслити, як з а н и к а н н я в нашій суспільстві шевченківських емоцій, пізніш щось подібне до особливого параліжу відчуття Шевченка. Може, навіть не так його творів, як передовсім промінюючої крізь них особистости поета.

Про ніякі „роздирання завіс“ і „настовпужене волосся“ біля 80-ох років м. с. вже не було й мови.

Про те, що устами Шевченка, мовляв Куліш, „у в е с ь наш нарід заспівав про свою долю“ вже майже ніхто не пам'ятав. „Нарід“ був тоді всього лишень російським „народом“, себто „беднейшим крестянством“, — отже й поезія Шевченка зробилася чимсь в роді додатку до етнографічного фольклору, а самого поета, здавалося вже раз на завше пошито було в „співця селянської неволі“, „поета-самоука“, „бунтаря“, літературного Кармелюка...

Валуєвський указ і повалуєвські практики щодо „присипляння“ і „окрадання“ — дали свої наслідки. Мірою сих приспаности і окрадености суспільства щодо шевченкової спадщини може служити такий людський документ, як напр. драгоманівська брошура: *Шевченко, українофілі і соціалізм*, при якій читанні тепер у нас теж „настовпужується волосся“, хоч розуміється, зовсім з інших, аніж в Основяненка, почувань.

Звичайно, були й тоді Кониський і Антонович, Франко і Грінченко, який м. инш. був автором першої по 1905 р. живої праці про поезію Шевченка, був врешті батько сучасної шевченкології Доманицький, але ми тут говоримо не про винятки, а про загал суспільства, про те просвітянсько-драгоманівське тло, якого нездолані рештки ще бачимо й досі.

На тім тлі і в тій атмосфері покалічена цензурою і впень закобзарена суспільством поезія Шевченка обернулася в вельмишановну, але майже мертву реліквію, а образ Шевченка сплюснися і завмер народницькою іконою, перед якою час від часу відбувалися нелегальні і безнадійно-панахидні відправи. На іконі тій, в згоді з народницькими канонами, лауреат Академії Мистецтв і академік гравюри фігурував у відповідній канонічній уніформі, себто в шапці і кожусі, що сталися зловісним символом на довгі десятиліття.

Як далекою є ся ікона тій живій постаті, що за сі трудні роки навчилися ми і привчаємося бачити в Шевченку!

Коли читаємо тепер в листі Куліша до дружини від 8 червня 1857 року в рік повороту Шевченка з заслання: „Маркевич (син історика — Е. М.) ходить по Петербургу в жупані, в шараварах, в кучмі й кобеняку, збуджуючи загальну сен-

зацію серед джигунів і джигуних", а „Макаров теж замовляє собі таке вбрання", — то бачимо, якже фатально відбилася на уяві цілого покоління зовнішня дрібничка: випадкова, одна з останніх, фотографія Шевченка в тодішнім попросту моднім убранні, яке Шевченко носив, безперечно, з певним пієтизмом, чи може викликом, мовляв „почванитися перед московками“.

Ті зовнішні, здавалося, навік заклакли, навіки забронзовані народницькі акцесорії тепер нарешті знято з Шевченка враз з їх психологічними наслідками. Знято без ніякої шкоди нето що національної, але навіть і „народної“.

Вони бо звужували, стискали, духово спотворювали його занадто велику постать. Постать та занадто виросла і рішучо переросла народницький українофільський кожух.

Нині ми уявляємо Шевченка скорше в тім фракку, в яким його арештовано, 22 квітня 1847 року в Києві; скорше в тім жовнірським мундурі, в яким він відбував десятилітню свою голготу в Азії, врешті, і навіть ще скорше, в античний тозі на монументі долота нового Фідія чи Торвальдзена.

Можна звичайно зрозуміти й виправдати той кобзарсько-кожушний період. Історик спокійно змалює добу, обставини й оточення і спокійно ствердить, що кожда доба має свою уяву про генія, який живе невпинно, невпинно еволюціонуючи, часом переісточуючись в очах поколінь.

Але ми, сучасні, згадуючи так недавно минулу добу і здаючи собі справу з того, яким історичним нещастям був той, справді пропавший час, не можемо захвати „объективности“ історика. Тим більш, що кожушня на вульгаризація Шевченка під „співця селянської чи кріпацької неволі“ передовсім не мала підстав і була ненатуральною, нестерпно-солодкавою, і в ґрунті ложною.

*

Так. Він був „бунтарем“, тільки не в тій „селянській“, соціально-звуженій площині, до якої його ласкаво припасували (та й досі припасовують) передовсім любезні земляки.

Поет, в якого словнику либонь найчастіш зустрічаємо такі неплебейські слова, як „слава“, (улюблене слово!) як „лицарство“, як „прадідівська земля“ і „кров“, що нею вона „напоена“¹⁾, ті „la terre et les morts“, до яких на заході Європи покоління XIX ст. дійде остаточно геть пізніше, вже за нашої пам'яті, — такий поет є дуже далекий від обоюваного за російськими зразками, деградуючого, упадочного, а — в українським сенсі — глибоко-ложного „мужицтва“. Наш бо селянин, двигаючи на собі почесний тягар вікових національних обов'язків, і будучи фактичним спадкоємцем періодично відумираючої шляхти, — є може найбільшим аристократом серед селянств Європи. Аджеж ще в 1827 році подорожник-чужин-

¹⁾ Пор. Д. Донцов *Козак із мільона винопасів* 1935 Вісник стор. 369.

нець, описуючи селянське весілля нотув, що „барвінком і рутою українці обвивають предківський меч, який, як жезло путеводне, несуть перед молодятами і до церкви, і з церкви“²⁾. А в VI віці до Р. Х. — туземці України, що їх Геродот звав скитами, мали попри культ Землі — дружини Зевса (як пише Геродот), також культ Меча, який був ідолом і якому м. и. приносили в жертву кожного сотого положеного. Від VI в. до Р. Х. і аж до XIX в. по Р. Х. — такою є міра того аристократизму і тієї культури. Бо щож є підставою культури й аристократизму, як не органічна тяглість контакту з власною землею? До сього щойно тепер доходять найбільш вдумливі соціологи, ревідуючи і реставруючи правдивий культурний сенс так довго забрихуваного поняття „селянин“.

Щож говорити про „селянськість“ на тій землі, де — беручи в історичній перспективі — ціла історія зводиться до періодичного перековування селянського плуга на лицарський меч і навпаки!

З родоводами чільних людей нашої нібито — „селянської нації“ треба бути взагалі дуже обережним, щоб не повторювати кепського анекдоту про також ніби „мужицьке“ чи там „різночинське“ походження Коцюбинського, який теж ще досі ухорив поруч Стефаніка за мало не „класово свідомого“ співця „батьрацької неволі“. Як тепер усталено достеменно, Коцюбинський, що за життя лише натякав фанатичним мужиколубцям про своє боярське походження, не робив жадної, як витикав йому Єфремов, містифікації естета. І по мечу, а ще більш, по кужелю був він таки дуже доброго й дуже старого коріння тай годі.

Не треба й занадто дослівно брати Шевченкового прізвища та все валити лише на його многотраждальне кріпацтво. Бо, передовсім, не приймав він його й не прийняв до смерті ані фізично, ані морально, ані особисто, ані національно. „З затиснутими п'ястками ліг він в домовину“ — так в найсвітлішій — в пізнішого лідера есерів — моменті національної свідомости писав колись про Шевченка покійний Сріблянський-Микита Шаповал.

Людину, що ціле життя шукала дороги до „прадідів козацьких“, до побіди і потуги, поета, що в його творах образ „вміти панувати“ звучить як лямбозів від юнацьких коломийкових поем почавши й на пізній ямбічній ліриці скінчивши, — таку людину й такого поета не треба безустанку називати „мужицьким бунтарем“, чи там „співцем кріпацької неволі“. Не годиться, як казали в нас в старовину.

Був бо він — паном, та щей он яким. Був він ним і в нашій літературі, що мала титулованих і нобілітованих, і в нашій історії. Епітет „мужицький“ чи не вперше застосував

²⁾ И. Кульжинскій *Малоросійская деревня* Москва 1827.

до нього в недвозначно хоч і підсвідомо-згирдливим, типово-інтелігентським тоні саме злий геній „пропащого часу.“²⁾ Серед панів і панків, що нагвалт робили з Шевченка „мужика“ — перше місце, без сумніву, належить панові професорові Драгоманову. Франко назвав професора *Gente Ruthenus — natione Russus*. Але ось що бачили в Шевченкові не-рутенці з роду, а такі правдиві Москалі.

Ось що говорить отвертий ворог всього українського, знаний повістяр Іван Тургенєв: „Широкоплечий, кремезний Шевченко являв суцільну постать козака... Про життя своє на вигнанні промовчував... Почуття гідности (Тургенєв називає се „самолюбієм“) у Шевченка було дуже сильне... без нього, без віри в своє покликання він неминуче загинувби на своїм закаспійським вигнанні... Переконавання, що запали йому в душу з дитинства, залишалися незахитано-міцні... При таких почутті гідности була в нім несфальшована скромність... Взагалі, була то натура пристрасна, широка, здушена, але незломана долею... поет і патріот.“

А ось вражіння поета Якова Полонського: „Навіть убрання його — щось вроді жупана і високої шапки — не могло тоді (десь коло 1860 р. — Е. М.) вразити мене егзотизмом: такі людві костюми щодня попадалися на Невськім (Проспекті), як рівнож в товаристві, серед пишних пань і фраків... Шевченко зовсім не робив вражіння людини прибитої долею: він поводився просто і вільно, і ніколи не ніяковів, як то буває в осіб, фортуною покривджених і тому опанованих бісом постійної амбітної гризоти. Кажуть, що хитрість характеристична риса малороссіян; Шевченко в такім разі бувби різким винятком з загального типу, бож був він людиною у висшій мірі нелукавою, запально-отвертою і навіть безстрашною в тім сенсі, що його непоміркована мова часто-густо змушувала инших тремтіти за нього, або затулювати вуха й втікати... Він жив стремлінням і тим козацьким духом, що був його душею... Відвідуючи Шевченка, я довідався з його розмов, що він не любить нашого Пушкіна і то не тому, щоб вважав його за плохого поета, лише просто тому, що Пушкін — був автором поеми *Полтава*: Шевченко дивився на Кочубея, що найменше як на донощика... Даремно я переконував Шевченка, що — з своєї точки погляду — Пушкін мав рацію... та Шевченко тим сильніш лаяв Пушкіна, чим палкіш я його боронив...“

Шевченко не був з тих, що легко мирилися зинакодумцями, надто, коли предметом тих думок чи діскусії була його батьківщина.

²⁾ В монументальній Біографії Кониського подається друге призвище Шевченка — Грушівський.

...Памятаю також, що на Катерину II Шевченко дивився лише як на винну запровадження на Україні кріпацтва — і більш знати нічого не хотів, ні чути, ні бачити“...

Якось слабо вгаються з „канонічною“ іконою „співця мужицької недоли“ сі портрети, зарисовані ворожою або чужою рукою, отже зарисовані більш, аніж, мовляв, „об'єктивно“.

Сей „мужик“ — певно не за своє лише „мужицтво“ був прийнятий в салонах тієї найвисшої інтелектуальної еліти імперії, що формально жила більш-менш спільним життям з Заходом. І серед тієї еліти „мужик“ Шевченко не лише почувався рівним, але й був загально шанованим, як, словами Тургенєва кажучи, „поет і патріот“ країни, що її значно менш від Тургенєва „русскій“ Лермонтов назвав в р. 1840 „печальною отчизной“ того „племені“, яке —

У чуждих опори не просіт
І в гордом покое
Насмешку і зло переносіт.

Сей „мужик“ вмів не лише заховуватися, як рівний, серед багатьох титулованих і славнозвісних, але й вмів серед них заховати духову дистанцію і духову височину, що відрізняють генія, навіть і в товаристві молодого Льва Толстого, з яким, до речі, познайомили його 8 квітня 1858 року в польським домі Крунівича.

Вистарчить зацітувати взятий навмання уривок з *Щоденника*, як сей: „З театру зайшов я до Білозерського й застав у нього Кавеліна. З розмови про минулу й майбутню долю слов'ян перейшли ми до психології та філософії і просиділи до 3-ої години ранку“. (22 IV 1858 р.). А Кавелін, всеж таки, був видатний філософ-правник, професор петербурзького університету...

Щоб дорисувати сей ледви нашкідований профіль живого Шевченка, а не іконописно-народницької і вже, на щастя, безповоротно минулої фікції, додамо, що 18 лютого 1861 року, себто за рік до своєї смерті, сей великий українець з стислою простотою і пророчою відповідальністю справжнього генія написав в своїй автобіографії: „Історія мого життя складає частину історії моєї батьківщини“.

Недарма і Тургенєв, і Полонскій в своїх спогадах про Шевченка ужили слова „козак“. Воно в половині XIX ст. ще носило на собі національний і, що дуже важне, елітарний відблиск провідної верстви України XVI-XVIII століть. Вкладаючи своє життя в історію своєї батьківщини, „кріпак“ Шевченко був свідомий свого творчого, „обаполи времени“ пов'язуючого чину.

Бо був він, повторяю, козак, себто пан, та ще й над панами, що одразу загетьманував над всіма тими Гребінками, Галаганами, Лизогубами, Маркевичами, Репнінами-Волконськими... Недарма — дехто з них називав його „отаманом“.

Був він свідомий, що своєю визвольною, переможною,

панівною поезією випростує тих, що „похилились“, що зроби-
лися „душевбогими“, відродить самий інстинкт па-
нування.

Може зійдуть і виростуть ножі обоюдні,
Розпанахають погане гниле серце трудне
І вицідять сукровату, і наллють живої
Казацької тої крови, чистої, святої...

До „рабів незрячих-гречкосіїв“, до „німих підлих рабів“,
до „підніжків“ і „овечих натур“, до „капусти головатой“ ріж-
них повітових „громадівців“, до „мільонів полян, дулібів і дров-
лян“, як стисло в *Юродивім* окреслює він українську націо-
нальну дійсність, до „недолюдків“, — він вогненний видає на-
каз: „Будьте люде!“ „Схаменіться“, — яке глибоке і якеж
стисле се слово! — відчуйте той сором, що Я відчуваю за
ваше в н у т р і ш н е каліцтво, каліцтво недолюдків, непов-
них, часткових істот. Аджеж ви „козацькі діти“, „лицарські
сини“.

„Будьте люде“ — в устах Шевченка то велике слово
бути „людиною“, бо то „образ Божий“, а він, як справжній
геній, носив в собі полум'яну віру в Бога.

„Будьте люде“, значить будьте народом, будьте нацією
так, як ваші славні козацькі прадіди.

„Отамане — пише він з кінцем 1844 року до Кухаренка
— якби ти знав, що тут робиться!... К о з а ц т в о о ж и л о !
Оживуть гетьмани в золотім жупані, прокинеться доля, ко-
з а к заспіва“.

Се була його вічна мрія, що от-от мала втілитися — то
в Петербурзі серед молодих земляків, яких там повно було,
то в Києві навколо кирилометодіївського жертovníка... І на за-
сланні вже, всеж таки —

...Іноді старий козак
Верзеться грішному...

Він не дочекався втілення. Болюче коротко, трагічно-хут-
ко перед *нашими* вже очима сліпучим, здавалося навіки реаль-
ним, в и д и в о м майнуло те чудо.

1917 року сталося:

Трупи встали
І очі розкрили.

Під звуки національного гимну, що в нім пурпурово-я-
ріє істотно-шевченківське „покажем, що ми браття козаць-
кого роду“ йшли від 1917 р. в кривавий бій сотні і тисячі
тих, в яких серці співало полум'я його духа, сотні і тисячі
воскрешених Шевченком в ХХ столітті „лицарських синів“
„козацьких дітей“.

Бо знана строфа з послання до Основ'яненка „наша дума,
наша пісня“ запропонована була „культурником“ Кулішем.
В оригіналіж вона звучала цілком инакше:

Наш завзятий Головатий
Не вмире, не загине...

Головатий — останний кошовий останної Січі, останний слід українського меча.

*

Шевченко був „бунтарем“ лише бунтарем в тій гігантській області, що зветься романтизмом, беручи істоту, сенс і значіння цього явища в історії культури, як найширше.

Колись в не дуже вдалій, бо написаній по-російському (певно лише для княжни Варвари Репніної) своїй поемі одштовхувався він досить іронічно від Байрона. Розуміється, Шевченко мав до того підстави. Але з тією парадоксальністю, яку ціхує справжнє життя, можна твердити, що при цілій несхожості їх, — лінія, що сполучує ім'я Байрона з кількома іншими романтиками на сході Європи найбільш, може просто і безпосередньо йде саме до Шевченка, а не приміром до трагічно-поверховного, зовнішно-блискучого Пушкіна чи навіть — до глибокого, але істотно-відмінного від Байрона Лермонтова.

Той духовий, передовсім етичний творчий ладунок, що логічно допровадив автора *Чайлд Гарольда* до вояцької смерті в якій глибоко-символічній боротьбі — не за сучасну йому Грецію — лише за древню колицу нашого світу — Елладу, той самий ладунок, може ще більш сконцентрований, більш динамічний, носив в собі й Шевченко. Можна говорити лише про різне уявлення тієї духової енергії, про відмінні форми її реалізації.

Тема „Шевченко і романтики“ є темою складною, трудною і занадто ризиковною, особливо при коротких сформулюваннях. Не місце тут зупинятися на ній.

Але хай вільно буде поставити в формі запитання здогад, чи не був же романтизм, як явище історичне, бунтом — одідищеною нами від антика — особистості, загроженої зловісним наступом, мовляв, тим сакраментальним, а з тьми юдаїзму випровадженим „прогресом“ всілякої механістики, наступом гальванізованого темними силами ідола матерії, ідола колективно-розкладової безобличності, безособовості? Тієї безформної заразливо-трупної, смертоносної потвори, що під псевдонімами „гуманізму“, „просвіченості“, „соціалізму“, загальом матеріалізму, поглинала всяку особовість, отже й національну, всяку органічність, отже й культуру, всяку історичність і всякий лик, отже „образ Божий“.

Романтизм теоретично обіймає кінець XVIII початок XIX століть. Се німецька *Sturm-und Drangperiode*, що вибухнула з туманного ядра німецької містики і глибоких покладів німецького, адже справжнього, середновіччя. Се — *Johan Gottfried Herder* з його історіософічними візіями і *Stimmen der Völker*, що, безперечно були зразком для передшевченківських збірників українських народних пісень. Се — відроджена гердерівська *Humanität*, що була — в певнім аспекті — сигналізацією сучасного націоналізму... Се — Фіхте, Новаліс,

Шатобріан... Так, все те кульмінаційні точки філософії і здійснення романтизму.

Але романтизм, як реакція духа на матеріалізм, на абсолютизм, був значно ширший і грандіозніший, істотніший, особливо в тій області, де панував і прометействував Шевченко, отже області народу, нації, її культурно-історичної особовости та її історичної долі.

Як „атомізуюча“ філософія батька матеріалізму Демокріта, що була, зрештою, лише дрібним епізодом в серці античної культури, так в серці тієїж, одідищеної нами, культури був вже й романтизм з його мітами про боротьбу титанів і вічну плодотворчу чинність матері-природи.

Романтизм живе в середновічю і ренесансі. Він чуйно стоїть на сторожі людини і народу, лише не в змеханізованім і деградованім значінню сих слів з минулих століть. Від Еразма з Роттердаму до Фюербха, до звульгарізованого „малпйого“ дарвінізму, від Спінози до Маркса³⁾ і його російських коронованих і некорованих наступників — сили абсолютного зла беззастанно намагалися детронізувати людину, як образ і подобіє Бога, перетяти звязок людини з божеством, видихнути, видмунути з неї те живе, що вдихнув був в Адама Творець, і спровадити людину назад, до тварини до глини, до мертвої порохніючої матерії, як свідчив недавно по своїм повороті з Москви Селін; власне сей останній експеримент, не без успіху, переводять нині совітські смертороби.

Романтизм XIX ст. був пророчим бунтом проти того страшного, що непомітно-набрякало в знерухомленій, знечуленій і заколисаній всякою офенбахівщиною XIX ст. Європі, того, що досягло максимального напруження й 80-90 роках і нарешті — крізь вирву великої війни — вирвалося на поверхню передовсім там, де абсолютне зло — століттями — не находило для себе опору.

З тіла вже наполовину мертвої урочисто оголошеної за „неісторичну“ націю зроджений чудом, зроджений наперекір, мовляв „законам“ канонізованого матеріалізму і раціоналізму („буття визначає свідомість“), Шевченко і як поет, і як особистість, був живим запереченням тих „законів“. Може, внутрішньо найправдивіше втілення романтизму, він, сей ніби „мужик“ здолав — крізь всі лаштунки петербурзької імперії Миколи I уздріти її дійсну, потенційно-большевицьку діявольську суть. Крізь лаштунки, які враз з „декабристами“, з Пушкінами, з ліберальним дворянством, з свіжовипродкованим слов'янофільством та народництвом і іншою орнаментикою, — засліплювали і знечулювали голови багатьох, дуже багатьох панів з освіти, і з уродження. Він — бувший кріпак — вогнем своєї романтичної душі, інстинктом своєї благородної

³⁾ Характеристично, що університетською працею К. Маркса була студія про Демокріта.

раси і чуйністю своєї вірної крові — відчув і закипів таким гнівом до псевдоімперської потвори і такою любовю до свого загроженого народу, що і сим гнівом, і сею любовю нарід його віджив, живе і житиме повіки.

Щось дуже глибоке, щось дуже древнє немов гомерівське, таїться в його своєріднім, плястично-намацальнім, позбавленім всякого месіянїстичного туману, романтизмі. Можна булоб назвати той романтизм реалістичним, колиб таке окреслення мало мистецький сенс і не було так скомпромітоване численними Белінськими.

При цілій своїй вибуховості, вулканічності поезія Шевченка є однакже в якімсь сенсі так космічно-згармонізована, так органічно-форемна, що мимоволі той її романтизм хотілосяб окреслити, як романтизм античний, формою і тоном безперечно ближший, скажім, до Віргілія аніж до Байрона.

Романтизм Шевченка з якоюсь античною простотою ніколи — навіть в найбільш ніби містичній спробі, як *Великий Лбох*, не відривається від землі, від матері-землі, ще стисліше — від України. Він якось по-античному свято, незломно вірить в її невичерпально родючу, творчу силу, в незрадливий колобіг — оту античну циклічність — весни і осени, літа й зими. Тому якось не разягь поруч себе, а навпаки органічно поєднуються в одну цілість *Гонта й Садох вишневий*, кривавий бенкет *Тараса Трясила* й цінцінатське *Поставлю хату і кімнату*. Так і здається, що після реву чорноморських бурунів, після „пекла Скутарі“, після „козацької плати“ грізний переможний Гамалія поверне Україні звільнених з неволі синів і — хто знає? — може опиниться біля плугу, на пасіці, в холодку... І се зовсім не тому, що українець любить „відпочити“ — ми знаємо, що ті хуторяни вмиють обернутись в генералів і адміралів знову. По Шевченкових героях — що завше є люде (в Шевченківськїм значінню того слова) герої інших його романтичних сучасників — при всій їх мистецькій і моральній правдивості, от хочаб тойже Чайлд Гарольд, — видаються — трохи штучними, трохи подекуди театральними.

*

Може ніде так повно, хоч і так вибухово, не втілилася ся в ґрунті речі антична, але романтично-полумяна в своїй вірі в органічність і в своїй ненависти до механістичности, утвердженість Шевченка в законі життя, в формотворчій плідности матері-землі, — як саме в поезії *Бували воїни й військовій свари...*

Поезія та, написана була Шевченком десь за пару місяців перед смертю, в Петербурзі, можливо, в його хмурий, казбонний майстерні при Академії, де він мешкав і де граверною голкою та кислотами на мідних дошках робив свої останні мідьорити. Текст тієї поезії має свою трагікомічну істо-

рію. Записаний був чужою рукою (до т. зв. „більшого“ зшитка) і непроредагований поетом. Отож наслідком того, до останнього часу замість „жеруть і тлять старого дуба“, як виходило не лише з головного образу поезії, з цілого її антично-органічного сенсу, а й навіть з рими — „любо“, читали „жеруть і тлять старого діда“, що було майже явною нісенітницею. Ще р. 1903 один з дослідників в *Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка* радив читати той вірш правильно, але очевидно так міцно було приспано, як вже говорилося, саме відчуття Шевченка в суспільстві, так був він міцно законсервований в уяві читачів, як співець „мужицької недолі“ та „самоук“, що ніхто не рішався зробити сеї очевидної коректури.

Порівнюючи недавно ще приходилося чути такі гіпотези, що, мовляв, та поезія не зовсім зрозуміла, що Шевченко перед смертю вже не „обробляв“ написаного, що то, взагалі, невдала проба пера.

Пригадаймо лише той центральний образ:

Минуло все, та не пропало —
Остались шашелі: Гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба,
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть.
І виростуть. І без сокири —

Се Шевченко виразно натякає саме на тих Добролюбових і Чернишевських, що „всеросійсько“ закликали „К топору зовіте Русь“ і чиїм товариством і „впливами“ совітські писарі нині компромітують Шевченка. Далі проривається типово-шевченківська вибухово-запекла проречественність:

Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде
Розтрощить трон, порве порфіру,
Роздавить вашого куміра
Людські шашелі!

В сім образі старого дуба, що з нього, хоч точеного шашелями виростають зелені парості невичерпального, незнищального і побідного життя, — сконцентрована вся органічна і забійча для матеріястичних смертотворців і смертопоклонників філософія Шевченка.

Є якийсь величний символ і обітниця в тім, що Його роковини припадають саме на час провесни, на дні, коли природа збуджується до життя, а мати-земля до творчости.

І день Його народження і день Його скоу (11 ІІІ—10 ІІІ), замикаються в одне коло, творять один замкнутий цикл — символ вічності.

Курт Ріс

За купісами Голівуду

Коли зірка падає

Я знав її ще в Європі, де вона задебютувала дуже скромно. Сьогодні вона є одною з найславніших кінових зірок. Але в який спосіб дійшла до того? Її прізвища нема в телефонічному скорогляді. Як всі подібні до неї, вона неприступна. Вкінці по численних зусиллях нетерпляче жду біля телефонічного проводу.

— Приходьте побачитися зі мною, але зараз, — каже мені — буду тішитися.

Авто пнеться на горбок перед перон великого дому на Беверлі Гіллс, де є найкращі оселі Голівуду. Дім? Ні, величава палата, люксова, масивна, окружена широким парком.

Кажуть мені ввійти до вітальні, подібної до такої, яку можна бачити на екрані.

Чекаючи на неї, думаю про те, чим стала та маленька артистка, яку я знав колись, ще тоді, коли вона так важко заробляла на життя. Сьогодні се слава, багатство, найбільш фантастичний люккус.

Вона входить. Я забув, що є такою малою. Оглядаючи її часто на екрані я привик уявляти собі її дуже високою. Але ж бо вкінці вона завжди та сама з своїми великими очима, ясним волоссям і гарними ногами.

— Що порабляєте в Голівуді?

Гляжу на неї через декілька хвилин не говорячи нічого. Чи вона змінилася? Так, завжди гарна, але обличчя бачене зблизька, вказує на втому. Є в ньому черти, зморшки, якась боязливність, яких я не знав давніше.

Вона курить цигарку. В її рухах горячковість і якась подразненість і нетерпеливість.

— Що вам є? Ви не маєте щасливого вигляду. Я був приготований на те, що знайду вас сяючу щастям. Маєте чейже славу, багатство...

— Так, я славна, богата, щаслива.

Вона говорить се так, якби рецітувала, з дрібною іронією.

— Не говорите сього дуже переконливо.

— Чи має се бути інтерв'ю?

— Як собі бажаєте, але говоріть широко.

Вона затагується кількома ковтками диму і здається мріє. Потім звертається до мене:

— Лишім щастя в спокою. Говорім про успіх і про гроші. Маю обі ті речі, се правда, але скільки се коштує...

І вона докінчує вимовним рухом.

— Я думав, що успіхи приходять вам без труду.

— Хто сказав се? Агенти реклами... На жаль вони не накручують фільмів. Вони можуть писати блефи. Можна досхочу писати блефи про Голівуд, але не можна одурювати цілого світу. Рекляма, бачите, нагадує шмінковання. Коли яка жінка гарна, се робить її ще гарнішою. Але коли артистка нездатна до нічого, то і рекляма не зробить з неї зірки. Ну, а зрештою треба працювати.

Вона підноситься і міряє вшир і вздовж кімнату, викидаючи з уст клуби диму.

— Я встаю о шостій годині, — каже. О семій моє авто відвозить мене до студія. Приїжджаю там о осьмій годині. Як ви знаєте, віддалі тут величезні. Праця починається. Триває до девятої години вечера. Яка праця, спитаєте? Праця каторжника. Повторювання без кінця; сцени повторювані двацять або сорок разів, поденервовання, змучення, рід монотонії, яка виснажує вкінці найбільш відпорних... Але моя праця не кінчається о девятій годині, бо звичайно в тому саме часі мій режисер береться до моїх „кльоз-еп“. Він думає, що йому потреба тишини та спокою ночі, щоби зняти для публики Токія або Берліна одно з моїх дрогнень віями... Се триває часом до третого години рано, а щоби накрутити один фільм, треба від десяти до тринадцяти тижнів. По тім я надаюся до санаторії.

— Всеж таки по скінченій праці маєте приємне життя?

Вона сміється.

— Життя? Не маю його. Поперше брак часу, а подруге надмірна втома.

Ви бачили агентів реклами і ви знаєте, що наше приватне життя в їх руках. Вечері, свята, яка панщина! Завжди ті самі обличчя і ті самі історії. В Голівуді нудно, як ніде інде в світі... Спорт? Маю тенісовий корт і пливальню, але якщо ви думаєте, що маю час з них користати!.. Зрештою коли якась жінка привикла жити в Берліні, в Лондоні, в Парижі або в Ньюйорку, Голівуд буде для неї нестерпний. Голівуд, се фабрика.

— Розумію се дуже добре, але всеж таки лишається ще серце, яке не перестає жити... Невже не відповідають правді всі ті любовні історії?

— Якщо вони булиб правдиві — говорить мені вона, то називалисяб скандалами. Про них говориться тільки тому, що вигадані!.. Зрештою серцеві справи обмежені контрактами.

— Яким робом?

Вона перегортає папери в своєму столику і подає мені документ.

— Прочитайте сему точку — каже.

Читаю: „Панна Х згоджується перестерігати публичні звичаї та мораль. Вона погоджується не робити нічого, що моглоби здіскредітувати її в очах суспільности або викликати серед публики ворожість, погорду, підозріння або насміх. Вона

зобов'язується не згіршувати, не зневажати і не ображати суспільності, чи то своєю власною поведінкою, чи то наношенням в якийнебудь спосіб шкоди честі кінематографічної спілки зокрема і кінового промислу взагалі”.

— Кожда спілка, — продовжує вона — має свою установу для полагоджування спорів. Головне завдання тої установи се пробувати позбутися нас, коли ми перестали подобатися. Не можете уявити собі переслідувань, на які ми наражені, коли рішено нас відіслати. Одна з моїх подруг недавно опинилася в санаторії, перейшовши кризу нервової депресії, вислід махінацій спілки, яка її заангажувала... Про мене я спокійна; моя слава є вистарчаючою гарантією принайменше досі. Але скільки нещасних вправляє в розпуку віднова умови по кожному півроці... Се стає для них зморою.

— Всеж таки, — говорю — маєте хоч ту розраду, що заробляєте багато грошей і що зможете покинути студію, коли схочете, щоб жити спокійно.

— Так, я багато заробляю. Пятьсот тисяч доларів на рік. Але се не перешкоджає, щоб я не мала ніяких вигладів бути колись багатою і вмерти бідною.

— ...?

— Хочете бачити бюджет зірки?

Вона бере папір і олівець і пише:

Гонорарі: 500.000 доларів.

Податки федеральні	Долари
і каліфорнійські	300.000
Менаджер 10 ⁰ / ₀	50.000
Агент реклами	10.000
Вісім детективів	20.000
Вбрання, подорожі	20.000
Приняття	30.000
Чинш	12.000
Служба	12.000
Обезпечення	5.000
Кошти адмін. будинку	12.000
Разом	471.000

— Се мінімум — каже. — Се найконечніші видатки, наложені на нас життям, яке ми обов'язані вести. Ви питаєте мене, чому я потребую кількох детективів?.. Вони непотрібні: проста справа реклами... Я обов'язана купувати все, що є найдорожше під загрозою втратити вартости в очах публики. Знаєте мабуть славну історію Карла Ляфтона?

— Дійсно знаю її.

Чарльз Ляфтон, який любить сам провадити авто, купив собі звичайного „форда“. Коли довідався про те його менаджер, вибухнув скандал: — Що се за страхіття? — скрикнув він. — Ви хіба не схочете переконувати мене, що їздите

„Фордом“ без шофера? — Чарльз Ляфтон зрезігновано купив собі Рольс-Ройс і заангажував шофера і хлопця в ліберії.

Дзвонить телефон. Секретарка здійснює слухавку.

— Пані вийшла.

— Телефон! — говорить вона. — Яка тортура! Ніколи я не малаби відваги сама відповісти. Нас напастують всі ошу-канці Америки і інших країн з тимбільшим успіхом для них, що артисти Голівуду мають ту добру славу, що не мають „сейлс резістенс“ (відпорности до купна). Продають нам все, як тільки зблизяться до нас... Так продали мені ліфт для сільського хутора, невеликого партерового домику.

І вона сміється.

— Справжні користувачі Голівуду, — продовжує, — справжні кінові зірки, се менаджери. Вони одержують десять відсотків від усього, щоб там не було і живуть, як хочуть.

Вона запалює нову цигарку.

— Але киньмо вже балачки про Голівуд і про мене — каже. — Се надто нудне. Оповідайте мені радше, що діється в Парижі.

І своєю ніжною рукою, повільним рухом відгортає з чола пасмо волосся.

Справжні пани Голівуду

Всі вони мешкають при бульварі Заходячого Сонця, а їх бюро містяться в двох або трьох будинках. Та дільниця має свою окрему назву: *Місто десяти відсотків*.

Входячи до бюро одного з найбільше знаних з тих менаджерів — назв'їм його Берке — я пригадую собі мою першу розмову з Войтом, який впевнював мене, що треба самому приймати участь в життю Голівуду, коли хочеться говорити про нього. Рішаю не представлятися журналістом.

— Я хотівби знати — говорю до пана Берке, — як можна стати менаджером. Чи можете дати мені кілька порад?

Берке, се худий чоловічок, обдарований випнятим пузом. Він носить пенсне, крізь яке його зір переходить, мов крізь перешкоду, що не васлуговує на увагу. Він не завдає собі труда вислухати навіть одного слова з того, що я йому говорю. На його столі стоять два телефонічні апарати і пан Берке вправляється в мистецтві користування з обох апаратів рівночасно. Я дивлюся на те так, як глядять на попис жонглера.

Берке говорить до першого апарату:

— Ні, неможливо, неможливо. Сімсот п'ятьдесять доларів тижнево! Чи ви смієтеся? Не можете домагатися від артиста тої міри, щоби він працював за таку квоту.

Відтак бере другу слухавку:

— Алеж мій дорогий, сто п'ятьдесять на тиждень, се чу

десно. Якщоб я був на вашому місці я прийнявби. Виж знаєте, що фільмові спілки в сьому році без сотика.

Десять відсотків зліва, десять відсотків зправа. Думаю про той дощ відсотків, який паде постійно на бюрко пана Берке. Він є осередком кола, своєрідного круга зложеного з зірок, малих акторів, музиків, авторів сценаріїв, кравців, цілого того населення Голівуду, яке не може заробити десять долярів без того, щоби пан Берке не одержав одного долара.

Знов телефон.

На ліво:

— Неможливо, щоби ви їхали до Нью-Йорку. Не будьте дитиною. Знаєте чейже добре, що завтра починаємо крутити. Лишіться. Не з проханням звертаюся я до вас, се — приказ.

На право:

— Прикро мені, дорогий. Він поїхав до Нью-Йорку ще перед вісьмома днями. Щож ви хочете, се ваша вина. Не можна в той спосіб водити людей за ніс... Чи я можу знайти його?... Дуже сумніваюся, але всеж таки розглянуся, що я можу тут зробити.

Берке розлягається в своєму фотелі і вимірює величезного олівця вістрям до мене.

— Юначе, — каже — я знаю, що ви думаєте собі. Ви кажете собі: „Ось добродій, що заробляє стіжки золота. Менаджери є королями Голівуду“. Юначе, маєте цілковиту слухність. Мої брати по званні Едінгтон, Сельсник, Орсаті або Маркс не жebraють по вулицях. Сельсник наприклад, має триста п'ятдесят чотирох клієнтів. Се приносить йому двадцять тисяч долярів тижнево. Він є представником Грети Гарбо, Дітріх, Грес Мур, Гледіс Свордзавт. Знаменита стайня.

— Чи можу спитати вас, скільки є тут менаджерів?

— Сто п'ятнацять.

— А артистів?

— Десять тисяч.

— Мені сказали, що дев'яносто відсотків усіх фільмових видатків йде на платні. Чи се правда?

— Так, але наші гонорари ми дістаємо тільки від двох третин, бо є ще механіки, робітники, техніки, всіякого роду люди, які вихоплюються з під нашого впливу.

— На загал не є се важка професія, бо хіба не важко піклуватися Клярк Гейблом, або Гретою Гарбо.

Берке сміється.

— Ви хочете починати від кінця, дійсно булоби дуже приємно мати до діла тільки з такими людьми. Для великих зірок наша праця обмежується до рутини, яка в дійсности не дуже трудна. Та, на жаль, щоби дійти до неї, треба перейти через ситуації, які, прошу мені вірити, не допускають ні нерозуму, ні ліниства.

Телефон дзвонить.

На ліво:

— Ні, мій дорогий, я напrawdę не вірю, що можнаби вжити німецького професора в якомунебудь з найблизших оголошених фільмів. Кажете, що ви граєте так само добре російського князя?... Алеж хто сьогодні не грає російського князя... Зрештою, побачимо...

Берке здійснює слухавку по правому боці.

— Гальо, Джек. Маю запропонувати вам російського князя... Потребуєте нормандського селянина?... Ні, я не маю нічого такого під рукою, але маю зате німецького професора, який, думаю, бувби для вас дуже відповідний... Кажете, що не піде з наголосом... Всежтаки попробуйте, Європа не є вкінці така велика.

Берке завішує слухавку. Торгівля невільниками, чи визиск? В суті річі, се те саме. Без менеджера в Голівуді вмирає з голоду. Артист, що сам пробувавби давати собі раду, зворохобивби проти себе сто п'ятнацьох менеджерів *Десять відсоткового міста*.

Се виснажуюча професія — говорить мені Берке. — Ми провадимо наші дні на бігу.

— Або на телефонуванні.

— То ще більше мучить. Не здаєте собі справи з того, що ми мусимо знати і з того, що треба робити, щоби давати собі раду з суперниками. Кождий з стоп'ятнацьох менеджерів має щонайменше пів тузина Наполеонів і стількиж Катерин Великих. Ціле вміння полягає в тому, щоби переконати Парам-аунт або Гольдвіна, що Катерина Велика або Наполеон конкурента є тільки гідними співчуття нездарами. В нашій професії так само, як в кождій іншій переможцем є той, хто вміє найліпше продати.

— Так, але ваш товар, се людська худоба.

— Яка ідеально на те надається — додає пан Берке. — Якщо ви вірите, що всі ті невільники, як ви їх звете, булиби здібні дати собі самому раду, створюєте собі оману. Крім того треба взяти під увагу їх хиби і химери. Се справжні діти. Без нас Голівуд не існувавби і двацять чотири години і цілий кіновий промисл розваливсяби... Одна славна артистка телефонувала до мене сьогодні рано, щоби спитати мене, як стоятимуть справи від сьогодні за дев'ять місяців, бо вона мріє про те, щоби мати дитину... Отже, зрозуміла річ, треба їй відповісти.

Телефон не перестає дзвонити і Берке перериває що хвилини нашу розмову.

— Менеджер мусить мати відвагу тратити гроші. Примір: запропоновано Сельснікові сімдесятьп'ять тисяч доларів, щоби він спонукав Дітріх співати перед мікрофоном. Він відмовив, тому, що на його думку, вартість Дітріх залежить від сього віддалення і чару ірреальности, що їх дає екран. Та обережність коштувала Сельсніка сімдесятьп'ять тисяч доларів... Є також невдячники. Є артисти, яким ви вистаралися роллю по

трьох місяцях зусиль і які не зважаючи на те вас кидають.

Секретар входить з карткою. Берке глядить на нього.

— А ось найгірше з всього, нездари, невдячники... Є се молода дівчина, що хоче зі мною говорити. Я не можу нічого для неї зробити, хіба тільки позичити їй гроші. Підіть поговорити з нею. Скористаєте з нею більше, аніж зі мною.

І почерез двері він відзивається до своєї гості:

— Ні, моя дорога дитино, сьогодні теж не матимете успіху. Зате я посилаю вам репортера, який правдоподібно зможе щось написати про вас. Се може вам пригодиться.

Берке простягає до мене руку.

— Звідкіля знаєте, — питаю його — що я журналіст?

— Менеджери повинні все знати — каже він усміхаючись.

Входжу до сусідньої кімнати і знаходжуся в товаристві молоді, прегарної дівчини.

З тою Еврідікою ввійду до пекла Голівуду.

Пекло Голівуду

Вона ясноволоса, струнка, з сірими очима заслоненими дуже довгими віями. Вона наравду гарна, значно краща, видається мені, аніж Грета Гарбо, Марлена Дітріх або Кльодет Кольбер. Її прізвище: Маріяна Л.

Починаємо розмову.

— Від коли ви в Голівуді?

— Від року.

Пригадую собі, що сказав мені Берке. Як се можливе, щоби такої захоплюючої дівчини не вжито швидше?

Вона помітно добре збудована, в сукні з взористого мусліну, простій, але яка знаменито на ній лежить.

Я пропоную їй відвезти її до неї. В авті інтерв'ю продовжується:

— Пощо прийшли ви тут?

— Берке не сказав вам цього? Я була машиністкою...

І вона оповідає мені свою історію:

Маріяна Л. мешкала в малому хуторі на Сході, де провадила спокійне і працьовите життя. Одного дня заповіджено в її місті прем'єру фільму *Стенотипістка і директор*. Власник кіна організував балекий вечір, підчас якого найкращу стенотипістку того малого містечка мали вибрати королевою. Нагородою мала бути подорож до Голівуду з поворотом і однотижневий побут з плаченою працею в одному з студію з одноразовою платнею сімдесят п'ять доларів.

— Те саме — каже мені Маріяна — зааранжовано в п'ятидесяти інших містах і всі лавреатки конкурсів краси мали їхати до Голівуду. Очевидно я того не знала, щойно згодом про те довідалася. Робиться те саме для найкращої служниці, найкращої манікюрниці, найкращої робітниці. Організують се задля реклами в цілих З'єдинених Державах.

— Але маючи поворотний білет, чому ви не вернули до дому?

Маріянна видається мені ображеною моїм питанням.

— Алеж я мала вже тисячу нагод грати поважні ролі. Просто щастя не сприяло мені до тепер... Зрештою знаю, що треба мені закліматизуватися; якраз тепер підписуватиму контракт.

Усміхнена, вона висідає з авта. Я відвіз її перед її мешкання і вона легко зникає, пращаючи мене граціозним рухом руки.

Правда

Два дні пізніше припадково переїздив я біля тої самої кам'яниці. Впало мені на думку відвідати Маріянну Л.

Вона живе в помешканні подібному до тисячі інших, чистому, модерному, без своєрідного характеру і без люксусу.

Дзвоню. Вона отвиріє мені сама.

— Се ви? В якій цілі прийшли?

Вона вбрана в кімоно і не виглядає дуже щасливою, що мене бачить.

— Так гарно на дворі, — говорю — що я позволив собі прийти запросити вас на прохід. Ходім на коктейль до Беверлі-Вілшайр.

Моя пропозиція зовсім не подобається їй.

— Неможливо, — відповідає заклопотана — я не можу вийти. Чекаю на важний телефон. Чекаю...

Вона не докінчує, глядить понад моє рамя і блідне.

Обертаюся і розумію вже про що йде: прегарна чорнявка, одягнена в муслінову сукню — щойно ввійшла.

— Представляю вам мою товаришку Дороту, лепече Маріянна.

Я пізнаю сукню. Се та сама, яку мала Маріянна на собі перед двома днями.

Пробую бути веселим і не бачити заклопотання обох приятельок, але Маріянна денервується щораз більше. Вона знає, що я зрозумів. Вкінці вона здвигає раменами, а її очі наповнюються сльозами.

— Ось, як воно є — каже вона — до чого ми дійшли. Одинока потіха, що ми не самі, Дорота і я, ані не найнещасливіші. Інші живуть в п'ятьох в одній кімнаті і якщо мають дві сукні, то се велике щастя.

Найгарніші жінки світу

Вдаряє мене незвичайна краса більшости жінок, яких я минаю, кружляючи вулицями Голівуду. По каварнях, в готелях, у стрижіїв, продавщиці папіросок, манікюристки, робітничі, служниці, всі гарні. Але те, що я завважив у Маріянни Л., отворило мені очі. То не припадково найкращі дівчата світа зібралися в Голівуді. Вони перебувають тут тому, що не мог-

ли ніколи з відси відійти. Вони стають в'язнями насамперед своїх оман, а потім — нужди.

Всі розказують одну і ту саму історію:

— Я бачила Грегу Гарбо в кіні. Говорили мені, що я до неї подібна. Отже я приїхала тут, але в Голівуді вважають, що я зовсім до неї не подібна. Що думаєте про те ви, пане? Чи не знаходите в мені щонебудь з Грети?

Але на жаль, не всі вони є служницями, або робітницями. Іноді заповнюють публичні дома в Лос Анджельосі.

Властителька одного з них говорить мені:

— О, вони не засиджуються довго в мене і я не маю багато клопоту з ангажуванням нових інституток. Виручає мене в сьому кіно. Мені лишається тільки вибір: а вибір є завжди новий.

А де йдуть ті, що покидають Лос Анджельос? Ще низше, до домів у Сан Франціско і Китайського міста.

Найдивніше, що ті, яких не вхопив сей фатальний ланцюг і які причіпилися до Голівуду, не вважають себе жертвами. Надія і омана підтримують їх.

Те саме можна сказати і про мужчин. Шофер таксівки, продавець в дрогерії або наглядач публичних робіт є невдачними Клярками Гейблями або Гарі Куперами.

(докінчення буде)

Джякомо Леопарді

ДУМКИ

Леопарді, який вмер в 1837 р., маючи трицять дев'ять років, — ославлений як поет смутку і песімізму; для якого все в житті — слава, чесноти, віра, поступ, філософія — були суєта суєт. Так, він безнастанно підкреслював *infelicità* людського роду. Але чи причина тому був песімізм? Він просто був розчарований в своїй добі, а по друге — риса італійського генія! — як Макіявель, як Парето — безпощадно здирав з житевих явищ блахмани, штучні відзнаки і фальшивий блиск: маски, якими вони хотіли удавати те, чого за ними не було. Суть його світогляду була — навіть не ненависть, а погорда до всього удаваного, фальшивого, нещирого, штучного, до всього простацького, вульгарного, снобівського. Простацтво обсідало його, дусило — але ніколи не могло його змусити зігнути шию, скорити собі, ані вирвати з нього скарги і ляменту. «Я відкидаю всяку розраду — писав він, — маю мужність знести безнадійність, безстрашно дивитися в порожнечу життя». Його відношення до життя було горде й незалежне. Але кидаючи йому виклик, всеж визнавав він дві річі — першу — поезію, другу — сміх. І одне і друге — разом були тим панцирем, який хоронив його.

від вульгарности окруження. Обдирав життя з усіх оман, бо був за сильний, щоб потребувати ілюзій. Загорнутий в тогу з ідкого насміху, ще перед Ніцше знав він у світі лише два бігуни: нікчемність і шляхетність. Як стоїк античного світу, що був ідеалом сього «скептика» і «песіміста», жив він. Як стоїк і вмер, не перекресливши ні йоти з своєї науки.

Редакція

Я тої думки, що світ се союз лайдаків — проти чесних людей, нікчем — проти шляхетних. Коли двох каналій спіткаються вперше, вони дуже легко пізнають себе, немов по якихсь знаках і зараже порозуміваються. А коли їх інтереси не допускають такого порозуміння, то всеж відчують вони взаїмну симпатію і пошанівок. Коли один злодій має справу з другим злодієм, або заключає з ним угоду, то дуже часто заховається лояльно і його не обдурює. Колиж має справи з чесними людьми, то майже неможливо, щоб він не зломив дане їм слово і щоб не намагався зруйнувати їх на свою користь, навіть коли се люди відважні і здібні пімстити кривду. Бо злодій сподівається поконати їх відвагу своєю хитрістю, що йому і вдається досить часто. Я нераз бачив боягузів, що опинялися в положенні між шубравцем, ще трусливішим за них і чесною людиною, повною відваги: вони завше — зі страху — брали сторону шубравця. Простацькі душі завше так поступають. Бо стежки відважної і чесної людини майже все однакові, стежки шубравця — укриті і надзвичайно заплутані. Відомо, що незнане нас більше лякає ніж знане. Проти пімсти шляхетних легко встерегтися, вже сам страх і трусість схоронять перед сею пімстою. Але нема такого страху, ні боягузтва, які моглиб охоронити від таємничих підступів, від засідок, ані навіть від отвертих ударів нікчемного ворога. Назагал в щоденному життю мало хто має страх перед правдивою мужністю. Позбавлена всякого обману, позбавлена вона і всіх прикмет, які роблять якусь річ страшною...

Рідко коли лайдаки бідні. Коли людина богата впадає в нужду, ніхто їй не допоможе, а багато дехто з того тішиться. Колиж збідніє якась каналія, ціла громада стає на ноги, щоби їй допомогти. Причина ясна: бо завше зворушує халепа когось, хто є нам подібний, хто є наш товариш. Його халепа — се загроза нам самим, тому ми охоче стараємося зарадити його біді, коли можемо; бо коли знехтуємо її, то даємо ніби згоду на те, щоб і нас в таким самім випадку трактували тим самим способом. Лихі люди, яких є більшість і які є найзможніші, дивляться на себе як на товаришів і спільників, навіть коли не знаються поміж собою, тому і чуються зобов'язані помагати собі взаїмно в потребі, власне з причини союзу, який існує між ними. Вони уважають за скандал, коли людину, що знана як лиха, побачать в нужді.

Бо світ, що говорить про се — шанує ж чеснотливість — отже уважавби сю біду за кару, а се знеславилоб лихих і вирядилоб їм кривду...

Навпаки, люди добрі і шляхетні, що вирізняються зпоміж загалу, уважаються за сотворіння іншої породи. Їх не мається за співників... Їх трактується більше або менше безмилосердно, відповідно до щабля нікчемности чи злосливости, на яким стоять доба чи нарід, серед якого вони живуть. Серед звірят природа все намагається пімститися над вдачами і засадами, що їх не вміє уподібнити до пануючих в даній породі. Так само в людських скупченнях природа стремить знищити або усунути всякого, хто маркантно відрізняється від загалу, особливо коли ся ріжність виростає на протилежність. Так і людський рід не прощає нікому, хто є добрим і шляхетним, бо такий звичайно щирий і називає річі їх властивим імям. Світ ніколи так не ненавидить того, хто чинить зло, ані саме те зло, як того, хто вказує на се зло. Часто-густо, хто чинить зло, дістає богатства, почести, владу. Хтож вказує на них — того припинають до ганьблячого стовба. Бо майже всі люди готові зносити незнатищо від собі подібних і від неба, але під умовою, щоби вони „числилися з словами“.

Коли — всупереч думці інших — ми приповіли, що якась річ наступить і коли вона дійсно наступила, не гадаймо, що наші суперечники признають нам — в обличчі факту — рацію і назвуть нас мудрішими чи інтелігентнішими від себе. Ні, вони заперечуватимуть або факт або пророцтво, або згадають про змінені обставини, або знайдуть якісь інші причини, щоби переконати себе і інших, що їх думка таки була слухна, а наша фальшива.

Кажуть, що життя — се представлення на сцені: найліпше усправедливлює сю гадку факт, що світ завше говорить одним способом, а поступає другим. Всі нині є актори в сій комедії, бо всі говорять однаковим способом; глядачів майже нема, бо порожня балаканина світа дурить хіба дітей і дурнів... Се булоб ділом гідним нашого віку — нарешті зробити так, щоби життя стало не удаваною, а дійсною акцією; щоби нарешті знищити в світі сей ославлений роздзвін поміж словами і ділами... Змінити нашу мову і нарешті навчитися називати річі їх властивим імям.

Можна розчаруватися в світі, знати його, ненавидіти, але треба лише, щоб сей світ ущасливив вас милим поглядом, і ви вже напів погодилися з ним. Так само, хоч за яку недобру й не уважалиби ми якусь людину, як тільки вона чемно привітається з нами, і ми вже не уважаємо її за таку недобру як перед тим. Сі завваги показують слабість людини, не усправедливлюючи ні недобрих людей, ні світ.

Людський рід так само як і найменша його частинка — виключаючи одиницю — ділиться на два табори: одні панують, другі — зносять се пановання. Нема ні такого закону, ні сили, ні поступу філософії або цивілізації, щоб тому перешкодити; щоби людина вже зроджена чи та що має народитися, — не попала чи то в одну чи то в другу категорію. А тепер, хто потрафить вибирати, хай вибирає. Хоч правда, що не всі ми і не завше можемо се робити.

Молоді люди думають, що зроблять себе приємними вдаючи смутних. Можливо, що удаваний сум може деякий час подобатися, особливо жінкам. Але коли сей смуток правдивий, від нього тікають всі. А з часом кождий побачить, що є лише одна річ, яка подобається і з якою можна зискати у відносинах з людьми, се веселість. Бо остаточно світ (і він має рацію) любить не плакати, але сміятися.

Багато людей хоче негарно заховуватися супроти вас, а водночас, під карою стягнути на себе їх ненависть, бажає, щоби ви були остільки чемні, щоб не старалися протестувати проти їх злосливости і остільки наївні, щоби навіть її не спостерігати.

Найкрасший лік на обмову, як і на душевні урази, се час. Коли світ паплюжить одну з наших засад або якийсь наш вчинок, чи він є добрий чи ні, мусимо робити лише одне: витревати. Час пливе, предмет обмови зуживається, обмовники залишають його, щоби пошукати свіжішого. І чим твердші ми, чим більш незрушими в нашій витревалости, в нашій незмінній постанові погорджувати наклепами, тим скорше те, що перш осуджували і що видавалося дивним, уважатимуть тепер розсудним і нормальним. Бо світ ніколи не потрафить думати, що той хто не уступає — не має рації, отже кінчить осуджуючи себе самого і розгрішуючи нас.

Часто говорено: чим більше в якійсь державі стають рідкішими дійсні чесноти, тим більше поширюються чесноти удавані. Тій самій долі улягає і література. Бо в наші часи, чим більше зникає штука гарно писати, мати гарний стиль, тим більше розвивається краса зовнішнього вигляду друку. Ніякий класичний твір не був колибудь видрукований так елегантно, як нинішні часописі і інші політичні випотини, засуджені на однодневне буття... Яких автори навіть не мають поняття, що таке стиль. Всяка людина доброго серця, гадаю, повинна, розгортаючи новітню книжку, жалувати і сей папір і сі букви, яких вживають, щоби зложити отсі потворні речення і виразити отсі порожні думки.

Ніщо не є таке рідке в світі, як особа яку просто можна булоб зносити.

Молода людина не присвоює собі штуки життя, не має ніякого успіху в товаристві, не відчуває в ній ніякої приємності, поки в ній бушує вогонь бажань. Чим більше вона охолоджується, тим скорше навчається володіти собою. Природа, з своєю звичайною добротою, хотіла, щоби людина навчилася жити не скорше, аж зникнуть бажання жити; щоби людина не пізнала засобів здійснення своїх бажань, аж поки не перестане дивитися на предмет свого пожелання, як на небесне щастя; щоби людина не почала насолоджуватися життям, аж поки не стане нездарною, щоб ним насолоджуватися. Деякі — навіть замолоду — осягають сей стан душі, і досягають досить великих успіхів, бо дуже мало бажують: досвід і розум зробили їх передчасно дозрілими. Інші — ніколи не доходять до тої мудрости: у них сила почувань в засаді така велика, що її не зменшують навіть літа, вони насолоджувалисяби більше аніж хтобудь инший, колиб природа призначила нам насолоджуватися. Навпаки, вони нещасливі і лишаються аж до смерти дітьми в науці світа, якої не можуть навчитися присвоїти собі.

Ісус Христос був перший, що вказав людям виразно того, хто звеличує всі удавані чесноти; того, хто обмовляє і переслідує всі дійсні чесноти; того, хто є противником всякої внутрішньої величі; того, хто гордить всяким взнеслим почуванням, коли воно само не уважає себе фальшивим, всякою солодкою пристрастю, коли уважає її глибокою; того, хто є рабом сильних і тираном слабих, ворогом нещасних. Ісус Христос назвав його — світом. І се ім'я лишилося йому аж до наших днів в усіх цивілізованих мовах. Ся загальна ідея, така правдива, і хоч була і буде така позиточна, нікому передтим не приходила в голову... Ніодному поганському філософові. Може тому, що в ті часи нікчемність і обман ще не розвинулися „як слід“, що цивілізація ще не осягла була щабля, де вона переходить в зіпсуття... В поганських письменників загаль цивілізованого світу, який ми звемо світом або товариством, ніколи не розглядався ані п'янувався рішуче, як ворог чесноти, як щось що псує добрі первні заложені в кожду душу. Світ як ворог добра, се концепція майже так само незнана древним, вонаж славна з евангелії і znana навіть сучасним світським письменникам.

Хитрість, яка є властивістю розуму, часто вживається щоби виповнити браки розуму і щоби поконати висший розум другого.

Світ сміється з річей, які він повинен подивляти, як лис Езопа ганьбить те, чого заздрить иншим. Гвалтовну, болісну

любов, получену з великими розрадами — загально подивляють і з ще більшим завзяттям ганьблять. Шляхетне відношення, героїчний вчинок мусілиб викликати подив, але колиб люди подивляли чесноту, особливо в рівних собі, вони почувалиб себе приниженими, отже замість подивляти, вони глузують. Се посувається аж до того степеня, в щоденному житті, що з шляхетним вчинком треба критися більше, аніж з нікчемним, бо нікчемність загально поширена „чеснота“, а тому менше-більше простима, шляхетність натомісць є проти правил, тому й здається, що в ній криється зарозумілість або бажання викликати похвалу; а хвалити і то щиро хвалити когось — ніхто не любить, особливо тих, кого добре знається.

Цікаво спостерігати, що майже всі вартісні люди мають прості манери і що прості манери завше бере світ за ознаку безвартісности.

Мовчанка в конверзації подобається і її хвалять, коли інші знають, що особа, що мовчить, має відвагу і хист, щоби промовляти, коли се конечно.

Коли деякі книжки, що трактують про мораль, можуть бути корисні, то се — мені здається — головно поезії. Беру слово „поезія“ в ширшому значінні, маючи на увазі твори, призначені зворушувати нашу імагінацію, чи вони скомпоновані у віршах чи в прозі. Дуже мало ваги привязую я до поезії, яка — коли ви її прочитали і над нею застановилися — не залишає в душі читача стільки шляхетного почуття, щоб бодай впродовж півгодини тримати здалека від нього всяку простацьку думку або бажання зробити негідний вчинок. Але коли читач в годину по прочитанні поезії, зломить дане найкращому приятелеві слово, я всеж не буду гидитися через се тою поезією, бо в такому разі мені довелосяб гидитися найкращими і найшляхетнішими поезіями на світі...

Теперішні книжки переважно пишуться протягом меншого часу, аніж той, що потрібний на їх прочитання. Коштують вони стільки, скільки вони варті, а їх тревалість співмірна з їх вартістю. Я гадаю, що наступне століття богато сторінок посчеркує з величезної бібліографії XIX віку. Або се століття скаже собі: я маю цілі бібліотеки з книжок, які коштували — одні двадцять, другі — трицять років труду, деякі менше, але всеж великої затрати праці. Читаймо перш їх, бо, за всякою імовірністю, з них можна витягнути найбільше користи; а коли вже з тої сорти не лишиться нічого до читання, щойно тоді я загляну до книг, написаних нашвидку... У нас хочуть усякі річи робити... відразу, без ніякої приготовчої праці... Навіть пересічність стала тепер рідкістю, майже всі є

нездарами, майже всі нездібні виконати завдання або вправи, до яких їх призначили доля, конечність або їх власний вибір... Досі панувала пересічність — в наші часи панує зеро. Всі хочуть бути всім, а звідти повстає вереск і замішання... Через те, що всі недотепаи вважають себе за геніїв, обскурність і невдачі стають загальною долею — і нездар, і талановитих. Але хай живе статистика! Хай живуть економічні, моральні і політичні науки, кишенькові енциклопедії, підручники і інші чудові витвори XIX століття!

Р. К.

Україна й Німеччина в світовій війні

Штука закордонної політики

(Лист з Німеччини)

В берлінському журналі *Geopolitik*, появилася в числі за березень с. р. стаття п. н. *Закордонна політика й виховання*. Її автор, Карль Ердман, виходить від міркувань, дуже популярних в III Німеччині, а саме, що рішення канцлера Бетман-Гольвега в 1914 р. йти почерез насилля над неутральною Бельгією на Париж, було фатальною помилкою, яка відразу перерішила вислід війни. На зломання неутральности Бельгії чекала тільки Англія. „Англійський державний провід — пише К. Ердман — мав тільки один страх: що канцлер перешкодить армії перемарш через Бельгію. Сей провід хотів війни, але міг розпочати її тільки за згодою народу: зломання бельгійського договору про неутральність було для того конечне. Воно сталося, нарід був згідно з програмою обурений. Англійський амбасадор сер Гошен повідомив канцлера про намір Англії вмішатися. Так завалився один світ — світ англійської приязні, наче дімок з карт — ся приязнь була таким домиком в найправдивішому змислі для канцлера — він захлипав мов дитина й сказав: „Виж не зробите сього... задля клаптя паперу“ (себто договору про неутральність) ...Ні, пане канцлер — каже автор статті — не для того, але йшло про переможну Німеччину на фляндрійському побережі напроти Англії! Так думала Англія. Для Англії був договір тільки клаптем паперу, але Німеччина сказала се голосно!“

Ясно, в таких історичних міркуваннях бренть багато поток актуальности. Автор бачить причину цілої помилковости німецької закордонної політики в духовій істоті німця, яка вимагає конечного перевиховання: „Німецька образована людина знає щоправда всі мови, все вартє знання знає до подробиць,

все досліджує й рубрикує, тільки одного бракує їй: *Fingerspitzengefühl*. Бо *Gefühl* і *Finger* не є в розумі! Але вони є частиною людини, а тільки ціла людина з усіми своїми інстинктами й образуванням є в силі знати одне: дійсність! Німці знали все в поодинокому, вони не бачили одного тільки: великої повязаної цілості!"

Висновок: плекати політичний інстинкт! Зірвати до решти з тою системою образування молоді, що ставила в осередок уваги „чистий розум.“ Поставити собі як зразок англійські коледжі, розуміння спорту, як в того англійця, що написав книжку: *Гра в футбол — штукаю опановування імперії*, *Debating-Club* — і т. д. Автор сподівається, що III Німеччина, яка сама свідомо браків колишнього виховання й колишніх помилок у політиці — направить одне й друге. В К. Ердмана не бракує й конкретного названня нових закордонно-політичних напрямних, подіткованих саме *Fingerspitzengefühl*'ем: „Німеччина в своїй новій формі має своє завдання на сході Європи.“

Наче доповненням цієї статті є другий голос — стаття відомого українця д-ра Павла Рорбаха в лютневому числі *Westermanns Monatshefte* с. р. під загол. *Як се сталося?* (Прогавлені нагоди світової війни). І крізь його статтю тягнеться червоною ниткою: проти сходу — не проти заходу. При чому автор статті вважає критичним для Німеччини моментом світової війни перервання офензиви проти Росії в 1915 р. Рорбах пише про се:

„Наші удари захитали Росією так, що поставили її перед заломанням. Тепер вона дістала час для нового напруження сил, яке принесло нам важкі шкоди, а їй допомогло перемогти внутрішній розклад... Такий розвій можна було зразу припинити, колиб ми поставили були собі перед початком війни — на підставі знання Росії — властиву, вирішальну воєнну мету“. Тою метою могло бути тільки „розложити Росію на її не зрослі, тільки штучно звязані складові частини й на її місцях створити східно-європейську групу держав.“

Рорбах ще перед війною представляв у публіцистиці небезпеку Росії для Німеччини й пропагував ідею національних держав на сході Європи. Натрапляв на те саме, про що говорить вище цитований автор з *Геополітик*: „Бракувало тієї здібности, що її англо-саксонець називає словом *vision*: погляду, в якому тісно повязане знання світа, політична динаміка націй і можливости, все те поставити на службу власного національного зросту.“

„Я уприсуплював — пише П. Рорбах — мою тезу, що поділ Росії мусить бути нашою найвисшою й найпочеснішою воєнною метою, таким способом: Росію можна розібрати мов помаранчу, частину за частиною, коли тільки відділити лущу, — силу царату, яка держить її в купі. Пізніші події се потвердили, тільки, що большевизмові дозволено скласти на-

сильно назад до купи більшість частин помаранчі. В кожній другій європейській державі повстають при перетині через її тіло криваві границі. Росію не треба було розрізувати, її можна було розібрати. Але в нас не було про се ніякої уяви, а тому, що її не було, вийшли з політичних військові помилки: іменування Гінденбурга шефом ген. штабу щойно 1916, замість уже 1915 р.

В літку 1915, по великих перемогах Гінденбурга в Польщі й Литві — пише далі Рорбах — спрямував я до міністерства закордонних справ, до найвисших військових інстанцій і до вузлого круга політиків, головню послів до парламенту, меморіал п. н. *Російське...* В розділі *Війна й мир з Росією* були такі речення: „Мирний договір, який не зачіпить властивої маси російського державного тілища, не знищивби ні здібности, ні охоти Росії відновити війну по коротшім чи довшім часі. Цілком инакше стоїть питання війни й мира для Росії, скоро будуть відділені від її державного тіла не тільки Польща і Курляндія, але й ціле балтійське прибережжя від північного ледового моря по нинішню німецьку границю. Але теж з утратою цілої Фінляндії й трьох балтицьких провінцій не станеться все, щоб Росію взагалі раз на все вчинити нешкідливою для середущої й північної Європи. Тревала й остаточно безпека перед Росією є щойно тоді можлива, коли візьметься в рахув українську проблему. Україна є властивою давнюю Русю, в засягу великого київського князівства й сумежних йому країв; Великоросіяж або Москва є здебільше щойно опісля сколонізований і зіславянщений фінський край. Се противенство виступає сильно в характері москалів і українців. Росія, як потуга повстала передусім щойно завдяки злученню більшої частини України з Москвою за царя Олексія, батька Петра Великого“.

Рорбах звертає далі, в своєму меморіалі, увагу на ненависть українського селянства до чужого поміщика, на те, що селянські зриви в 1902 р. й ще сильніші в 1905 р. були найнебезпечніші на Україні і врешті, що „поступ українського національного почуття серед українців в Австрії мав сильний вплив на рішення Росії розпочати війну“. Далі писав він: „Требаб підготувати тільки кілька тисяч українських полонених й післати їх до своїх з метою проголосити приділ землі селянам. Переведення такої аграрної реформи в зміслі українського селянства, далоб далі можливість, зорганізувати й державно українців у відділенні від решти Росії. Що край, як Україну, який не посідає ще власної провідної верстви, всеж можна скоро довести до сильної державної організації, показує приклад Болгарії. Болгарія була під турками гірше соціально й економічно приготована до самостійности, як нині Україна. Тревалий внутрішній розділ української національности від московської Росії бувби запевнений шляхом випосаження українського селянства землею, що находиться в московських

руках, шляхом скорого розвою української політичної самобутності, який можна предвидіти, й задля великої господарської переваги України супроти Москви в залізі, вугіллі й урожайній землі."

Сі ідеї безпереривної офензиви на сході й створення з 40 млн. українців власної держави, пропагував Рорбах з *Центрального бюро для закордонної служби* при міністерстві закордонних справ, де він вів контролю ворожої й невтральної преси — та на сторінках видаваного ним журналу *Deutsche Politik*. Але в 1916 р. прийшло перенесення німецьких мілітарних операцій таки на західний воєнний терен, отже концепція, яку заступав Рорбах, була чужа провідним людям тодішньої Німеччини.

Рорбах наводить на доказ того, як конечним було продовжувати для Росії ті удари, які наніс їй Гінденбург до серпня 1915 р., поодинокі місця з споминів французького амбасадора в Москві Maurice Paleologue. „Вже 9 квітня 1915 дає Палеольог песимістичну оцінку спроможностей російських фабрик муніції й заявляє, що офензива неможлива. 2 червня каже йому Путілов, тодішний найбільший представник металевої промисловости Росії й фінансист, в довіреному крузі, що Росія пропала. 20 червня чує Палеольог від шефа генерального штабу ген. Беляєва: „Ви знаєте наш брак муніції. Але наш брак рушниць турбує мене ще більше. Подумайте, що в багатьох піхотних полках, що брали участь в останніх боях (в Галичині!) найменше третина вояцтва не мала рушниць. Сі нещасливі чекали терпеливо під дощем шрапнелів, щоб згинули їх товариші, що боролись перед їх очима і щоб вони могли забрати їх зброю. Один з командуючих армією писав мені якось: „Нині у власній крові топиться наша армія з її німою артилерією й піхотою. Якдовго видержать наші жовнірі того рода іспит?“

4 серпня 1915 має амбасадор розмову з міністром закорд. справ Сазоновом і мусить донести йому до відома, що Франція не в силі постачати рушниці. Сазонов у розпучі. Прибитий, потрясаючи головою, він кінчить розмову: „Що ми діятимемо? Щоб тільки узброїти наші фронтові частини, потребуємо півтора мільона рушниць! А ми продукуємо тільки 50 тис. на місяць. А наші резерви, рекрути, чим будемо їх вишколювати?“

13 серпня записана в Палеольога розмова з Брячяніновом, колишнім гвардійським старшиною, зятем князя Горчакова: „Наша армія є все ще подивугідна, але вона вже не вірить в перемогу, вона знає, що нею жертвують, як веденою на заріз худобою. Котрогось дня, може вже дуже скоро, прийде до повного зникну відваги..., армія буде без кінця відступати, вона не ставитиме ніякого спротиву“...

Так виглядали справи в Росії по перемогах Гінденбурга в літі 1915 р. Він не дістав тоді допомоги в частинах з захо-

ду й своїх перемог не зміг довершити вповні. А Росія дістає тепер від німців 10 місяців часу на те, щоб придбати муніцип, вишколити нові частини — тоді, коли 180.000 німців гине в даремних атаках у Фляндрії. В червні 1916 Росія вже всилі завдати австрійцям удар в Галичині й забрати їм 200.000 полонених. Тільки скоре перекинення німецьких частин зпід Вердену перешкодило катастрофі на південному фронті.

На тлі всіх тих подій писав Рорбах в меморіалі канцлерові Бетман-Гольвегові: „При характері ворожої нам коаліції й при розмірі інтересів, за які йде гра для кожного з наших противників, не легко припустити, що вдасться нам дійти до сепаратного миру з одною з тих потуг, поки ще всі держаться сьак-так. Ми мусимо тому спробувати одного з противників настільки ослабити, щоб він не всилі був далі боронитися. Для сього входить в рахубу поперед всего Росія“.

„Не належить до приємности — пише далі Рорбах, — ствердити, що ворог оцінює краще, як міродатні й відповідальні люди по власному боці. Се відноситься теж до влучного погляду Палеольога щодо внутрішньої неоднотайности Росії. 30 січня 1915 каже він до Сазонова: „Один з фактів, який мені найбільше впав в око за той рік, що я між вами, й про який закордоном (Німеччина!) ніяк не здають собі справи, є значіння неросійських народів, що їх має в собі імперія. Я говорю не тільки про їх чисельне значіння; йде головню про їх моральне значіння, про сильне почуття їх етнічного індивідуалізму, про їх домагання встановити власне, відділене від російської маси, буття... Скорше чи пізніше будете змушені дати їм краєві автономії“.

Острому поглядові Палеольога не уходить українське питання. Сазонов перебиває його в розмові: „Алеж не істнує ніяке українське питання!“. Палеольог відповідає, що Австрія намагається підтримувати між українцями національний рух. Він знає українство в Галичині. Сазонов знає теж. Він знає так добре, що і в його очах вплив сих українців з Австрії на українців під Росією був одною з причин війни. Він знає очевидно теж відповідь його замордованого колишнього колеги Столипіна на протест українців проти знесення їх заступництва в Думі: „Росія боролася без перестанку від XVII ст. з українським рухом і вона буде поборювати сей рух і надалі, бо він загрожує єдности й неподільности держави!“ Всеж намагається він легковажити українську проблему перед союзником-французом. Але даремне, Палеольог не вірить йому...”

З початком 1917 вчинили Рорбахові й його співробітникам в міністерстві закорд. справ закид, що вони звітують не-об'єктивно про Росію й він відв'язується від міністерства. Там чекали тільки, коли в російській пресі з'являться голоси про готовість до сепаратного мира. Рорбах сказав їм, що заки прийде до сепаратного мира, будемо мати в Росії революцію. Але йому відповіли, що він русофобсько упереджений! А за

два тижні прийшла революція і тоді попросили Рорбаха з його співробітниками ще раз до міністерства, щоб зясувати положення. Коли вони скінчили свій звіт, сказав відносний вищий урядовець: „Я дякую вам, мої панове, ось як воно пов'язані ці справи!“ „І се були слова по тім — пише Рорбах — коли ми були вже два і пів року в війні з Росією!“

Теж на висновки Вінстона Черчіля *Світова криза 1916-18* в порушеній справі покликається Рорбах. Найбільшою небезпекою для Німеччини — аргументує Черчіль — було дальше тривання блокади проти довозу поживи й сирівців. Тому, що морську блокаду було неможливо зломати, то мусіло сестатися на суші, шляхом окупації України й позискання Румунії. Справжньою й єдиною можливою до досягнення метою було для Німеччини, по словам Черчіля, 1916 року остаточно повалити Росію. Продовжування маршу на Україну, до Одеси булоб запевнило з відносно малим коштом виживлення німецьких народів. Коли захід був загороджений трьома перстнями, сталі — схід лежав отвором! Але на все те, на остаточно знищення Росії, на притягнення Румунії, на опанування шпихлів, на опанування нафтових теренів, на загроження Англії в Азії — на все те не найшлося в Німеччині зрозуміння.

Коли прийшла російська революція і з нею мілітарне заломання Росії — було вже за пізно для Німеччини, бо їй виповіла вже війну Америка. „Але навіть на мирових переговорах в Бересті — пише Рорбах — й на покладанні нарешті на українську карту через визнання України державою, все ще тяжів брак свідомости, що йде про цілковитий розділ Росії й освободження України і всіх сумежних країв з московського ярма — все одно, чи Росія звалася тепер царською чи совітською. Коли мене в травні 1918 р. — пише Рорбах — урядово покликали до Києва, щоб звязатися з українцями... стрінув я у всіх німецьких кругах, з якими я в Києві мав до діла, повне нерозуміння справжнього українського питання. Ніхто не розумів внутрішнього противенства поміж українством і російством, всі вважали самозрозумілим пізніше автоматичне зєдинення України з Росією.

Переговори в Бересті повинні були початися з того, що совітському урядові треба було відмовити право говорити в імені якоїнебудь частини колишньої російської імперії, яка лежала поза національними московськими кордонами. Від Фінляндії по Кавказ повинні були почути народи німецький клич: „Ви вільні від Москви! Рішайте самі, куди хочете йти й як хочете правити собою!“ Се булоб не тільки самим німецьким жестом, але й рішаючим кроком для безпримірних німецьких моральних здобутків на цілому сході...

„Военною метою Німеччини — кінчить Рорбах — мусіло бути створити на просторі російської імперії з 1914 р. східно європейську групу держав, яка виглядати моглаб приблизно так: Московщина, Україна, Фінляндія, Польща, Балтійши-

на, Грузія, Вірменія... Продовження офензиви 1915 року булоб довело до сеї мети... Ся велика гра була програна в 1918 р. Совітська Росія лишилася, не зважаючи на територіяльні втрати на заході, ще досить сильною, щоб покорити... Україну й Кавказ. Майже вся східно-європейська територіяльна маса попала в руки большевізмів і з неї він учинив арсенал для загрози цивілізованого людства..."

Стаття Рорбаха має не тільки не останнє історично-документарне значіння, але вона, як і на початку згадана стаття, є відблиском, хоч і далеким, актуальности для Німеччини тих порушених тут проблем, перед якими вона так чи инакше стоїть і стоятиме. Штука закордонної політики одна з найбільших штук — се усвідомлюють собі нині в Німеччині м. ин. на тлі проблем, які й нас безпосередно торкають. Можна хіба сказати, що коли дійсно Німеччина хоче вчитися штуки закордонної політики й навчитися її — то від сього Україні не чекати нещастя.

А. Коник

Сінгапур, бастіон брітійської імперії

Зараз по коронації, відбулася в Лондоні імперська конференція, яка — м. и. — була присвячена справі велитенських зброень, започаткованих недавно Англією з огляду на повстання нового ривала імперії на Середземнім морі і на експанзію Японії. Принято під увагу відновити колишній шлях до Індії довкола Африки. Рішено створити нову морську базу в Кап-Тавні і розбудувати Сінгапур, що має стати основною базою нової англійської тихоокеанської фльоти, яка булаб рівною флоті середземноморській, а яка складалася б з фльоти англійської, австралійської, новозеландської і південноафриканської. За дані для сеї статті служили статті уміщені на сю тему в *Church Times* (Сідней), в *Sunday Express* і в *Marine Rundschau* (Берлін).

Почуваючи себе найсильнішою державою Сходу, Японія попередила інші держави світа, щоби вони не вмішувалися в справи Китаю.

Але багато інших країн має свої інтереси на Далекім Сході: Франція, Німеччина, Голяндія, Сполучені Держави, а головню Велика Брітанія.

Велика Брітанія мусить боронити свої індійської імперії, маляйських кавчукових плянтацій, торговельних зносин з Китаєм, також дороги до Австралії, яка гратиме важну ролю, завдяки новій повітряній комунікації імперії.

Колись, коли дорога в Індію була услів'ям життя імперії, Суєзький канал мав особливо важливе стратегічне значіння. Тепер ся болюча точка пересунулася на Далекий Схід аж до Сінгапуру.

Так в часи мирні як і воєнні, Сінгапур має знамениту позицію. Се великий торговельний порт і знаменита військова база.

Се брама що лучить східні та західні частини брітійської імперії, і через те має таке саме стратегічне значіння як Гібральтар або Панамський канал. Сінгапур панує над Індійським океаном, де розкинені три чверти брітійських володінь. Англійські кораблі перевозять річно не менш як на 160 міліонів стерлінгів товарів. Ті околиці постачають Англії 97% чаю, 97% копри (jute), 96% цинкової руди, 90% кавчуку, 89% вовни, 86% салітри, 77% клочя, 77% руд, 71% мосяжу, 63% рижу. Отже дуже важливі економічні інтереси вяжуть Англію з тим океаном та з її океанічними посіlostями. Очевидно, що тих інтересів не може боронити фльота, яка має за найблизшу базу Мальту, віддалену о трицять днів плавби звідтам. Сінгапур є природним пунктом опертя, що може доглянути військових інтересів Англії. Се єдиний військовий порт звідки фльота може вирушити до Австралії або Нової Зеландії та на захист Домініїв. Долиб Сінгапур перейшов в чужі руки, Англія не малаб бази здібної оборонити її східні посіlosti та Домінії. Сінгапур лучить усі прикмети, які повинна мати база на те, щоби варта було створити в ній оборонний військовий порт.

Протока ділить північний беріг Сінгапуру від тубильної держави Джогор. В тій протоці кілька сот метрів від берега, має бути побудована гребля. Там отже стануть всі уладження військового порту; доки, майстерні та склади муніції. Тисячі кулісів працюють по дванацять годин денно. Колючі дроти оточують великий простір тих уряджень.

Загальний кошт дійде до 7,750.000 фунтів стерлінгів. Їх покрив не тільки Англія, але і Нова Зеландія, Гонг-Конг і Малайські держави.

Положення сеї нової стратегічної бази є з усіх поглядів задовольюче. Наймогутнійша фльота може там стати на рейді. Гори боронять її від моря і не допускають до безпосереднього бомбардування; поля мін замкнув всякий доступ до проливу і Сінгапуру, якого може боронити навіть корабельна артилерія.

Як тільки викінчать сі праці, Сінгапур займе місце Мальти, і дозволить сполученим ескадрам Англії та Домініїв вести воєнні операції на Океанах Індійським і Спокійним.

Під оглядом стратегічним Сінгапур має дуже корисне положення. Можна сказати що він на порозі далеко-східного світа. Цілий ряд ириродних прикмет робить його ідеальною точкою опертя. Східно-малайські праліси боронять його від

півночі, а зі сходу захищає глибоке море. Наймогутніші воєнні кораблі можуть причалювати і найти захист в заливах Кепель і Вед Стріт.

Богаті нафтові джерела Серавак (північне Борнео) біють 400 миль з відтам. Вугіль можна мати ще ближше, в Індії а й нафта є в маляйських посілостях.

Коли сінгапурський порт буде викінчений, ціла великоморська воєнна флотія зможе найти в ньому захист.

Під оглядом повітряним Сінгапур має рівнож корисне положення. Дві на три найважливіші повітряні лінії брітійської імперії проходять через Сінгапур.

До останньої війни Велика Брітанія не потребувала військової бази на Далекім Сході: відповідно до англо-японської воєнної угоди, японська флотія мала охороняти брітійську торгівлю на схід від Суезу; а підчас війни японські кораблі (destroyers) знаменито відіграли ролю поліції на далеких східних водах. Тепер ся умова не відновлена, і Англії припадає задача самій боронити своїх інтересів на випадок війни, навіть колиб вона в ній не брала участі. Тому стратегічна база була донконе потрібна.

Сінгапурський пролив се єдиний прохід в скалистім кряжу, що ділить Спокійний океан від Індійського. Його також боронять дуже небезпечні водні струї, і ніоден корабель не пропливе туди без морського пільота. Тайни тих струй пильно бережені, і тільки англійці з походження можуть стати там пільотами. Корабель, що забажавби обійтися без їх проводу, певне розбивсяби на скелях.

Англійські фортифікації зробили Сінгапур завдяки тим природним усьвіям нездобутою базою. Військова база захована в протоці Джогор, 24 км. від порту Сінгапур.

Док належить до найбільших в світі: 13 метрів глибокий, 330 довгий і 45 метрів широкий. Поруч з ним є другий басейн довгий на 500 м. з всіми найліпшими машинами, яких може потребувати при направи сучасний корабель.

Доки побудовано в Англії і розібраними частинами перевезено до Сінгапуру.

Кажуть, що ніодна місцевість на світі не є так уфортифікована як Сар Changі, що боронить входу до протоки. Величезні гармати є по мистецьки заховані, а могутні маяки освічують вечорами беріг та небо.

Стратегічна база в Сінгапурі різко ділиться на три частини: доки з морськими майстернями, повітряний порт, і прибережні фортифікації Чуджа.

З брітійською адміраліцією вяже Сінгапур радіо-стація. Запаси нафти обчислюють на міліон 250.000 тон. Се може вистарчити навіть великій флотії на шість місяців.

Сили повітряні числять наразі дві ескадрілі бомардування і одну ескадрілю гідропланів. Передбачується побільшити повітряні сили в Сінгапурі до шести ескадрілі.

Численні чужинці з зацікавленням сліdkували за тими працями. Неодин намагався купити в тій околиці кавчукові плянтації, але якось завжди так складалося, що вони діставалися в руки брітійським громадянам.

Могутня радіостанція утримує безпосередний зв'язок з Лондоном. Депо містить 1,250,000 тон палива, а оба аеродроми чудово вивінені.

Ідея створити сю базу народилася по зірванні англо-японського договору в 1920 р. Перший лейбуристський уряд в 1924 не хотів виконати передбачених праць. Їх щойно почали в 1928 і знов припинили в 1930, але незабаром манджурські події спонукали викінчити їх.

Японці сліdkували за сими роботами з великою трівогою. Тепер, як кажуть, вони збираються побудувати канал, що проріже просмик Кра, на південь від Бірманії а на північ від Сінгапуру. Але хоч сей канал може пошкодити торговельному портові, стратегічна база зовсім від того не потерпить і пануватиме далі над морями та над самим проєктованим каналом.

Сінгапур все лишиться стратегічним осередком великобрітійської східної політики.

Цікаво пригадати, що 120 років тому, сер Томас Рафлес заняв для Великої Брітанії маляйські території, а уряд хотів їх покинути, вважаючи їх малокорисними.

Сер Томас Рафлес дав брітійцям Яву, а уряд продав її голляндцям.

П'ять років пізніше зрозуміли в Лондоні помилку, і Рафлес здобув Сінгапур. Потім знов перемилися погляди, і Рафлеса відкликали, але він нічого собі з сього не робив та підписав умову з султаном Джогору. Розлючені голляндці протестували перед Форейн Офіс, який протестував і собі, а також протестував і індійський департамент, але Рафлес побідив.

Тепер статуя Рафлеса у Вестмінстерським Абатстві пригадує заслуги сеї великої людини перед Брітійською Імперією.

О. В.

Остання ставка

Боротьба за владу в СССР мабуть добігає до свого льогічного кінця. Вичистивши країну від контрреволюції, від соціалізму, розтороживши большевицьку партію, зломивши ГПУ — диктатор підходить „вплотную“ до армії.

В армії зачалася чистка. За Тугачевським пішов „в дураки“ ряд генералів, командантів військових округ, корпусних і дівізійних начальників, 2000 полковників, капітанів і лейте-

нантів. Осібна комісія переглядає офіцерські „досіє“ для дальшої чистки. В кожній військовій окрузі утворюється Військова Рада... А до неї входять і члени партії.

Ріжно оцінюють значіння сих „реформ“. Одні — може запоспішно — бачать в них повне підпорядкування армії диктаторові. Але другі — бачать в них щось інше. Бо неясно ще, кому ті Військові Ради безпосередно підлягатимуть — Гамарникові чи Ворошилову. Вже в декреті 12 січня 1918 р., який творив нову червону армію, було зазначено, що одним з її головних завдань буде — не тільки служити підпорою совітської влади, але й підтримкою грядучої соціалістичної революції в Європі. Соціалістична революція в Європі дістала в лоб, але разом з тим (і з японсько-англійським порозумінням) зросла небезпека „буржуазного імперіялізму“ для СССР. Отже армія на ново повинна стати не лише чисто мілітарним знарядом, але й зброєю політичною. Чи не в сім і причина свіжо перепроваджених „реформ“ з новими „політруками“?

В свіжо виданім новім статуті полевій служби СССР, ясно згадується, що одною з передумов перемоги СССР в конфлікті з заходом — є не лише справність совітських танків і літаків, але й справність політичної пропаганди серед ворожих армій. Чи не тут треба шукати причин нових „реформ“ в совітській армії? Реформ, що звертаються не так проти власної генералії, як проти „мужви“ ворожих СССР, буржуазних армій?

Якби там не було, все се виходить на одно. Коли така інтерпретація останніх воєнних реформ — правдива, то армія і на далі лишазється рівнорядним з диктатором чинником, незалежним майже від нього. А се — при конфлікті між обома чинниками — не ворожить стабілізації диктатурі. Колиж Сталін своїми останніми посуненнями хоче „прибрати к рукам“ армію, значить — вона непевна. А коли так, то поміж армією і „вождем“ зачнеться та заплутана — зі змінним щастям — гра, яка тягнеться між Сталіном і партією, лише що в данім випадку успіх зовсім не є такий певний, як в конфлікті „вождя“ з Троцьким, Ягодою і Радеком.

Французькі газети бачать в реорганізації червоної армії поворот до устрою воєнного комунізму, коли треба було тримати під суворим доглядом численних ще у війську і непевних царських старшин. Коли так — то се бувби знову сумний знак для Сталіна; се значилоби, що новий чисто „пролетарський“ офіцерський склад червоної армії став таким непевним, як і взятий в спадщину від царату.

Російська революція — перш така відмінна від французької — починає підозріло нагадувати її. Насамперед — взаємне вимордовування „якобінців“. Дальше — коли частина цілей революції була осягнута, частина показалася утопічною, — патос революційний у Франції впав. А з ним — всі

ті сили, на яких тримався режим терору. По страті Робесп'єра і здесяткованню якобінців — Директорія зависла в повітрі. Її єдиною опорою стала армія. Так само в ССРСР: по здесяткованні большевиків як партії — єдиною підпорою московського уряду лишається теж армія.

Від 14 липня 1789 (здобуття Бастилії) аж до 9-го термідора (27 липня 1794), до упадку Робесп'єра — французьку історію робив народ або революційний уряд, чи його активніша частина. Але вже від 12 вандемієра IV-го року (5 жовтня 1795) — історію робить армія. Франція є в той час ареною револьт — зправа і зліва, роялістів-емігрантів і скрайних якобінців (бабувістів-„троцькістів“). І в усьх тих револьтах — як уряд, так і повстанці — звертаються за помічю до армії: до майора Мальо, до ген. Вілльо, генерала Пішегрю, ген. Ожеро, Бонапарта. Аж поки один з них — останній — з оборонця Конвенту і Директорії — не став їх домптером, погромником...

По знищенні всіх незалежних підпор революції — робітничих організацій та партії — сталінівський режим теж завис в повітрі. Його правдивою опорою є лише армія. Вона помагає йому досі розправлятися і з ворогами зправа і зліва (як Конвентові — з монархістами і якобінцями). Але як довго ще помагатиме?

В ССРСР лишилися дві зорганізовані сили: диктатор з своїм урядом і армія. При чім друга може обійтися без першого, але перший без другої — ні.

Чи Росія матиме хутко свій 18 брюмера, не знати. Але не підлягає сумніву, що політична атмосфера в ній фатально нагадує той тривожний настрій у Франції, коли самі засуджені на заріз наслідники Конвенту — як Барес і Сієс — розглядалися за моторним генералом, який остаточно установив би в країні якийбудь лад і порядок. Хочби при тім чорти взяли революцію і якобінців...

„Реформа“ армії є початком нового розділу в російській революції, розділу, який зовсім не так вже рожево починається для „геніяльного вождя світового пролетаріату“.

Хоч верть круть, хоч круть верть...

(про право самоозначення)

Від часів професора і президента Вільсона стало модним гасло самоозначення. Знали дещо про нього в 1848 році, але згодом забули. З Вільсона зробили варіянта. Показалося, що далеко краще від нього на самоозначенні розумілися генерал Манжен в Надренії, генерал Брусілов в Галичині, генерал Міяхо в Каталонії, а Франко в Баскії.

Недивно отже, що в сім питанні узнав себе компетентним генерал Денікін... Є нарід, якого походження Шелухін виводить від кельтів, Остап Вишня від чухраїнців, а Франко (не Франціско, а Іван) — від ботокудів. Чи має він самоозначитися як особний нарід чи ні?

Генерал Денікін рішив, що ні. Генерал Денікін рішив, що єдиною повагою щодо сього питання є д-р Василь Панейко і пок. д-р Володимир Дудикевич: перший серед живих, другий серед мертвих — найкращі авторитети в справі самоозначення. Він сказав, що „поцейбічні“ чухраїнці — се „люди, які думають, відчують і вірять по московськи“. Не є вони окремим народом, а тому на Денікіна мають орієнтуватися.

Неначе щоби відплатити білому генералові, виступив з подібною теорією, лише зверненою о 180 степенів в другий бік — „бленкітний генерал“. Він теж рішив, що деревляни і дуліби — не є ніяким народом, а коли й мають право „думати, відчувати і вірити“, то не инакше, як думає, відчуває і вірить „блакитний генерал“. Одним словом доказав, що „ми не ми“. І то на підставі славної теорії „куцого німця вузлуватого“, колись гучно-бучно практикованої деінде.

Вийшло, що хоч один був білий, а другий голубий, але обидва були проти дулібів і деревлян.

Були такі, що не зважали ні на білих, ні на блакитних, лише чекали від червоних — „автентичної інтерпретації“ права самоозначення. Чухраїнці малиж мову, шлики, *Запорожця за Дунаєм*, *Пана та Собака*, опошнянські сливи, гопак і малоросійський спотикач! Отже — доводили — мусять і вони теж бути народом. Поперше, се лежить в інтересах загальнолюдського поступу, а подруге — се таке ясне для кожної освіченої людини. Навіть колиб Денікін і Галер глибше справу вивчили, то й вониб пішли за поступом.

Такі докази зпочатку збили з пантелику червоних. Осо-

бливо, коли чухраїнці зачали класти наголос не так на сливи і спотикач, як на шлики і запорожців. Але всеж червоні рішили справу самоозначення досить хитро: рішено — що самоозначення є і що його нема. Є — коли воно червоне, нема — коли буржуйське. В чім полягав самоозначення чухраїнців — насамперед пояснив Хвильовий, як відомо — невдало. Потім — Скрипник і Вишня — так само. Потім — Фальківський і Косинка, теж безуспішно. По тих і їм подібних спробах, перед червоними стала перспектива: або признати самоозначення, але тоді витинати всіх, що його фальшиво толкували, або...

До сього другого „або“ прийшла большевицька *Правда*:

Навозну кучу розривая,
пѣтух нашел жемчужное зерно

як стоїть у Крилова.

Порпаючись в літературній спадщині Леніна, *Правда* ви-найшла якийсь досі незнаний папірус Іліча, якийсь „конспект докладу“. В незнанім ширшому заголові посланії, стояло, що — самоозначення се ніщо інше, як — „истасканный лозунг буржуазной революции“, себто — заялозене гасло буржуазної революції. Бо і до чого провадить те „заялозене гасло“? До „мелких государств“, а „мы — не за утопію мелких государств“, стоїть в конспекті Леніна. Вільсон? Міродатний не він, а Маркс і Енгельс. А вони завше „воліли мати діло з народами більших розмірів“. В 1840-х роках мин. віку самоозначалися і стреміли до національної свободи якраз не „дрібні народности, а великі“, як Італія, Німеччина. І йшло там не про „росчлененіє“, а про „сліяніє“ частин. От якби чухраїнці були „крупним“ народом, то що іншого. А так — по відкрайні північної Чернигівщини, Вороніжчини, Кубані і Криму — якийжето „крупний“ народ? А коли не „крупний“, то не треба й рипатись, ані покликатися на Маркса і Енгельса, ні на „истасканный лозунг“. Бо поступ не в „росчлененіі“ а в „сліянні“!

Денікін — був проти самоозначення, а *Правда* — за самоозначенням. Хоч заложення, з яких виходили — були зовсім ріжні, але висновки ті самі! Звідки сей фокус? Але коли приглянемося тому фокусові ближше, то побачимо, що й заложення не були вже такі зовсім інші... Зачалося самоозначення серед еспанських народів. І відразу сказали їм „зась“: і червоні, і білі. Антонов з Розенбергом і *Последнія Новости*. І то з однакових причин. Так пише Дон Амінадо в газеті Мілюкова про еспанські події:

...И опять повторяется быть бытия
Человечества путь светозарный:
Возвращается ветер на круги своя,
То есть прямо на Киев товарный.

Не гудит телеграф, не звенит телефон
Умолкает навек водочапка,

А потом, так сказать, после прений сторон
Происходит всеобщая стачка..

И какие-то люди куда-то бегут,
И скрываются в сумрак вечерний,
И чрез каждые десять минут
Отделяется десять губерний.

И сплошная слышна канонада окрест
И стрельба по парадным подъездам,
И уже на заборах висит манифест:
— „Хай живе Барселона с уездом!“

І заклопотаний єдинонеділимський віршомаз щасливо мріє про той час, коли то, як на Україні, прийде Муравйов на білим коні і „прекратит безобразіє“, коли

Уцелєвшіє флаги складуться в музей,
Манифєсты — в архив, на подшивку...

Марити про самоозначення губернії або повіту? „Мы не за утопію мелких государств“! — сказав Ленін. І його клич лише повторяє його буржуазний ворог-приятель паризький Дон Амінадо з Рязані чи таки з нашої Голтви. Виходить, що заложення у білих і червоних — коли йшло про Бардельону іберійську чи иншу — таки були однакові!

І знову — дивне диво! Так само як аргументацію білого генерала Денікіна повторив — йота в йоту — голубий генерал, так аргументацію Маркса-Леніна-Последних Новостей повторяє — йота в йоту — другий наш приятель, приятель наших консерватистів, автор *Конструктивной политики на Червоній Руси*, якого статті в українським перекладі навіть *Нова Зоря*, як свого співробітника містить. На перший погляд стоїть він дуже далеко від конструктивних поглядів генералів. Але пізніше показується, що стоїть близько не лише до них (хвалить єн-децію за те, що скріпила духа і взагалі...), але й до... Леніна.

Без жартів! Ленін писав, що творити окремі нації могли ще італійці і німці (в 1840-х роках), але не „мелкіє народы“. Для „мелких“ — се глупа утопія...

Точнісінько так пише і „конструктивіст“: фільольогічний націоналізм, фільольогія, як „підстава буття народу“ ще уйде для італійців і німців, але для інших — се нісенітниця!

У випадку Італії або Німеччини, писав Ленін і Маркс, „фільольогічний націоналізм“ тому був допустимий, що провадив не до „росчлененія“, а до „сліянія“... Так само пише і „конструктивіст“: фільольогічне самоозначення було допустиме в країнах „між Реном і Одером“, бо „уможливлювало створення більших людських суспільностей“, („крупних“ — як казав Ленін). Деіндеж — ставало воно відразу не „лучником“, а „чинником розкладу“ (духового „розчлененія“, замість „сліянія“, як казав Ленін).

Для „конструктивіста“ фільольогічний націоналізм — був

вигадкою англійсько-саксонської пропаганди, для Леніна і для Дон Амінада з Мілюковим — „истасканным лозунгом“ буржуазної революції, гаслом реакційним, шкідливим і недопустимим. Асиміляції, річ ясна, вони не пропагують, але — Тичина і Масютин — пожалуйте і овшем! „Не явно і не крикливо“, але всеж! Як казав Денікін: щоби „думали, відчували і вірили“, як він.

А з того ясно, що при всіх тих інтерпретаціях „реакційної“ засади, — наш „запорожець за Дунаєм“ поживився — як то кажуть — як пес макогоном.

Хоч верть круть, хоч круть верть... Одні казали: ніяких „мелких“ і ніякої фільмології, ні взагалі, ні зокрема, і се було бодай ясно. Але другі говорили: взагалі так, але зокрема — ні. І се було неясно — для всіх патріотів, які уважали, що світом повинна правити логіка, загальна справедливість і всесвітній розум, і які, мов та жаба, все підставляли ногу, щоб і їй, як коня, підкували. Се було розпачливо.

Хтож має рацію?

Я гадаю, що обидві сторони — з своєї точки погляду — мають рацію. І запорожці за Дунаєм, і ті, що їх уважають за „мелких“, не вартих уваги. І на се є одинока рада: коли жаба хоче, щоб її підкували, повинна стати конем.

Вже чую дружній хор наших ропух: що називати жаб жабами — се непошанівок для рідних жаб'ячих традицій; що се значить — калати власне болото; що фантастична утопія — вірікатися свого рідного, жаб'ячого і хотіти взоруватися на чужинецьких візирях іншої — кінської — породи!

Але на се нема ради: хай кумкають, але хай не заважають іншим вилізти з рідного болота, де повуха сидять Тичини різних мастей.

М. Л.

З пресового фільму

Карпатська Молодь в Севлюші (ч. 8—10) приносить статейку *Другий президент* — не думайте, що президент Центральної Ради чи Директорії, ні президент чеської республіки. А тутже під статею—афоризм: „Брак віри у власні сили — се найнебезпечніша хвороба для життя нації!“ А на останній сторінці — заклик передплачувати *Карпатську Молодь*, яка... „будує, виховує, веде“... Куди веде? До чого і до кого?

Відродження містить заяву головної ради т-ва *Відродження*, в якій знаходимо сенсаційну річ. А саме, що передостаннє число місячника т-ва — „появилось поза відомом і проти виразної волі теперішньої головної ради“, що „з організаційного погляду се факт недопустимий“, а „з огляду на свій зміст (полемічні напади на особи) се число для

т-ва некористне, з огляду на надзвичайні кошти (збільшений об'єм та значно побільшений наклад) наразило воно т-во на зайві втрати".

В перекладі на зрозумілу мову, виходить, що редакторка *Відро-дження* пані д-р С. Парфанович — проти волі ради т-ва, щоб звести порахунки з немилими собі особами, дозволила собі, наражаючи т-во на надзвичайні кошти, видати в чисто особистих цілях число місячника т-ва без відома і проти волі ради т-ва. Як бачимо — анархізм і отаманія чистої води (яка розпаношується в нас якраз серед тих, які зрания і звечера кричать про святі засади демократії). Пані д-р С. Парфанович іронізувала з приводу „приватних“, „особистих“ літературних підприємств. Але приватні підприємства так і кажуть, що вони приватні. А пані д-р С. Парфанович — з громадського органу, з органу товариства — зробила свій приватний орган та й ще, як тепер показується, під фальшивим прапором.

—

Варшавський *Северний Кавказ-Simali Kafkasya* (ч. 34) приносить статтю про „Реформу“ абетки в Кабардино-Балкарії. Большевики надумалися „перевести кабардинську абетку з латинської на московську основу“. Ще недавно такий перевід уважався, в большевицькій таки пресі, за „прояв великодержавного шовінізму“, а вже тепер переводять. Ініціатори сеї „реформи“ без сорому признаються, що видумали її тому, що латинка „утруднює засвоєння кабардинським народом російської мови і російської культури“. Автор статті завважує, що „російщена абетка ще більше скріпить становище русифікаторів в Кабардино-Балкарії і взагалі на Північній Кавказі“; що ся „реформа“ — є лише „підготовкою переходу на російську абетку торських діалектів Північного Кавказу“, та що „російська абетка взагалі улекшує просунення російської культури в „інородчеське“ середовище“. В сім відношенні большевики точно малпують православних місіонерів, що за царату ще пописувалися серед „інородців“. І так царський місіонар Ілїнський, що ніс „освіту“ народам Ідел-Урала і Туркестана, уважав, що російська абетка є засобом для вигіднішого засвоєння „інородцями“ російської мови і російської освіти, а через се й — для об'єднання різних чужинних племен, що заселяють Росію, з пануючим російським народом“.

Коли кавказці всіма силами опираються заміні своєї абетки на російську — то очевидно мають рацію. Так само як українці, коли бажать залишити собі кирилицю. Бо у нас справа не стоїть, під тим оглядом, так просто як в Японії або в Туреччині.

—

Велику статтю про автора *Полтави* приносить не лише російська і москвофільська преса, але і *Нова Зоря* (ч. 32). Свідома, що робить се безпотрібно, редакція дає примітку: „серед деяких кругів української суспільности панує погляд, що се доказ патріотизму, не цікавитися найвизначнішими умами народів, з якими суперничаємо. Сей погляд очевидно хибний“. Крім кількох застережень, стаття повна похвал і ставить Пушкина поруч найбільших „світлич поетів“. Ми не думаємо, щоб було доказом патріотизму „не цікавитися найвизначнішими умами народів, з якими суперничаємо“. Але чому серед сих народів вибрано якраз російський? Роковини? Алеж тих роковин є досить і для геніїв інших, не російських народів. Серед „найвизначніших умів народів“ припадає напр. на сей рік — 125 літ від дня уродження Дікенса, 100 літ з дня смерті Леопарді, 110 літ від року смерті Бетговена, 200 літ від року народження славного автора *Павла і Віржинії* — Бернарден-де-Сен-Пера, 30 років від смерті Кардучі і пр. Чому ж вибирати з них якраз москаля, та ще й ворожого нам? Доказом українського патріотизму ані об'єктивності се напевно не є. Так само як і безперервне годовання своїх читачів марними творами Зоценка, теж одного з „визначніших

умів" того самого російського народу, без якого культури деякі наш земляки абсолютно не можуть жити...

Крім того Пушкін є автором кількох дуже фрівольних (як сказав би *Нова Зоря*; „неморальних“) віршів і антирелігійної поеми *Гавриїлєда*, яких *Нова Зоря* не вибачила би нікому Шевченкові чи Франкові якби вони їх написали. Зрештою сама *Нова Зоря* признає, що Пушкін, був „вольтеріянець, богохульник і атеїст“. Але для адорації Пушкіна — це не шкодить: рутенець все був вихований в нім пошанівку до чужих великостей...

Статтю Ортеги і Гасе, переложену в *Вістнику* — передрукувала з нашого місячника *Воляное Козачество* (10 V 1937). Правда, що новоповстаючі держави „спочатку боролися з різними расами і мовами“, правда і те, що найважливішим державнотворчим чинником є динамічні сили ядра, з якого повстає нація. Але національна ідея, яка не має дінамічної сили — ніколи нації не створить. Якраз — на нашу думку — такий випадок заходить при творенні „козачої нації“, ідеї штучної і нежиттєвої.

Сонечко, що виходить в Рівнім на українській мові (хоч зрештою з українством мало що має спільного) — приносить в ч. 15-16 *Легенду про жайворонка*, підписану Г. Рудніцка. Спішімо повідомити шан. авторку, що її легенду — в дуже некультурний спосіб — сплігювала Сельма Лягерлеф. Щоби подібні звичаї в літературі не ширилися, пані Г. Рудніцка повинна проти сього плягіату запротестувати.

В *Соціал-Демократі*, подебрадським органі наших с.-д. генералів без армії — (пп. Ісаака Мазепи і Феденка) в ч. XIX знаходимо миле листування поміж п. Іс. Мазепою і Вол. Винниченком, якого п. Мазепа називає — „вельмишановним Володимиром Кириловичем“, а на листах до нього підписується — „з правдивою пошаною“. Але се не важне. Важне чергове „визнання віри“ Володимира Кириловича: „...заявляю, що колиб Москва знову змінила свою національну політику, колиб хотіла в житті здійснювати свої декларації, себто колиб гварантувала Україні дійсну самостійність і дійсний союз рівних державних організацій, я не робив би собі ідола з опозиції Москві й подумав би над тим, чи не корисніше для інтересів українського колектива (слово „нація“ не проходить через уста Кириловича — М. Л.) прихильно прийняти таку зміну московської політики“... Надзвичайно цікаво, що Винниченко досі думає, що большевики пишуть свої декларації на те, щоби їх здійснювати, а не на те, щоби дурити ними дурнів (хочби і соціалістичних); характеристично, що Винниченко все ще не може обійтися без „союзу“ з Москвою; що ще вірить, що Москва — оттак ні сіло ні впало — з любови до соціалізму захотіла би дати Україні самостійність. А ще характеристичніше мабуть, що колиб московський уряд — змушений якимись обставинами (грізба війни або що) видав би якусь нову відозву в дусі відозви пок. великого князя Миколи Миколаєвича до поляків в 1914 р. — то Кирилович зараз би в неї повірив, як досі в такі відозви вірив і знову побіг би підтюпцем до своєї укоханої Москви... Має за що п. Мазепа „шанувати“ його!

Ю. Студинський в *Ділі* (14 V) пише що нічого нас не обходить, хто в Іспанії переможе; що „всі ті події в Іспанії готові мати для долі України таке саме значіння, як і мала для нас ...етіопська справа“... Даремне большевики в своїх виданнях напр. в *Досвітніх Огнях* (гл. *Голос* ч. 19) пишуть, що „на окопах Мадриду рішається доля не тільки Іспанії... Се наша рішається доля“ м. і. і доля большевицького панування над Україною, — се для п. Ю. Студинського не має значіння. Він мабуть думає, що нам все одно, чи напр. в Іспанії, а за нею у Франції, або в Італії — колиб вона програла війну в Етіопії — розпаношився б большевизм, чи ні... В чіх інтересах кольтортувати такі думки?

Бібліографія

Ол. Бабій *Останні* Повість з визвольної війни В-во Сад ч. 2 Львів 1937 16^о стор. 217.

Перед нами третя повість Бабія. Автор зазначив час і місце написання цього твору — тому не можна думати, що *Останні* писані прихапцем і з поспіхом віддані до друку. А проте в останній Бабієвій повісті бачимо легковажний підхід до творчості. Знаємо, що автор „свідомо“ не доцінює мистецької вартості літературних творів — та се найважливіша його творча помилка, бо його твори не можуть належно впливати на читачів, не можуть мати тієї ідеологічної вартості, якої домагається від них автор.

Останні — се повість про наших москвофілів. Четар Зазуляк „втратив колишню віру в Святу Єдину Росію“ і відійшов у „ліпші світи“ при допоміг свого револьвера. Його наречена, Надя Вишенська, пішла іншим шляхом: вона бачила на Україні геройські змагання нашого війська й стала українкою патріоткою. Як бачимо, то в повісті треба було належно потратувати психологічну сторінку — а тут постать Зазуляка нарисована автором невизначно і не на першому плані. Головне місце в творі зайняв сотник Орлич. Виглядає, що автор не мав відваги зайнятися самим Зазуляком, тільки малює цього героя при допоміг Орлича: мовляв, дивіться, як повинен виглядати дійсний герой. Боїться автор і безпосереднього малюнку подій: Бабій дуже часто тільки здає леку реферує, як то воно було. В такий спосіб автор може уникати боїв, а малювати загальниково похід наших армій на Київ 1919 року. Подібно буває і в дальших подіях. Найслабшою рисою Бабія в сій повісті — се брак розповіді. Читач легко зрезигнує з хронікарської докладності, якщо матиме перед собою кілька справжніх сцен, картин і описів, що краще представлять йому характери персонажів, як довгі балачки героїв та реферативний скорот автора, з віддалі описуваних подій.

Автор не думає над тим, яке значіння та яку роль мають сповнити поодинокі мотиви в його творі. Візьмим таку „дрібницю“, як те, що Бабій на 119 стор. написав про большевицьку „тарашанську“ дівізю. Автор пише, що вона „складалась зі самих українських селян“ (!). Чи воно справді так було? Та навіть якби воно була й правда — то ніяк не розуміємо, на що автор згадує про се. Се большевицько-московська „правда“, мовляв, самі українці „не хотіли своєї держави“ — тільки боролися за владу московських „трудящихся“ — противорічить тому, що автор написав на початку твору: „З сіл, з лісів, з гушавин, з житнього й пшеничного моря на полях, з поза кожної межі і скиби, виростає повстанець з крісом у руці. Старі, діти, жінки — всі пішли у повстання“ на большевиків.

Ся нібито „дрібничка“ тісно в'яжеться з авторовим поглядом на події на Україні в 1919-20 роках. Чи се була московсько-українська війна, чи, може, тільки соціальна революція? Сотник Орлич, хоч непримиримий ворог Москви — то все таки міркує, що „і в революцію треба остати людиною“. Гадаємо, що вже найвисший час дивитися на ті часи, як на війну України з Москвою, бож так воно справді було. Сю роздвоєність бачимо і в психіці Бабієвого героя: Орлич не дивується, що селяни „такі люті на комуністів“, таж комуністи палять села, „дітей кидають в огонь... селян катують“. Та сам Орлич не розстрілює зловлених большевиків, бо „і в найбільшій тьмі прагнемо хоч одного проміння“, бо і „в революції треба остати людиною“. Так якби ся „людяність“ не виряджувала величезної кривди — людям.

Автор писав повість три роки; мав він тоді різні фабульні задуми. Один з них — Орлич підчас зимового походу йде переможно зі своїм повстанчим загonom через Правобережжя в напрямі Києва — так читаємо на 131 стор. повісті. Та авторові треба було стрічі Орлича:

з Надею Вишенською в Києві: і ось вже на 134 стор. бачимо, що герой сей в неволі у большевиків, пізніше втікає з неї, довго блукає по Україні, дістається до Києва, а загоном його командує поручник Дуб (стор. 139). На 147 стор. знова стрічаємо Орлича, хоч не знаємо, яким чудом звязав він коло свого відділу — бо на 161 стор. бачимо, що героєм сей аж в Києві „довідався, де перебували його повстанці“ і на основі сеї інформації „віднайшов свій загін“.

„Його повстанці обнімали як брата, та раділи, як діти батьком:

— „Ми вже були певні, що ніколи вас не побачуть наші очі!“

Читач порівнює те зі сторінками: 131 і 147 — і не знає, що воно має означати. Ми поможемо йому зрозуміти сю плутанину, та чи вона допустима в творі, якщо автор поважно дивиться на свою повість? Автор, певно, мав кілька композиційних комбінацій і пов'язав їх так необачно, що вийшло протиріччя, герой його був одночасно в Києві і поміж повстанцями.

Бабієва мова без будь-яких мистецьких прикрас. На початку твору автор ззчав стилізувати мову численними епітетами („полеві дороги безконечні“, „пшеничні лани колосисті“, „люті бої криваві“, „небо блакитне безкрає“) — пізніше забув, здається, про сей стилістичний прийом.

Автор повинен уважливіше ставитися до своїх творів.

Л. Граничка

1) Володимир Дорошенко *Українська Національна Бібліотека*. Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Львів 1936. 16^о стор. 23.

2) Франц Коковський *Лемківська слава*. Оповідання з часів татарських нападів. Бібліотека для молоді *Ранок* ч. 2. Видавець Іван Гиктор Львів 1937 16^о стор. 32.

3) В. Ковальчук *Русалка*. Сценічні картини з приводу 100-ліття появи *Русалки Дністрової* (1837—1937) з 7 образками і 2 нотами пісень. Львів 1937 В-во *Просвіта* стор. 48.

Володимир Дорошенко — се душа Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. В своїй книжечці подає історію сеї бібліотеки, показує її зріст, вичислює її опікунів і жертводавців — та показує, які скарби містять ся наша справді Національна Бібліотека. Найбагатше джерело прибутків — се дари, себто поміч самого українського громадянства, далі обміни, а на решті купівля. Сьогодні має бібліотека около 250.000 — а при кінці першого року свого існування (1894) було всього 600 чисел. Автор горяче звертається до всього українського громадянства, щоб і далі пам'ятало про сю скарбницю нашої культури, яка сповняє таку важливу роль в нашому культурному житті (в 1935 р. визичено з сеї бібліотеки 35.812 томів!). Повинні про неї пам'ятати всі позакраєві видавництва, головним чином американські та європейські еміграційні — і надсилати всі друки, в якійнебудь мові, що мають хоч щобудь спільне з життям нашого народу.

Ф. Коковський оповідає, як три малі лемки вратували село перед татарською навалою. Книжечка ілюстрована Едв. Козаком. Є се друге число Бібліотеки для молоді *Ранок*. Читаючи сю цікаву книжечку, думаємо про те, чи не требаб нашим письменникам, що пишуть для дітей (та не тільки для дітей!) — братися і до таких тем, де ми також щось здобували. Героїзм можна показувати не тільки тоді, як нас різали й нищили татари... В проспекті сього видавництва ще одна історична книжечка і... знову про „зруйновання Січі“. Алеж Запоріжжя найкраще боронило Україну, коли нападало на Крим і Царгород.

В. Ковальчук написав сценічні картини про працю *Руської Трійци*. На сю *Русалку* не можна дивитися, як на драматичний твір. Се радніше інсценізації до деяких творів тогочасних письменників. В передмові пишеться, що автор хотів представити бо-

ротьбу народного елементу з людьми, що не вірили в національний розвиток. Та чомусято Ковальчук боявся хочби в одній сцені поруч себе поставити ці два ворожі табори. В нього на сцені тільки чергуються ці два табори — і деж тут елемент боротьби? Самі розмови, хочби й живцем передані з джерел — се ще не драматичний образок. Гадаємо, що й сльські глядачі радо зрезигнувалиб з історичної вірності та всебічності, якби побачили перед собою справді живий, боротьбою насичений, драматичний твір.

Л. Граничка

Богдар Жарський *Кучеряві дні* Поезії В-во *Голос знад Буга* Сокаль 1936 стор. 32.

Не знати чому імя і прізвище і заголовки з малої букви. Для оригінальності? Оригінальність має бути в змісті, не в буквах. Головні теми в збірці — патріотизм і кохання, але трактується їх трохи однотонно. Майже на кожній сторінці — про жагу і жагучість. В одній вірші (стор. 6) — на 19 рядків — лише одна точка, в кінці. Се трохи втомлює. В патріотиці замість сильного почуття — „кимвал бряцаючий“: „трімка яса залізних чот імперії нової“ (стор. 20), або „грімкий салют смаглих конкістадорів“ (стор. 24). В сей бубен вже бив Косач, так само без успіху. Еротика — трохи „дригиничівська“ або незабутнього Бобинського: передусім „еталяж“ — про „легінів тугих і поночі жагучих, що кріпко пригортають і цілують лясно“ (стор. 6), то знову „легіні тугі і повнобедри“ (стор. 7) — чи се ідеал мужеської краси? Не можна сказати, щоб дуже нові були образи — хлопців „з закоханими і дужими очима“ (стор. 8), або „палких дівчат“ (стор. 10) чи їх „трудей пружкоспілих“ (стор. 16). Трохи вульгарно.

Висока башта із полинялим дзигаром

У синє небо пристрастю влялася списа.

А сонце на сніду мідяність бляхи жарить

І опари знад Буга піднялися.

Ледві чи в сім можна бачити поезію.

Р. О.

Петро Коваль-Степовий *До схід сонця* (поезії) Збірничок друтий накл. В-ва *Рідний Колос* в Луцьку 1937 стор. 32.

Найбільш зарозумілий і певний себе народ на світі — се графомани. Коли графоман напише кілька римованих рядків на нуту „грає-воропає“, то конче знайде видавця, а видаючи свої „твори“, конче дасть на першій сторінці свій портрет.

Безперечно до таких авторів належить і п. Петро Коваль-Степовий:

За селом вночі горіли

На Купала вогоньки,

Через полум'я стрибали

Жваві хлопці і дівки.

А з ними стрибає отак і автор аж впродовж 32-х сторінок малої вісімки. Є тут і про опікуна народу, що

І освіту і свідомість

В українське ніс село

Та підносив там все цінне,

Що придушемо було...

Є й про „молодого козаченька“, що його

Жаль безмежний огорта',

Що вродлива Україна,

Долі кращої не зна.

Є й на „супільно-громадські мотиви“, як сам автор — щоб не було непорозуміння — вияснює, якто:

Серед молоді всесвіту
Скрізь почався сильний рух:
Розвивають спортом тіло
А наукою свій дух...

Є й про Лесю Українку, якто вона

Рідний ґрунт насінням добрим щедро засівала,
Для України і народу жила і співала.

Не знати, чому автор задовольнився лише 32-ма сторінками? Такої віршованої січки можнаб написати і на 320 сторінок. Чи може видавця не було? То хай звернеться до каменярів *Громадського Голосу*. Такі „поезії“ то для радикалів правдивий скарб.

—ах.

Heinrich Koitz — *Stilles Licht — geliebtes Land...* Roman Paul Neff Vlg. Berlin 1937 S. 365.

Автор цього роману знаний нам з другої своєї книжки *Am Rande des Osten*, з якої витяги містила свого часу українська преса. Книжка, що лежить перед нами — се властиво не роман, а — скорше — газетний репортаж з трагічних днів, які переживала Україна в 1918-20 рр. Починаючи від підготовки повстання проти гетьмана і кінчаючи польською і денікінською навалами 1920 р., автор намагається зафіксувати на своїй фільмовій стяжці всі найважливіші події на Україні тих часів. Головні його герої — се чоловічі постаті української армії на чолі з отаманом Симоном Безручком. Репортаж переплетений ліричними рефлексіями, але в правдивім сенсі слова се всеж таки репортаж. Дієві особи в нім — пересуваються мов тіні. Щось їм бракує, щоби встали перед читачем мов дійсно живі — з крові і кости — істоти. Автор співчуває боротьбі України, зрозумів її, але — сприймає ту боротьбу чисто розумово. З „роману“ не дмухне на вас ні гаряче повітря тої неповторної чудесної доби, ні барвіста богата природа тої пишної країни, ні виразисті постаті, що вона видала. Не відбився в романі і приголомшуючий образ вулканічного вибуху конфліктів, яких тереном була тоді Україна; конфліктів найрізномордніших сил, що йшли знищити одна одну, конфліктів — націй, клас, груп, людей і партійних клік. Є лише сумлінний хронікарський звіт з подій. Кілька сторінок Хвильового, Антоненка-Давидовича, Косинки (незалежно від їх наставлення) — дасть нам більш імпозантний і яскравий образ тих подій. А навіть автори-чужинці, що теж ворожо дивилися на українську революцію — як Булгаков (*Дні Турбіних*) або Косак-Щуцька (*Пожога*) або Бражнюк — дають нам більш хвилюючий, більш широкий, а сказавби діаметричний і — більш демонічний образ тої, ні з якою иншою незрівняної епохи. Не знайдете рівнож в романі Коїца так маркантно і з розмахом вирізьблених постатей як напр. маркіза Лятенана (*Гюго — 1793-ий рік*), вандейця де-Туша (*Барбей д'Оревілі — Шевальє де Туш*) або хочби Богуну (*Огнем і Мечем*) чи Бульб (*Тарас Бульба*), не кажучи вже про постаті Шевченка. Деякі дрібні пасуси свідчать, що автор не знає України і не відтворив її як слід в своїй творчій уяві. Напр. він говорить про „цибулясті вежі“ церковці в українським містечку (стор. 87), про „коси“, (не обрізани), з якими йшли наші селяни на повстання (стор. 98), або навіть про „довгі (?) австрійські полеві плащі“ (стор. 94) — се очевидно дрібні помилки і не в них суть. Не тільки помилки але й фантазію допускав напр. А. Дюма в своїх *Трьох мушкетерах*, але — затримуючи при тім пристрасне напруження і характер цілої доби і вдачу людей. Подібної рекомпензати не знаходимо у Коїца. Такі окреслення, як — „українці билися як леви за останній клаптик рідної землі“ (стор. 266), або „а потім совітські агенти почали конфіскувати без розбору збіжжя і худобу; відразу повстали цілі села, земля упливала кровю“ (стор. 170) — се все звіти, не образове уявлення, якого вимагає повість. Автор не показує, а оповідає, при чім оповідає як постороння особа. Не видно в романі того осередку, тої центральної волі, яка — з своїми плянами, замірами, посуненнями — змагається з безлічю пе-

решкод. Але поза тим всім — книжка безперечно спричиниться до популяризації українських змагань серед німецьких читачів. При книзі є дві мапи — але не тої доби, про яку пише автор, а сучасної.

Р. О.

Роман Брут *Січові стрільці* В-во *Проміні* Львів 1937 стор. 32.

Романів Богдан *Револуція на Україні* зшиток перший В-во *Проміні* Львів 1937 стор. 32.

Брошурка Р. Брута написана досить звязло і досить добре відає настрої, з яких зродилося стрільцтво та його ролю в нашому житті, оскільки на се позволяє невеликий обєм брошури. На річ браку місяця треба віднести і конспективність викладу, особливо деяких подій, які вимагалиби для необізнаного з ними читача ширшого обговорення.

Про другу книжечку — Б. Романова тяжко щось сказати, бо се лише перший зшиток. Але треба підкреслити дві засадничі помилки. Оповідаючи про українські організації під царатом перед війною, автор підносить — опріч УНП (Українська Народна Партія) — братство „Тарасівців“ і — мовчанкою поминає РУП. Тимчасом безпорівнянню більшу і важнішу ролю, і в ідейнім, і в політичнім житті України відіграла Револуційна Українська Партія аніж „тарасівці“, яких ролю — *post factum* — взагалі сильно перебільшили. Скористаємо з якогонибудь виступу на сім місці правдиве обличчя сеї групи, якою вона була в записках і в очах її творців, а не в очах її пізніших глорифікаторів. Як відомо наддніпрянці „Тарасівці“ опублікували своє *Визнання віри* в *Правді* (1893 р. ч. 4 стор. 201). В сім „Визнанні“ ще дуже багато космополітичного драгоманівства і соціалізму. Там ще доказується, що „хто утисками знищує націю, той тим самим вельми шкодить загально-людському поступу“; що се повинно бути зрозуміло „для кожного освіченого чоловіка“. Скількиж-то патетичних відозв посиляли українці — в ім'я сих гасел — пізніше до російської демократії або до соціалдемократії! Є в сім „Profession de foi молодих українців“ і заява, що вони є „космофіли“ (космополіти), а як такі „люблять усіх людей“; що вони мусять боротися з царатом і як українські „націонали“ і як „загально-російські інтелігенти“ — що теж тхне тим самим українофільством, від якого „молоді українці“—Тарасівці намагалися відірватися духово. Тхне тим самим українофільством і заввага, що боротьба з царатом повинна вестися „не вогнем і мечем, а духом і розумом“. Ів. Липа в своїх споминах згадує, що „Тарасівці“ мріяли про самостійну Україну, але — як пише — „прилюдно і отверто сеї справи не ставили“ (*Письмо з Просвіти* 1922 ч. 11-12). Зрештою не в самих гаслах суть, лише в цілім емотивнім наставленні, яке — як бачимо — було у великій мірі наставленням драгоманівського українофільства. Зрештою навіть в *Визнанні віри* говориться про щось інше. Читаємо там: „ми стоїмо за повну автономію“, „за дрібну децентралізацію“, за „федеративний лад“, за те, щоб „єднатися з поступовими московськими гуртами“. Се автори *Визнання* називають — своєю „максимальною програмою“... Не недоцінюємо ваги такої програми для тодішніх часів, але не треба її перецінювати і підсувати тарасівцям ідеї і програми, яких вони тоді не мали. Їх патріотизм — був ширший і патетичний, але напаянні його були дуже загальникові, а характер діяльності Тарасівців — був чисто культурницький. Вони мріяли про „національне визволення народу“, домагалися — вживати скрізь української мови, навчати до року сеї мови бодай двох неписьменних, улаштовувати шевченківські свята; робили поїздки на могилу поета, присягали „віддати все життя Україні“, „бути вірними своїму народові“, виховувати діти по українськи, робити з них „стихийних українців“ і ширити українську літературу з Галичини, як напр. *Кобзаря* або *Кайдасевичу Сімо*. При чім підкреслювалося, що „діяльність наша (Тарасівців) здебільшого буде покищо культурно-просвітня“. Або як згадує Іван Липа в споминах в *ЛНВ* за 1925 рік — „ми вивчали народню

мову, робили різні записки, цікавилися піснями, побутом... записували етнографічні матеріали, читали по хатах українські книжки, робили театральні вистави. Що до соціальної програми — то вона була далека від всякого націоналізму — се була „націоналізація землі (як тепер у соціалістів-революціонерів)“. Правда, тепер — майже по пів сотні літ — дехто намагається представити справу так, що деякі уступи *Визнання віри* були написані ким іншим, не Тарасівцями і не відповідали їх думкам. Але таке твердження цілком безпідставне і бездоказове. Зрештою і характеристика головних Тарасівців, яку дає Іван Липа (*ЛНВ* 1925 ч. VII-VIII) зовсім згоджується з їх драгоманівським наставленням. І так: Дмитро Дробиш був „людина м'якої вдачі“, Кривко — теж „людина надзвичайно м'якої вдачі, чуйної душі, гуманного світогляду, що межував з тодішніми толстовцями“. Подібного психічного наставлення був і Іван Липа, як свідчать його письменницькі твори.

Великої діяльності Тарасівці не могли розвинути, бо Яценко хутко вмер (як подає в споминах Іван Липа), Кривко — застрелився, Дробиш — „осівся як хуторянин“, Столдик — став ветеринаром, Бурлюк — перейшов в Москву, Зозуля — присвятився виданню легальної популярної літератури, не політичної, Базькевич — „закопався в спеціальну свою роботу і потрохи зник з обрії не тільки політичної але й громадської діяльності“. Не можна врешті-решт говорити і про „процес Тарасівців“, бо їх хутко — по кількомісячній слідчій арешті — випустили з в'язниці. Крім того „більшість арештованих були непричетні до тарасівської організації, хоч були між ними і члени її“. Обвинувачували їх не за „державну зраду“ чи самостійництво, а за „україно-фільську пропаганду“ (*Дажбог* ч. 4 1935).

Не хочемо применшувати значіння — на свій час — тарасівської групи. Але підкреслюємо, що абсурдно робити „першу зв'язь українського самостійництва“ чи націоналізму з сеї культурницько-соціалістичної групи патріотів. Іван Липа сам пише, що по Тарасівцях — прийшла „молода, свіжа, бад ора“ організація, РУП (*Правда* 1893 ч. 4). РУП — се була організація виразно політична, виразно самостійницька — і коли не назвою — то духом виразно націоналістична, яка відіграла велитенську роль в кристалізації політичної думки на Україні і великого масового національного руху: перші селянські розрухи на Полтавщині і Харківщині 1902 р. — були прольогом революції 1905 року... Той хто поставив „отверто і прилюдно“ справу самостійності України в цілком націоналістичному дусі — був один з провідників РУП — Міхновський, а писав він свою брошуру *Самостійна Україна* (1900) не як Тарасовець (як помилково твердить п. Богдан Романів), а як член РУП і з її доручення. Ось факти, про які не повинен забувати, хто береться писати популярну історію революції на Україні.

М. Л.

Беніто Мусоліні *Доктрина фашизму* переклав М. Островерха з передмовою Б. Крацєва Львів 1937 стор. 32.

Книжка — палючо актуальна у нас: для того, хто її вміє читати. Коротким, ляпдарним стилем, творець практики і доктрини фашизму скреслює основні підстави своєї доктрини. Найважливіше в фашизмі те, чого ніяк не можуть зрозуміти його хулители в Галичині, — се те, що фашизму ніяк не можна зрозуміти, „якщо не будемо дивитися на нього з точки погляду його загальної постави до життя, його духового концепції життя“. Суть сеї концепції? — погорда вигідництва, обовязковість, „життя поважне, суворе, релігійне“. Заки стати „системою правління“ — був і є фашизм „передовсім системою думання“. Все в фашизмі зосереджується в державі. „Поза державою немає ні одиниць, ні гуртів“. Тому фашизм проти соціалізму і клясового синдикалізму, проти демократії. Бо — знову така актуальна для нас формула — „не раса, не округ, географічно виділена, але рід зєднаний історичним роз-

витком, многота обєднана одною ідеєю" — творить націю. Фашизм хоче переробити не форми людського життя, „але зміст, людину, характер, віру". Спершу у фашизмі — „доктрини — пишно сформульовані, з поділом на частини і параграфи може й не було. Та щоб її заступити було щось рішучіше — віра"... Знову правда, з якої глузують всі наші доморослі противники „заграничних візріців", не розуміючи всієї глибини сеї правди... Фашизм „любить життя", стремить „до вивищення, до здобування". Брошура зводить генеральний бій з вивітреними ідеями паціфізму, демократії, класової боротьби і ліберальної держави, з ідеями XIX віку, віку занархізованої одиниці, протиставляючи йому — дисципліну, потребу керми, ладу, авторитету і експанзії своєї раси.

Сформульована коротко, яскраво, зачеркуючи масу палючих питань сучасності — книжка повинна спричинитися до зацікавлення нашої публіки великою духовою течією і рухом, що поволі огортає — в різних формах — цілу Європу.

Р. О.

Від Адміністрації

Дякуємо всім, що прислали привіти і побажання з нагоди свят.

Вп. Ст. Зошук Познань; А. Юревич книжки не прийняв.

Бібліотека УПТ Яворів; винні нам за *Вістник* зл. 250 ще з 1936 р. (В 1937 р. дістали за п'ять книжок *Вістника* і а conto *Квартальника* 1 зл.)

Вп. І. Близнак, на Ваше поручення ми вислали книжки інж. Андрієві Залуцькому в Жовкві; книжки нам не вернули, однак упіменення про заплату вертають з написом „адресат незнаний".

Нашому дотеперішному заступникові в Празі (Чехія) інж. А. Зубенкові, що за браком часу зложив заступництво дякуємо за безкоштовне і совісне заступництво нашого видавництва на протязі кількох років.

Заступництво на Прагу обняв п. Кость Мельник Praha-Nusle Vila Bělka.

Признана книжкова премія за діяльність в 1936 р. слідуючим заступникам: Ст. Симко Познань; В. Боровик Львів; Дир. Л. Киселиця Румунія; інж. А. Зубенко Прага Чехія; Е. Чупрун Вільно; Мгр. В. Бородач Ярославщина; І. Орлик П. Америка; С. Зошук Коломийщина; Н. Юрчинська Чортківщина; Мгр. В. Постригач Луцьк; О. Штуль Варшава; М. Винниченко Дубенщина; інж. В. Борис Яворівщина; І. Роман Ужгород — Чехія; Б. Шевченко Сосновець; М. Червинський Рогатинщина; о. Т. Волохатюк Канада; М. Шандура Станиславщина; Мгр. Т. Гаєцький Борщівщина; Б. Осідач Равщина; Б. Іваньчук Стрийщина; Мгр. Гаврачинський Золочівщина.

Признані книжки вишлемо при нагоді, або просимо віді- брати особисто в Адміністрації.

Книжкову премію за кольпортажу в 1936 р. призначимо з кінцем червня б. р.

Для перевірки рахунків посилаємо сальда належитости за кольпортаж до II кв. 1937 р. Квартальника *Вістника* включно.

Виказки довжників посилаємо нашим заступникам, просимо поургувати про заплату і заохотити до дальшої передплати.

Були випадки недоручення книжок на Волині: В. Сидорак адв. Кремянець; Г. Кушнірук Луцьк; П. Скакальський Кремянець.

Пошукуємо кольпортерів на повіти: Ковель, Турка, Броди, Надвірна, Любачів, Камінка Струмілова, Підгайці, Бучач, Рудки, Товмач.

Знижкова передплата *Вістника* на друге півріччя 1937 р. при-
слюговує лише тим, хто її заплатить до кінця червня б. р., у всіх
інших випадках треба платити по зл. 2'20 за книжку (за б. кн.
зл. 13'20).

Хто знавби просимо подати адреси таких осіб: Петро Мель-
ник студ. Львів; Др. Роман Турко Львів; Теодор Ляшовський Поморяни;
Микола Николфорчин Солотвина; Дмитро Набатич Ковель; Оробець Во-
лодимир Познань; Богдан Паливода Варшава; Дмитро Поперечний Ляш-
ковці; Святослав Гук Підволочиська; Іван Піндіур Озірна; Омелян Оси-
пенко син Сидора Гусятин; Марія Ковалюк Перемишль; Степан Радович
Спас; о. Петро Романишин Тернопіль; Константин Шевчук Болехівці.

Вже рік минув, як обіцяли кам, що вирівнають належитість:
Янаній Мельничук Білілів; Т. Поліщук Луцьк; Дмитро Набатич Ковель;
Михайло Іроденко Гірне; Кость Яримович Росільна. Заступників просимо
поургувати про заплату належитости.

Вп. Др. М. Доброміль Грималів — зл. 20 виплатили Наук. Т-ву
Ім. Шевченка у Львові.

Вп. Е. Каріак, Союз Українських Самостійників в Канаді Едмон-
тон зл. 71'88 одержали, в тім за Д-ра І. Верхомина зл. 33'28; нале-
житьсь до кінця б. року за Союз зл. 12'40 і за Д-ра І. Верхомина зл.
2'92. (Просимо заохотити членів Союзу стати нашими передплатниками).

Вп В. Недайкаша Франція зл. 28'37 одержали, (до кінця б. року
від Вас належитьсь зл. 4'63).

Корпорація „Зарево“ Берлін п. **Степан Бук** Золочів заплатив на
Ваше конто зл. 10.

Укр. Студ. Т-во Брно: п. Катерина Починюк прислала на Ваш
рахунок зл. 14.

Вп пп. М. Хлипавка Торонто с. Дзера, Канада, **П. Підгоро-**
децький, А. Бойків і І. Жураківський Франція; **М. Рішко, М. Нико-**
рак, В. Шпонтан, Бурсік і Когут — Чехія — гроші одержали, книж-
ки вислали.

Вже по видрукуванню їх імен вирівнали належитість:
Др. І. Верхомин Едмонтон Канада; Іван Гончарик Радивилів; В. Чекалюк
Станиславів; за кольпортаж: М. Бубна Милована, Б. Голяк Прилбич;
А. Хомусяк Молодиньче.

Мимо кількакратного упіменення не вирівнали належитости
за кольпортаж: Володимир Василевський Горбків 4'80; Яків Тижук
Межиріччя 24'75; Володимир Трач Опришівці 10'85; Степан Стебельський
Самбір 32'10; Олександр Степанюк Дятковичі 11'25; Роман Винник Не-
говці 14'25; Михайло Скорець Станиславів 9'75; Степан Радович Спас
14'25; Андрій Гузіль Коропуж 4'13; Нестор Ріпецький Сокаль 14'60; Дми-
тро Поперечний Могильниця 16'90; Віктор Прокіп Ролів 5'25. За *Вістник*
і *Квартальник*: Богдан Мітрінга Петриків 4'50; Антін Мельник Корчин
1'50; інж. Юліан Винницький Яблонів 2'70; Іванна Федорук Коломия 5;
Осип Горзо Дубрівка 4'40; Др. Л. Головка Прага 5'70. (Далі буде)

Всіх хто має залеглисти за кольпортаж, чи передплату про-
симо вирівнати і не наражати себе на стримання книжок і упім-
нення.

Інструкції для заступників і кольпортерів нашого видавництва
подамо в чергових книжках *Вістника*.

Вийшла окремю збіркою книжка

Ю Р І Й К Л Е Н
ПРОКЛЯТІ РОКИ
(ПОЕМА)

ц. зл. 1'20 на звичайнім і зл. 2 на кращім папері.

Замовляти в адміністрації *Вістника*.

Нові книжки

Едвард Жарський — Золото з глини (з деяких тайн хемії) в-во Т-ва Просвіта Львів 1937 ст. 48.

З. Кудей — Гуцульська республіка авториз. переклад з чеського Ю. Ройка Львів 1937 в-во Ів. Тиктор ст. 128 ч. 1.

Петро Коваль-Степовий — До схід сонця (поезії) збірничок 2-й В-во Рідний Колос Луцьк 1937 ст. 32.

Тарас Шевченко — Твори т. II. Український Наук. Інститут Варшава-Львів 1937 ст. 352.

Ростислав Єндик — Регіт Аридіка В-во Рекорд Львів 1937 ст. 270.

Святослав Болрич — Цезар імператор В-во Дешева Книжка Львів 1937 ст. 32.

Л. Граничка — Василь Стефаник Літературна критика й дійсність Львів 1937 ст. 52.

Д-р Роман Осінчук — Вороги здоров'я В-во Ів.Тиктор Бібліотека Ганок ч. 5 Львів 1937 ст. 32.

Д-р Е. Грицак — Перший аль-

манах перемиських Богословів Перемишль 1937 ст. 44.

Д-р Е. Грицак — Перемишль тому сто літ Накл. т-ва прихильників мистецтва Стрив гор Перемишль 1936 ст. 32.

Д-р Е. Грицак — Неологізми в сучасній українській літературній мові Б-ка Рідної Мови Жовква 1936 ст. 65.

Д-р Е. Грицак — Горацій в українській літературі Львів (відбитка з Нашої Культури) ст. 16.

Д-р Е. Грицак — Топографічні назви с. Суши і Рикової в Старосамбірщині Самбір 1937 (відбитка з Літопису Бойківщини) ст. 13.

Jerzy Brzuch — Kultura polska na bezdrożach W-wa 1937 Biblioteka Zet str. 24.

Gen. Tadeusz Kutrzeba — Wyprawa Kijowska 1920 roku. Nakład Gebethnera i Wolfa Warszawa 1937 str. 360. załączników 9.

Надіслані журнали

Рідна Школа ч. 8—10.

Літопис Червоної Калини ч. 5.

Рідна Мова ч. 5.

Жиноча Доля Коломня ч. 8—10.

Нова Хата ч. 9, 10.

Наша Батьківщина ч. 4, 5.

Пробови ч. 5.

Місіонар Пресв. Серця Ісусового ч. 5.

Тризуб Париж ч. 14—19.

Відродження Львів ч. 5.

Дзвіночок ч. 67.

Життя і Знання Львів ч. 5.

Дорога ч. 1.

Дзвони ч. 4.

Нива Львів ч. 5.

Малі Друзі ч. 5.

Спорт ч. 5—7.

На Сліді ч. 5.

Самоосвітник ч. 5.

Коопер. Республіка ч. 5.

Шлях Молоді Львів ч. 7.

Світло й тінь ч. 4.

Світ Дитини Львів ч. 5.

Католицька Акція ч. 1.

Назустріч ч. 10.

Вісти з Луць ч. 4.

Каратська Молодь ч. 1.

Неділя ч. 16—19.

Комар ч. 17, 18, 19.

Sprawy Narodowościowe Warszawa ч. 6.

Polityka nr. 9, 10.

Biuletyn Polsko-Ukraiński Warszawa ч. 19—21.

Prosto z mostu ч. 15—18.

Myśl Polska Warszawa ч. 9, 10.

Przegląd Współczesny Kraków ч. 5.

Tęcza Poznań ч. 5.

Myśl Narodowa ч. 17—21.

Merkuryusz Polski ч. 17—19.

Zet Warszawa ч. 2—4.

Zaczyn Warszawa ч. 18—20.

Ost-Europa Berlin ч. 7, 8.

Simali Kafkasya Варшава ч. 34.

Вольное Козачество ч. 218, 219.

Калосье кн. 2.

ПІДЛЮТЕ

Гірський живець, купелеве заведення і літ-
нище в пралісах Горган над рікою Лімни-
цею на висоті 700 м. понад рівень моря.
Мінеральні цілющі води, сірчано солоні,
борові, газові й пінкові купелі.

В купелевому заведенні й пансіоні електричне світло, водо-
проводи і центральне ogrівання.

ПОЧАТОК СЕЗОНУ: 1-е ЧЕРВНЯ. — Кураційної такси не побирається.

Комунікація: Залізницею до стації Брошнів (на лінії Стрий-
(таниславів), а відси лісною колією (получення до ранішних поїздів)
на місце. На заовнення гостей, що удаються на лікування до Під-
лютого, висилає заряд живця до Брошнева авто-дрезину. Ізда авто-
дрезиною на місце 1 1/2 год. Дорога зі Львова до Підлютого триває 4 1/2
год. зі Стрия 2 1/2 год. зі Станиславова 3 год. — Адреса й інформація:
До 1. липня Заряд живця Підлюте-Львів Клушинська ч. 3. тел. 24882,
а від 1. липня: Заряд живця в Підлютім поч. Перегінсько.

„ДОРОГА“

ВИХОДИТЬ ВІД 1-о
травня у Львові,
Гродзїцьких 1/III.

Річна передплата
2 зол. піврічна 1'10 зол.
Один примірник 20 гр.

МАЛІ ДРУЗІ ЖУРНАЛ ДЛЯ ДІТВОРИ

Богато образків у двох
колірах.

Львів, вул. Гродзїцьких 1/III.
Розрах. перекази ч. 248.

Річна передплата 1'50 зол.
піврічна 0.80 зол.

„ГОМІН БАСЕЙНУ“

ІНФОРМАЦІЙНО-СУСПІЛЬНИЙ ДВОТИЖНЕВИК.

„Гомін Басейну“ заторкує всі справи працюючих мас Підкарпаття,
„Гомін Басейну“ се приятель і дорадник робітника і селянина!

Адреса: Дрогобич, вул. Пілсудського, „Народний Дім“,
ч. скр. 39. — Річна передплата 3'50 зл.

КНИЖКА ПРО СТЕФАНИКА
Л. ГРАНИЧКА

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

52 ст. великого формату.

Ціна зл. 0'80. — Замовляти в Книгарнях.

„ГОЛОС“

суспільно-громадський тижневик

Передплата: річна 5'50 зл., піврічна 3— зл., чвертьрічна 1'60.

Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Міцкевича 11.

Число почт. розрахунку 249.

ЖІНОЧ

ілюстровані

приносить статі на теми: гра дітей й дорослої молоді, відносини в родині, життя жіноцтва чужих народів. Описи далеких країн, звіти з праці жіноцтва в краю і за границею.

Річна передплата 7 зол. Адреса: КОЛОМІЯ, ЗАМКОВА 37.

Вже вийшов роман

Уласа Самчука

КУЛАК

чч. I. і II. — Чернівці 1937 р. — Ст. 280.

Замовляти в книгарнях.

Книгозбірня Вістника

ч. 1	М. Островецька:	МУСОЛІНІ	ц. зл. 1
ч. 2	М. Макивель:	ВОПОДАР	ц. зл. 2
ч. 3	М. Антонович:	ГЕРРЕС	ц. зл. 1
ч. 4	Р. Бидик:	А. ГІТЛЕР	ц. зл. 1
ч. 5	Д. Варнак:	КАРДИНАЛ МЕРСІЄ	ц. зл. 1
ч. 6	Л. Мосендз:	ШТАЙН	ц. зл. 1'50
ч. 7	Д. Варнак:	ДАНІЄЛЬ О'КОННЕЛЬ	ц. зл. 1
ч. 8	В. Темляк:	ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ
полковник Ля Рок	ц. зл. 1'50
ч. 9	Д. Донцов:	ПАТРІОТИЗМ	ц. зл. 1
ч. 10	Д. Варнак:	ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ	ц. зл. 1'50
ч. 11	Д. Донцов:	ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ	ц. зл. 1'50
ч. 12	М. Антонович:	МАРШАЛ ВПЕРЕД
(Бліхер)	ц. зл. 1'50
ч. 13	В. Темляк:	ЗАВДАННЯ НОВОГО
ПОКОЛІННЯ	ц. зл. 1
ч. 14	Р. Керч	ФАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ	ц. зл. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2'20 зл.

Видав: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.